

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI

AZERBAYCAN HALKININ BÜTÇE HAKKI
ALGISI: GENÇE İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUSLAN AHMADOV

BURSA-2020

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN HALKININ BÜTÇE HAKKI
ALGISI: GENÇE İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUSLAN AHMADOV

ORCID: 0000-000204840-7241

DANIŞMAN

DOÇ. DR. UFUK SELEN

BURSA-2021

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Maliye Anabilim Bilim Dalı'nda 701712014 numaralı Ruslan AHMADOV'un hazırladığı “*Azerbaycan Halkının Bütçe Hakkı Algısı: Gence İli Özelinde Bir Araştırma*” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 08 /07 / 2021 günü 13:00 – 14:30.saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı / ~~başarısız~~ olduğuna ~~oy birliği~~ / oy-çokluğu ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Ufuk SELEN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Tolga DEMİRBAŞ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Erdal EROĞLU

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

Üye (Yedek)

Doç. Dr. Mustafa TAYTAK

Uşak Üniversitesi

Üye (Yedek)

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan LEBA

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Azerbaycan Halkının Bütçe Hakkı Algısı: Gence İli Özelinde Bir Araştırma*” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntuların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

25/06/2021

İmza

Adı Soyadı : Ruslan AHMADOV
Öğrenci No : 701712014
Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Maliye
Statüsü : Yüksek Lisans

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 25/06/2021

Tez Başlığı / Konusu: “Azerbaycan Halkının Bütçe Hakkı Algısı: Gence İli Özelinde Bir Araştırma”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin 25/06/2021 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/~~dahil~~
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

25/06/2021

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Adı Soyadı : Ruslan EHMEDOV

Öğrenci No : 701712014

Anabilim Dalı : Maliye

Programı : Maliye

Statüsü : Y.Lisans Doktora

Danışman : Doç. Dr. Ufuk Selen

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	Ruslan AHMADOV
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Maliye Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Maliye Bilim Dalı
Tezin Niteliği	Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	XII + 93
Mezuniyet Tarihi	2021
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ufuk SELEN

“Azerbaycan Halkının Bütçe Hakkı Algısı: Gence İli Özelinde Bir Araştırma”

Demokratik ulusların en temel göstergelerinden biri bütçe hakkıdır. Bütçe hakkının doğru şekilde algılanmaması ve yahut benimsenmemesi ise kamusal hizmetlerde etkinsizlik, kaynak tahsisinde yolsuzluk gibi negatif olaylara sebebiyet verebilir. Bu yüzden çalışmada üniversite düzeyinde eğitim alan bireylerin bütçe hakkı algılarının hangi düzeyde olduğunu ölçmek amaçlanmıştır. Araştırma anket tekniği kullanılarak Azerbaycan’ın Gence ilinde uygulanmıştır.

Çalışmada bütçe hakkı algısıyla ilgili üç ifade bağımlı değişken olarak alınarak, demografik değişkenler üzerinden varyans analizine tabi tutulmuştur. Araştırmada üç ifade, 6 demografik değişken açısından incelenmiş ve hipotezler de bu bağlamda oluşturulmuştur. Her üç ifade için toplam 6 hipotez tanımlanmıştır. Hipotezlerin test edilmesi için t testi ve ANOVA analizi kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bütçe Hakkı, Demokrasi, Kamu Bütçesi, Vergileme, Kamu Harcamaları

ABSTRACT

Name and Surname	Ruslan AHMADOV
University	Bursa Uludağ Üniversitesi
Institution	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Field	Maliye Anabilim Dalı
Branch	Maliye Bilim Dalı
Degree Awarded	Yüksek Lisans Tezi
Page Number	XII +93
Degree Date	2021
Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Ufuk SELEN

Perception of Power of the Purse of People at Azerbaijan: A Research on The Gence Province

One of the most basic indicators of democratic nations is the power of the purse. Failure to perceive or adopt the power of the purse may lead to negative events such as ineffectiveness in public services, leakage in resource allocation and expenditure, and corruption. Therefore, in this study, it is aimed to measure the level of perception of the power of the purse of people at Azerbaijan. The research was applied in The Gence Province using the survey technique.

In the study, three statements about the perception of budget right were taken as dependent variables and subjected to analysis of variance on demographic variables. In the study, three statements were examined in terms of 6 demographic variables and hypotheses were formed in this context. A total of 6 hypotheses were defined for all three statements. T test and ANOVA analysis were used to test the hypotheses.

Key Words: Power of the Purse, Democracy, Public Budget, Taxation and Government Spending

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE HAKKI KAVRAMI, GELİŞİMİ VE TARAFLARI

1.1. BÜTÇE VE BÜTÇE HAKKI KAVRAMLARININ TANIMI VE KAPSAMI.....	4
1.1.1. Bütçe Kavramının Tanımı ve Kapsamı	5
1.1.2. Bütçe Hakkı Kavramının Tanımı ve Kapsamı.....	8
1.2. BÜTÇE HAKKININ GELİŞİMİ	9
1.3. BÜTÇE HAKKININ KULLANIMINDA BELİRLEYİCİ OLANTARAFLAR	11
1.3.1. Bütçe Hakkının Kullanımında Vatandaşların Rolü	12
1.3.2. Bütçe Hakkının Kullanımında Parlamento Rolü	13
1.3.3. Bütçe Hakkının Kullanımında Bürokratların Rolü	16

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE HAKKININ SOMUTLAŞTIĞI TEMEL İLKELER VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. VERGİLEME İLKELERİ VE BÜTÇE HAKKI İLİŞKİSİ	19
2.1.1. Kanunilik İlkesi.....	23
2.1.2. Genelilik İlkesi	24
2.1.3. Genel Karşılık İlkesi	25

2.1.4. Belirlilik ilkesi	26
2.1.5. Uygunluk ilkesi	27
2.1.6. Açıklık İlkesi	27
2.1.7. Ödeme gücü ilkesi	27
2.2. BÜTÇELEME İLKELERİ VE BÜTÇE HAKKI İLİŞKİSİ	28
2.2.1. Genellik ilkesi.....	29
2.2.2. Birlik ilkesi.....	31
2.2.3. Önceden izin alma ilkesi	32
2.2.4. Açıklık ve mali saydamlık ilkesi.....	33
2.2.5. Hesap verme sorumluluğu ilkesi.....	34
2.2.6. Tahsis ilkesi	34
2.2.7. Harcamaların bölümler itibariyle onaylanması	35
2.3. BÜTÇE HAKKININ KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	36
2.3.1. Hukukilik Faktörü	38
2.3.2. Siyasal Hak Faktörü	39
2.3.3. Sivil Toplum Faktörü	39
2.3.4. Vatandaşın Tutumu Faktörü.....	40
2.3.5. Demokratik Katılım Faktörü	41
2.3.6. Finansman Faktörü.....	43
2.3.7. Şeffaflık Faktörü	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN BÜTÇE SİSTEMİ VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BÜTÇE HAKKI ALGISI: GENCE İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

3.1. AZERBAYCAN BÜTÇE SİSTEMİNİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ.....	46
3.2. LİTERATÜR İNCELEMESİ	56
3.3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	57
3.3.1. Araştırmanın Evreni ve Yöntemi.....	58
3.3.2. Araştırmanın Amacı ve Kısıtları	58

3.3.3 Araştırmanın Hipotezleri.....	59
3.4 ANALİZ VE BULGULAR.....	60
3.4.1. Güvenilirlik Analizi.....	60
3.4.2. Normallik Analizi.....	61
3.4.3. Değişkenlere İlişkin Analizler	66
3.4.3.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Analizi	66
3.4.3.2. Bağımlı Değişkenlere İlişkin Varyans Analizleri.....	67
3.4.3.2.1. “Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır.” İfadesine İlişkin T-Testi Sonuçları.....	67
3.4.3.2.2. “Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır.” İfadesine İlişkin Tek Yönlü Anova Test Sonuçları.....	69
3.4.3.2.2.1. Eğitim Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları.....	70
3.4.3.2.2.2. Gelir Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları.....	72
3.4.3.2.2.3. Yaş Grubuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları	72
3.4.3.2.3. “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.” İfadesine İlişkin T Testi Sonuçları	73
3.4.3.2.4. “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.” İfadesine İlişkin Tek Yönlü Anova Test Sonuçları	76
3.4.3.2.4.1. Eğitim Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları	77
3.4.3.2.4.2. Gelir Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları.....	79
3.4.3.2.4.3. Yaş Grubuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları.....	80
3.4.3.2.5. “Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.” İfadesine İlişkin T Testi Sonuçları.....	81
3.4.3.2.6. “Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.” İfadesine İlişkin Tek Yönlü Anova Test Sonuçları	84
3.4.3.2.6.1. Eğitim Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları	85
3.4.3.2.6.2. Gelir Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları.....	87
3.4.3.2.6.3. Yaş Grubuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları.....	88
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	92

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 Vergileme İlkeleri	23
Tablo 2: Azerbaycan Cumhuriyeti vergi sisteminin sınıflandırılması	57
Tablo 3: Güvenilirlik Analizi Sonuçları	63
Tablo 4 Normallik Analizi Test Sonuçları	63
Tablo 5 Tanımlayıcı İstatistikler	64
Tablo 6 Bağımlı değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler tablosu	68
Tablo 7 Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Tablosu	69
Tablo 8 Bağımsız Örneklem Testi Sonuçları	70
Tablo 9: Grup İstatistikleri	71
Tablo 10 Bağımsız T-Testi Sonuçları	72
Tablo 11 Varyansların Homojenliği Testi	73
Tablo 12 Tanımlayıcı istatistikler tablosu	73
Tablo 13 Varyans Analiz Tablosu	74
Tablo 14 Çoklu Karşılaştırma Tablosu	75
Tablo 15 Çoklu Karşılaştırma Tablosu	76
Tablo 16 Çoklu Karşılaştırma Tablosu	77
Tablo 17 Grup İstatistikleri	78
Tablo 18 Bağımsız T-Testi Sonuçları	79
Tablo 19 Varyansların Homojenliği Testi (ANOVA)	80
Tablo 20 Tanımlayıcı istatistikler tablosu	81
Tablo 21 Varyans Analiz Tablosu ANOVA TESTİ	82
Tablo 22 Eğitim düzeyi karşılaştırma tablosu	83
Tablo 23 Çoklu Karşılaştırma Tablosu	84

Tablo 24 Çoklu Karşılaştırma Tablosu	85
Tablo 25 Grup İstatistikleri	86
Tablo 26 Bağımsız T-Testi Sonuçları	87
Tablo 27 Varyansların Homojenliği Testi	88
Tablo 28 Tanımlayıcı İstatistikler Tablosu	89
Tablo 29 Varyans Analiz Tablosu	89
Tablo 30 Çoklu Karşılaştırma Tablosu	91
Tablo 31 Yaş grubu çoklu karşılaştırma testi	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Temsili Demokrasilerde Asil-Vekil İlişkisi.....	13
Şekil 2. Azerbaycan Cumhuriyetinin Bütçe Sistemi.....	48
Şekil 3. Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe süreçleri.....	52

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik bilgi
AZN	Azerbaycan manatı
ÖC	Özerk Cumhuriyeti
IMF	Uluslararası Para Fonu
KDV	Katma Değer Vergisi
MB	Maliye Bakanlığı
MM	Milli Meclis
BK	Bakanlar Kurulu

GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle toplum-devlet ilişkisi önemli ölçüde değişime uğramıştır. Toplumun bireyleri hem siyasal alanlara katılım gösterip oy hakkını kullanırken, aynı zamanda kamusal hizmetlerin miktar ve türlerinde söz hakkına sahip olmak için çaba sarf etmiş ve sonuç olarak bütçe hakkını kazanmıştır. Neticede devlet, toplumun arzu ve isteklerine uygun, şeffaf, ekonomik ve etkin bir biçimde hizmet veren bir yapı olarak konumlanmıştır. Bu konumda duran devlet hizmet sunma ve bu hizmetleri finanse etmek için bütçe aracını kullanmaktadır. Bütçe, hükümetin en önemli sosyo-ekonomik politika aracı olmakla beraber aynı zamanda kamusal harcamalarda savurganlığı önleyen, gelir dağıtımını düzelter ve kamu kesiminin verimli çalışması için hedefler oluşturan en etkili mali araçtır. Diğer bir ifadeyle bütçe, kamu ekonomi yönetiminin aktif bir aracı olarak nitelendirilebilir.

Bütçenin gelirlerini teşkil eden birden fazla gelir kaynağı bulunmaktadır. Bu gelir kaynaklarının başında gelen en önemli kaynak ise vergidir. Bütçedeki kaynakların nasıl ve ne kadar harcanacağı ve hangi kaynaklardan finanse edileceği konusunda vatandaşlar söz hakkına sahip olmalıdırlar. Ki bu söz hakkı ise bütçe hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bütçe hakkı toplumun kamu gelirleri ve harcamaları konusunda söz söyleme hakkı olarak da ifade edilebilir. Bütçe hakkını kullanan toplumun yürütme organına gelir toplama ve harcama yapma yetkisini bütçe aracılığı ile vermektedir. Bütçe hakkının kullanılabilmesi demokratik yönetim sistemlerinde mümkün olabilmektedir. Bütçe hakkı vatandaşlar tarafından seçilen parlamento tarafından kullanılmaktadır. Demokratik toplumlarda bütçe hakkı toplum tarafından parlamentoya devredilmekte ve parlamento, devredilmiş yetkiyle halkın talep ve isteklerine göre bütçe yapılması ve kaynak tahsis edilmesi işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca yürütmenin gelir toplama ve harcama yapma yetkisini kullanım etkinliği de bütçe hakkı bağlamında parlamento tarafından denetlenip sorgulanmaktadır. Bu çerçevede parlamento toplum adına bütçenin kontrol edilmesi, denetlenmesi ve hesap sorma işlevlerini yerine getirmektedir.

Bütçe hakkı, bireylerin ödedikleri vergilerin neye ve nasıl harcandığını merak etmesiyle başlayan toplumsal bir olgudur. Bu yüzden günümüzde bütçe hakkının kullanım etkinliği demokrasinin en önemli göstergelerindedir. Bütçe hakkının mevcut

olduğu ülkelerde toplumun bireyleri hükümetin oluşturduğu bütçeyi net ve açık biçimde anlamakta ve kamusal hizmetler kapsamında tahsis edilen kaynaklar için hesap sorma hakkına sahip olmaktadır. Bütçe hakkının benimsenmemesi ve mevcut olmaması yahut doğru algılanmaması sonucu kamusal hizmetlerde etkinsizlik, kaynak tahsisinde yolsuzluk gibi negatif olayların görülmesi oldukça olağandır. Günümüzde bu tarz olumsuzlukların ortadan kalkması için bütçe hakkı kavramının doğru algılanması ve doğru şekilde kullanılması çok önemlidir. Çünkü siyasal alanlarda olduğu kadar ekonomik alanlarda da vatandaşlar etkin şekilde yer almalı ve bütçe hakkının ne olduğu konusunda fikir sahibi olmakla beraber bu hakkı nasıl kullanması gerektiği konusunda da yeteri kadar bilgili olmalıdır. Bütçe hakkının yanlış algılanması halinde vatandaşlar bu hakkı kullanmada pasif rol almakta ve bu da belirtildiği gibi birden fazla negatif olayın mevcudiyetine sebep olmaktadır. Bu yüzden de vatandaşların bütçe hakkını nasıl algıladığı günümüzde güncel konular arasındadır. Yapılan bu çalışmada da bütçe hakkı kavramının Azerbaycan halkı tarafından nasıl algılandığı anket uygulaması ile ölçülmüştür.

Gence İli bütçe hakkı algısı üzerine yapılan bu çalışma, üç bölüm halinde incelenmiştir. Birinci bölümde öncelikle bütçe ve bütçe hakkı kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kısımda kavramlar için geliştirilen farklı tanımlamalara yer verilmiş ve kavramsal olarak incelenmiştir. Daha sonrasında ise bütçe hakkı kavramının tarihsel gelişimine bakılmıştır. Aynı zamanda ekonomik ve mali yapıdaki değişiklikler ile siyasal ve yönetsel gelişmelere paralel olarak bütçe hakkı kavramının ekonomik gelişim süreçleri de ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise bütçe hakkının somutlaştığı temel ilkeler olan vergileme ve bütçeleme ilkeleri incelenmiştir. Öncelikle temel vergileme ve bütçeleme ilkeleri açıklanmış ve daha sonrasında ise her bir ilkenin bütçe hakkı kavramıyla olan ilişkisinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ayrıca bütçe hakkının kullanımını etkileyen faktörler de açıklanmış ve bu faktörlerin bütçe hakkı kavramı açısından önemi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, uygulamanın yapıldığı ülke olan Azerbaycan'ın bütçe sistemi incelenmiştir. Her bir ülkenin kendine özgü sisteminin olduğu ve illaki diğer demokratik devletlerden farklı yapılarının olduğu gerçeği dikkate

alınarak, Azerbaycan'da bütçe sisteminin hangi öğelerden oluştuğu ve en önemli taraflarının kimler olduğu incelenmiştir. Ayrıca Azerbaycan'da bütçe süreçleri ele alınarak bu sürecin nasıl işlediği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde bütçe hakkı algısıyla ilgili yapılan çalışmalar hakkında da bilgi verilmiştir. Literatür taraması başlıklı paragrafta uluslararası ve ulusal düzeyde yapılan birkaç araştırma hakkında bilgi yer almaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın metodolojisi hakkında da bilgi verilmiştir. Bu kısımda çalışmanın evreni, yöntemi, amacı ve kısıtları açıklanmıştır.

Üçüncü bölümün son kısmında ise uygulamaya yer verilmiştir. Uygulama Azerbaycan'ın Gence ilinde yaşayan halka anket uygulaması şeklinde yapılmıştır. Bu bölümde uygulanan anket verilerine, bu verilerden elde edilen bulgular analiz edilerek değerlendirilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise araştırma sonuçlarına yer verilerek bütçe hakkının kullanım etkinliğinin artırılmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE HAKKI KAVRAMI, GELİŞİMİ VE TARAFLARI

1.1. Bütçe ve Bütçe Hakkı Kavramlarının Tanımı ve Kapsamı

Toplumun çeşitli gereksinimlerini karşılamak amacıyla çeşitli toplumsal kurumlar ve disiplinler mevcuttur. Mali ve ekonomik olayları kendinde birleştiren, bu olayları inceleyen ve araştıran kurum ise bütçedir. İnsanların ortak gereksinimlerini temin eden, topluma faydalı olabilecek şeyleri yapmak için kurulan devlet, sınırlı kaynakları kullanarak sonsuz ihtiyaçları karşılamalıdır. Bunun için de devlet bütçeyi kullanmakta ve bütçe sayesinde bu görevleri yerine getirmektedir.

Eskiden günümüze kadar devletlerin bütçeleri mevcut olmuş ve kamusal hizmetleri bütçe sayesinde yürütmüştür. Tarihsel gelişim de insanlar bu kaynakların niye toplandığını ve neye harcandığını merak etmiş, sonuç olarak bütçe hakkı kavramı oluşmaya başlamıştır. Temel toplumsal ve ekonomik haklar bağlamında gelişen bütçe hakkı yönetim sistemi içerisinde yöneten, yönetilen ve denetleyen güçler arasındaki güç dağıtımının temel ilkelerini ortaya çıkaran bir kavramdır (Yılmaz ve Biçer, 2010a: 204).

Bütçe, aklın değil, tarihin bir ürünü olarak bilinmektedir. 19. Yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında kamu harcamalarının önemli derecede büyümesi, yürütmenin kaynak tahsisi kararlarının, yasama tarafından kontrol edilmesini gündeme getirmiştir. Kontrolün yapılabilmesi için, kaynak tahsisi sürecindeki yetki ve sorumluluklar belirli örgütler arasında bölüşülmüştür. Böylece bir bütçe sürecinin aşamaları, bu aşamalarda kimlerin görev alacağı ve bu kişilerin görev sınırlarının ne olması gerektiği belirlenmiştir (Demirbaş, 2010: 5).

Tükçe literatürde bütçenin kanun olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceği tartışmalı bir noktada durmaktadır. Anayasa'da açıkça "kanun" olarak geçmesi, Meclis'te görüşülüp oylanması, Resmi Gazetede yayımlanması, bağlayıcı olması, Sayıştay'ın hesap yargılamasına esas teşkil edecek şekilde hukuki sonuçlar doğurması gibi özellikleri; bütçenin bir kanun olarak görülmesinin gerektiğini göstermektedir. Ancak, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunun'da bütçe "belge" olarak tanımlanmaktadır. Genel eğilim olarak bütçenin kendine özgü bir kanun olduğu kabul

edilmektedir. Bütçenin kendine özgü bir kanun olması yürütme organının izlediği maliye politikalarının somutlaştığı belge olmasından ileri gelmektedir. Bütçenin yapısı ve kompozisyonunu iktisadi yapıdan ileri derecede etkilenmekte ve aynı zamanda kendisi de iktisadi yapı ve süreçlere doğrudan etki etmektedir (Akbeý, 2020: 7).

Kavramları daha iyi anlamak için hem bütçe kavramını, hem de bütçe hakkı kavramını ayrı ayrı ele almakta fayda vardır. Bu konuya ilişkin açıklamalar aşağıda verilmiştir.

1.1.1. Bütçe Kavramının Tanımı ve Kapsamı

“Bütçe” kelimesi Latince'de “bulga” kelimesinden türetilmiştir. Latince'de “para çantası”, “deri çanta”, “çekmece”, “mektupluk” gibi anlamlar yer alırken zamanla Fransızca “Bouge” ve “Bougette”, nihayet 17. yüzyılda kullanılmaya ve bugün kullanıldığı haliyle İngilizce'de “Budget” olarak anlaşılmaya başlanmıştır (Nadaroğlu, 1993: 123).

“Bütçe” kelimesi ilk olarak Büyük Britanya'da kamu harcamalarını kontrol etmek anlamında kullanılıyordu. 17. yüzyıl İngiltere'sinde bütçe görüşmelerinin başlamasının beklendiği gün, Maliye Şansölyesi parlamentoya ödenek ile ilgili belgeleri “deri çantayla” getirirdi ve bu çantanın açılmasıyla bütçe görüşmeleri başlamıştır (Nadaroğlu, 1993:123). Böylelikle “bütçe belgelerini içeren çanta” yerine “hükümetlerin yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren belgeler” anlamında “bütçe” kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Akbeý, 2020: 7).

17. ve 18. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da “etat, livre, aperçu” sözcükleri bütçe kavramını ifade etmek için kullanılmıştır. Jean Baptiste Say, "bütçe" yerine "denge" kelimesini kullanmayı önerdi, ancak işe yaramadı. Fransa'da “bütçe” kelimesinin ilk kez kullanıldığı metin 1816 tarihlidir (Badem, 2016: 4-5).

Genel olarak, kamusal hizmetler insanların kamusal ihtiyaçlarını gidermek için kullanılır. Bu ihtiyaçları karşılamak için devletin gelir ve gider kaynakları oluşturulmalıdır. Harcama ve gelirler ile ilgili denge yaratan mekanizma bütçe olarak adlandırılır (Öner, 2009: 66-67).

Farklı bilim adamları bütçe için farklı tanımlar kullanmıştır. Rene Stourm bütçeyi mali yıl girmeden kamu gelir ve giderlerinin öngörülerini ortaya koyan

parlamento kararı olarak tanımlar. Diğer taraftan başka bir Fransız bilim adamı olan Edgar Allix bütçeyi spesifik dönemde kamunun harcama ve gelirlerini belirten bir kanun olduğunu ileri sürmüştür (Bağlı, 2012b: 43).

5018 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinde bütçe: "Belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge" şeklinde tanımlanmaktadır.

Bütçe kavramı bazen kendine özgü temel ilkeleri ve işlevleri belirtilerek tanımlanmaktadır. Bütçenin 4 temel niteliğe sahip olması gerektiği bilinmektedir. Bunlar: tahmin, tevzin, tahdit ve tasdiktir. Bütçe, istenilen sonuçları elde etmek için fon ayırır. Bütçe belirli bir süreyi kapsayabilir. Kısa vadeli (bir yıl veya daha az), orta vadeli (2 ila 3 yıl), uzun vadeli (3 yıl veya daha fazla) olabilir. Kısa vadeli bütçeler daha fazla ayrıntı sağlar. Orta vade bütçeler, şirketin şu andaki projeleri inceler ve uzun vadeli hedeflere ulaşmak için gerekli programları başlatır. Uzun vadeli planlar çok geniştir ve kısa vadeli planlara dönüştürülebilir. Bütçe dönemi, amaçlara, kullanıma ve bütçe hazırlamak için kullanılan verilerin güvenilirliğine göre değişir (Shim ve Siegel, 2008: 1).

Kamu bütçesinin ilmi tanımına bakacak olursak; bütçe, ulusal ihtiyaçları karşılayan bir yönetim planı, iktisadi politikanın bir aracı, hükümetin kamu fonlarını nasıl kullanacağına dair yasama organına ve millete sunduğu mali bir rapor, önerileri eyleme dönüştürecek yasama kararlarının alınması için bir istek, ulusal hedefleri ve onlara ilişkin verileri incelemek için bir araya getirilen bir belge ve hükümet programlarının daha verimli ve etkin bir şekilde icrasını mümkün kılan bir araçtır (Yüksel, 2014: 1)

Bütçe, toplumsal yaşama olan etkilerinden dolayı çok önemli bir kurumdur. Çünkü ülkenin yönetim şekli ne olursa olsun bütün devletler toplumun ihtiyaçları için kaynak aramakta ve elde ettiği kaynaklar düzeyinde kamu hizmeti sunarak gelir ve harcamaları denkleştirmekte yani bütçe oluşturmaktadır.

Bir diğer taraftan toplumlar farklı dönemlerde devletten farklı düzeyde taleplerde bulunmaktadırlar. Bu taleplerin bir sınırı mevcuttur ki, bu sınır da teorik olarak devletin sahip olduğu bütün gelirlerin toplamıdır. İşte burada da bütçe devreye girmektedir (Çataloluk, 2008: 73).

Bütçenin yerine getirdiği işlevlerini klasik ve çağdaş işlevler olarak gruplandırmak mümkündür. Bütçenin klasik işlevleri; “mali ve ekonomik işlev”, “siyasal işlev”, “hukuki işlev”, “denetim işlevi” olarak sıralanabilir. Bütçenin çağdaş işlevleri ise “gelirlerin dağıtımında adalet işlevi”, “kaynakların tahsisinde etkinlik işlevi”, “ekonomik istikrar işlevi” biçiminde sıralanabilir. ;

Bütçenin en eski işlevlerinden biri mali işlevdir. Mali işlevi, devlet hizmetlerinin gerektirdiği maliyetleri ve bunların finansmanını zorunlu kılmaktadır. Bu, giderler ve gelirler arasında bir denge kurulmasını da gerektirmektedir. Bu gerekliliği sağlama bütçenin mali işlevi olarak nitelenmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşulların gerektirdiği önlemlerin alınması adına yapılacaklar ise bütçenin ekonomik işlevi bağlamında değerlendirilmektedir.

Hükümetin siyasi tercihlerinin parlamento tarafından onaylanması ve uygulanması, bütçenin siyasal işlevini tanımlamaktadır. Siyasal işlev sadece demokratik ülkelerde geçerlidir. Çünkü halkın isteklerinin bütçede yer alması sadece demokratik hakların kullanımı sayesinde gerçekleşebilir.

Tüm bütçe işlemlerinin yasalara, yönetmeliklere uygun yapılması ve uygun yapılmayan işlemlerin ve kişilerin cezalandırılması bütçenin hukuki işlevidir. Bütçe uygulamasında kamu ile vatandaş arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların hukuki çerçevede yargı organları tarafından çözülmesi, hukuki işlevin önemli yanlarından birisidir.

Bütçenin tanımına dikkat edersek denetim işlevi hemen anlaşılacaktır. Parlamento hükümete vermiş olduğu uygulama iznini mali yıl sonunda denetlemek isteyecektir ve bu siyasi denetim olarak adlandırılmaktadır (Dülger vd., 2012: 5-7).

Gelir dağılımı ve toplumsal barış arasında yakın ve doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkinin yansıması olarak gelir dağılımında bozulma yaşandıkça, toplumsal barış da bozulmaktadır. Dolayısıyla gelir dağılımının bozulmasının toplumsal huzursuzluklar yaratacağı bilindiğine göre, devletin bütçe aracılığıyla gelir dağılımını düzeltme görevini üstlenme gereği ortaya çıkmaktadır. Devletin zenginden daha çok alıp geniş halk kesimlerine hizmet götürmesi gerektiği söylenmektedir. Devletler bu biçimde bir politika izlerlerse gelir dağılımında nispi bir düzelme ortaya çıkacaktır.

Kaynakların tahsisinde etkinlik işlevi bir yandan kamu kesimi ve özel kesim arasında kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanmasını amaçlarken, bir yandan da kamu kesiminin yapacağı hizmetlerde bir birine rakip çıkar ve talepler arasında kaynak tahsis etmesini de amaçlar.

Ekonomiler bazen deflasyonist ve/veya enflasyonist istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu gibi sorunları devletin bütçe aracılığıyla çözmesi gerekmektedir. Ekonomik istikrar işlevi fiyat istikrarının yakalanmasını, tam istihdamın sağlanmasını, ödemeler dengesinin ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasını kapsamaktadır (Dülger vd., 2012: 8-9).

1.1.2.Bütçe Hakkı Kavramının Tanımı ve Kapsamı

İnsanların sorgulayıcı davranışlarının sonucunda bütçe hakkı kavramı ortaya çıkmıştır. Vergilerin ne için toplandığı ve toplanan bu bütçenin neye sarfedilmesi merakı uyandıkça bütçe hakkı oluşmaya başlamıştır.

Bütçe hakkı yaklaşık yedi yüzyıl süren tarihsel gelişiminin ardından bugünkü anlamını bulmuştur. Devletin nerelere ne kadar harcama yapacağı ve bu harcamaların halka hangi yükümlülükler getireceği konusunda, halkın ya da onun seçtiği ve halk adına karar verme yetkisi olan organların söz sahibi olmalarını ifade etmektedir. Günümüzde bütçe hakkı, mali alandaki ulusal egemenliğin en açık ve kesin ifadesini bulduğu bir nokta olarak kabul edilmektedir. Bütçe hakkı anayasal hakların gelişimi içinde önemli bir yere sahip olmuş ve hatta bu hakların elde edilmesi ve gerçekleşmesinde öncülük yapmıştır (Yılmaz ve Biçer, 2010a: 206).

Bütçe hakkına sahip olmak vergi mükellefi olmayı gerektirmemektedir. Bu hak bütün vatandaşlara ait olmakla ulusal egemenliğin en önemli neticesi ve gereğidir. Sayar'ın tanımlamasına göre millet kendine ait olan bütçe hakkını seçmiş olduğu temsilcilerden oluşan parlamentolar vasıtasıyla kullanmaktadır. Bütçe hakkını kullanan toplum neye, ne kadarına ihtiyacı olduğunu ortaya koyar. Bu hakka sahip olan ulus gereksinimlerinin hangi kaynaklardan ne derecede sağlanmasını, finanse edilmesini bildirmektedir. Dolayısıyla da toplumun mal ve hizmetleri kategorize ederek hangisinin kamusal olduğuna karar vermesi, bu mal ve hizmetlerin miktar ve maliyetini tespit ederek kararlaştırma yetkisi bütçe hakkıdır (Bağlı, 2012a: 48).

Sonuç olarak bütçe hakkı, toplumların siyasi gelişmesinin bir neticesidir. Yani yürütme organının belli bir süre diliminde yapacakları harcamalar ve finansmanı için izin alması bütçe hakkının bir gereğidir. Netice olarak bütçe ile kamu harcamalarına ve gelirlerine bir kanunilik gelmektedir (Çataloluk, 2008:92).

Bütçe hakkının temel üç unsuru vardır. Bu unsurlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

1) Toplumsal ihtiyaçların kamu hizmetine konu yapılması;

2) Toplumsal ihtiyaçların finansman kaynaklarının belirlenmesi ve toplanması,

3) Bu mevzulardaki karar yetkisinin kim tarafından, nasıl ve ne zaman kullanılacağına belirlenmesi. Bu sayılan üç unsurun ortak tarafı kararlarla ilgili olmasıdır. Bu kararlar ve tercihler toplumun hayatını ilgilendirmektedir ve insanların yaşamlarını etkilemektedir. Bu yüzden bütçe hakkı, siyasi bir nitelik te taşımaktadır (Bağlı, 2014: 36).

En genel anlamda bütçe hakkı kamu ekonomisinin kapsamını, işleyiş koşullarını ve sınırlarını belirleyen yetki olarak değerlendirilir ve bütçe hakkının en temel üç unsuru vardır. Bütçenin geleneksel işlevlerine uygun olarak oluşan bütçe ilkeleri aynı zamanda bütçe hakkının unsurlarını da belirlemektedir. Bu unsurlar bütçenin onaylanması, bütçe uygulamalarının izlenmesi ve sonuçların denetlenmesidir (Bağlı, 2014: 44). Bu çerçevede bütçe hakkı süreci şu şekilde gerçekleşmektedir: Bütçe hakkını temsilen kullanma yetkisini alan parlamento, hükümetleri bütçe yapmakla görevlendirmektedir. Hükümetler bütçeyi hazırlayıp parlamentoya sunarak harcama yapma ve gelir toplama izin ve onayı isterler. İlgili dönemin sonunda bütçe gerçekleştirmeleri parlamentonun denetimine tabi tutularak bütçe hakkı somut olarak kullanılmış olur (Konukman, 2015: 27).

1.2. Bütçe Hakkının Gelişimi

Gelişim sürecine bakıldığında bütçe hakkının harcama, vergi alma ve bütçeyi tasdik hakkından ibaret olduğu görülmektedir. Anderson (2009), bütçe hakkı kavramının evrimsel gelişimini aşağıdaki gibi göstermiştir:

1. Yasama organlarının vergi ve harcama ile ilgili hükmün verilmesinde yetkili olması

2. Yürütme organının bütçenin hazırlamasında ve uygulanmasında iştirakının artırılması
3. Hazırlama ve uygulama aşamasında Parlatentonun yetkin olması

Demokrasinin yeni yarandığı ülkelerde birinci ve ikinci kademe ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin hâkim olduğu ülkelerde üçüncü aşama kullanılmaktadır. Bu nedenle sonuncu aşama birçok ülkelerde gelişmemiştir (İpek, 2017:71).

Bütçe hakkı halkın monarşilere karşı direnmesi ve vergilere olan tepkiler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu tepkiler sonucu İngiltere’de 1215 yılında “Büyük Özgürlükler Sözleşmesi” (Magna Carta) yaratılmış ve “Avam Kamarası” adında bir meclis oluşturulmuştur. Bu meclisin onayı olmadan vergi toplanması yasaklanmıştır. Bu sözleşme bütçe hakkının birinci aşaması olan vergi hakkına ilişkin ilk yazılı belgedir (İpek, 2017: 70). Bu anlaşmayla kralın vergileme yetkisi ilk defa kısıtlanmıştır ve vergilendirme yetkisinin topluma ait olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Daha sonraki dönemde ise vergi alma hakkının kesin olarak elde edilmesi sağlanmış ve 1627’de “Haklar Dilekçesi”, 1688’de ise devrim sonrası “Haklar Yasası” düzenlenmiştir. Bu düzenlenme sonucu daha sonraki aşamalarda harcama ve bütçeyi onama hakları da elde edilmiştir. İngiltere’nin ardından 1789 devrimiyle Fransa’da, ardından ise diğer Batı ülkelerinde bütçe hakkı oluşmaya başlamıştır (Konukman, 2015: 25). Bütçe hakkı Batı ülkelerinde doğup, gelişmeye başlasa da daha sonrasında diğer ülkelerde de toplumların mücadeleleri sonucu yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreçte, 20. Yüzyıl boyunca, bütçe hakkı bir dizi bütçe ilkesinin kabul edilmesi neticesinde bütün dünyada evrensel bir değer olarak kurumsallaşmıştır.

Magna Carta’dan bu yana, bu süreç üç aşamalı olarak işlemiştir: İlk olarak, hükümrânın vergileme yetkilerinin, kapsamının ve miktar/oranının sınırlandırılmasına yönelik parlamentoların yetki kazanması süreci gelmiştir. İkinci olarak, devlet harcamalarının parlamento onayından geçme zorunluluğu getirilmiştir. Son olarak gelir ve giderlerin yıllık bazda parlamento onayından geçmesi kural haline getirilmiştir (Akbeş, 2020: 5).

Bütçe hakkı kavramının gelişiminde ekonomik ve mali yapıdaki değişilikler ve siyasal, yönetsel gelişmeler önemli ölçüde etkili olmuştur. Parlatentoların denetim yetkisinin artırılması istikametindeki çalışmalar ve yüksek denetim organlarının

işlevlerindeki değişimler de bütçe hakkının gelişmesine yol açmaktadır. Ayrıca “saydamlık” ve “hesap verebilirlik” kavramlarının önem kazanması ve dünya ülkelerinde bütçe sistemi reformları bütçe hakkının gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Kamu gelir ve harcamalarının denklğine odaklanan klasik bütçenin kamu maliyesinin ihtiyaçlarını karşılayamaması bütçe hakkının anlam ve kapsamında değişimlere neden olmuştur. Klasik bütçe yaklaşımı, klasik iktisadın denk bütçe anlayışına ve girdilere bağımlı olması ekonomik yaşamın gerekli kıldığı esnekliği sağlamada yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bunun aksine, keynesyen yaklaşıma sahip modern mali yaklaşım bütçeleme süreçlerine daha esnek yaklaşmaktadır. Modern mali yaklaşımda mali denklik amacı yerine ekonomik istikrara odaklanılmaktadır. Bu sistemde bütçe kavramı stratejik hedeflere odaklanmaktadır. Sonuç olarak, bütçe hakkının boyutu hesap verme sorumluluğundan planlamaya önem veren bir yaklaşıma doğru değişmiştir (Bağlı, 2014: 88).

1.3.Bütçe Hakkının Kullanımında Belirleyici Olan Taraflar

Modern demokrasilerde bütçe hakkı bir asil-vekil ilişkisine dayanır. Bütçe vatandaşın ortak gelir ve giderlerinden oluştuğuna göre, bütçe hakkı esasen vatandaşa aittir. Ancak kamusal kararların sürekli vatandaşlar aracılığıyla alınması zordur.

Bütçe hakkı vatandaşlara ait olsa da karar almada bütün vatandaşların katılması teknik olarak maliyetli ve zor olduğu için bu hak vatandaşların seçecekleri vekillere verilir ve böylece parlamento kurulur ve vatandaşlar adına yetkili olur.

Bu nedenle seçmenler genel seçimler yoluyla politikacıları yani vekillerini seçerler. Kamusal karar alma sürecinde politikacılara siyasi bir sorumluluk verilmiş olur. Vekillerin temsil görevini yerine getirdikleri parlamento ise vatandaşlar adına bütçe yapma hakkına sahip olur. Başka bir deyişle bütçe hakkı halk adına parlamento tarafından kullanılır. Bütçeyi uygulama yetkisi ise parlamentoda çoğunluğu temsil eden yürütme organına aittir. Parlamenter sistemlerde yürütme organı, yönetsel sorumluluğu, parlamentodan güven oylaması ile alır. Bütçe kanununun parlamentoda onaylanması da aslında bir güven oylamasıdır. Çünkü tüm halkı temsil eden ve bütçe hakkına sahip olan

parlamento, kamu geliri toplama ve kamu harcaması yapma yetkisini yürütme organına bütçe aracılığıyla verir (Yüksel, 2019: 2).

Bütçeyi uygulama yetkisi ise hükümete aittir. Sonuç olarak bütçe hakkının üç önemli tarafı vardır. Bu taraflar; vatandaşlar, bürokrasi ve parlamentodur. Bu üç aktörün bir biriyle ilişkisi yetki devriyle zincirleme kurulur. İlk yetki devri vatandaştan, yani seçmenden, parlamentoya yani yasama organına yapılmaktadır. İlk aşamada vatandaşlar oy birliği veya çoğunluğu ile vekillerden oluşan yasama organını belirler. Yetki devrinin ikinci aşaması yasama organından yürütme organına doğru işlemektedir. Gelir toplama ve harcama yapma yetkisini alan yürütme organı bu yetkisini kamu bürokrasisi eliyle kullanmaktadır Bütçe hakkı vatandaşlara ait olsa da karar almada bütün vatandaşların katılması teknik olarak maliyetli ve zor olduğu için bu hak vatandaşların seçecekleri vekillere verilir ve böylece parlamento kurulur ve vatandaşlar adına yetkili olur (Bağlı, 2014:18).

Bahsi geçen tarafların bütçe hakkı kullanılmasıdaki konumunu ve rolünü anlamak için bu tarafları ayrı ayrı ele almakta fayda vardır.

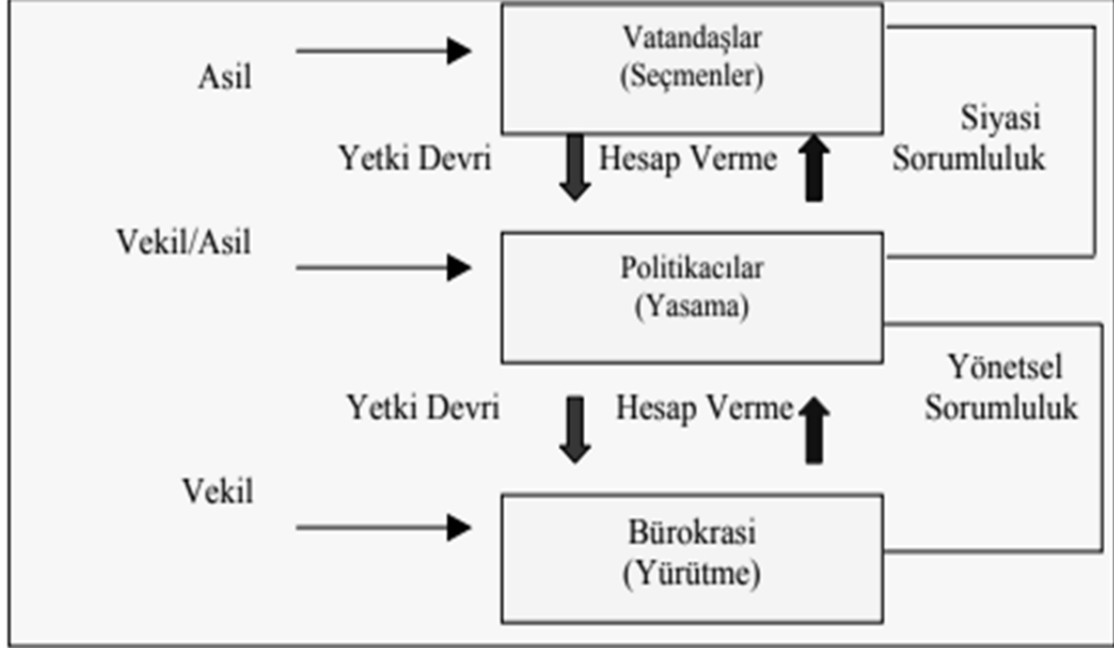
1.3.1. Bütçe Hakkının Kullanımında Vatandaşların Rolü

Demokratik düzenin olduğu ülkelerde yaşamlarına doğrudan etki gösterdiği gerekçesiyle vatandaşlar, devletin örgütsel yapısından daha çok kamu hizmetleri ile ilgilenmektedirler. Çünkü kamu sorunlarının giderilmesi ve kamusal hizmetlerin verilmesi için devlet veya kamu denilen kurumsal yapı, bireyler adına hareket etmektedir. Dolayısıyla temsili demokrasilerde bütçe hakkı konusunda esas yetkili olan taraf bireylerin iradesidir. Bireylerin, yani ülke vatandaşlarının bütçe konusunda verdiği kararlar parlamentonun kararını somutlaştırmakta ve taraflar arasındaki bu ilişki türü asil-vekil ilişkisi olarak tanımlanmaktadır (Selen ve Tarhan, 2014:10).

Ulusun ihtiyaçlarını ve taleplerini barındıran kamu politikalarını hayata geçirme yetkisi olan seçilmişlerle ulus arasında asil-vekil ilişkisi mevcuttur (Şekil1). Bu ilişki sisteminde yürütme iktidarına sahip olan ve bunu kullanarak hizmet sunan kurumlar vekil, bu hizmetlere karar verenler ise asildir. Bütçe de kamusal hizmetlerin görülmesi

için de asil ve vekil arasında sözleşmedir. Asil, kamu hizmetlerinin görülmesi için vekil ile bütçe yoluyla bir kontrat imzalamaktadır (Yılmaz ve Biçer, 2010a: 206).

Şekil1. Temsili Demokrasilerde Asil-Vekil İlişkisi

Kaynak: Yılmaz ve Biçer, 2010a: 208

1.3.2. Bütçe Hakkının Kullanımında Parlamento Rolü

Demokratik ülkelerde bütçe hakkı vatandaşların seçtiği parlamentoya aittir. Bütçe sürecinde parlamento politik sistemden bağımsız birçok fonksiyonu hayata geçirmektedir. Esas misyon vatandaşların çıkarlarını ön plana çıkarmaktır (İpek, 2017: 72).

Demokrasinin kurumsallaşması ile birlikte parlamenter denetim de gelişmeye başlamıştır. Denetim olgusu yönetimin en önemli unsurlarından biri haline geldikçe, temsili demokrasiyi güçlendiren ve kökleşmesine katkı sunan bir unsur olmuştur. Parlamenter denetimin en önemli aracı olan bütçe, parlamentonun yürütme organını denetlemek için kullandığı en etkin mali denetim aracıdır. Bütçe, kamu kaynaklarının dağılımının ve doğrudan karar vericiler ile bunların kararlarını etkileyen toplumsal grupların etkileşimi sonucu oluşmuştur. Bütçe yönetenle yönetilen arasındaki hesap verme sorumluluğu sisteminin en önemli unsurudur (Yılmaz ve Biçer 2010b: 63).

Parlamentonun ana rolleri, hükümetin eski taslak bütçesini gözden geçirmek ve tartışmak ve yıllık harcamaları uygulamak için bütçe planı harcamalarını yetkilendirmektir. Parlamento ayrıca bütçenin yürütülmesini de gözden geçirir ve bazı ülkelerde resmi olarak yıllık bütçe uygulamasından sonra hükümeti onaylar ve görevden alır. Parlamentonun dahil olabileceği diğer adımlar:

- Bütçe öncesi tartışmalar
- Orta vadeli bütçe strajesinde hükümetin gözden geçirilmesi
- Yasama organı tarafından kabul edilen başlangıç bütçesini değiştiren ek bütçelerin onaylanması
- Dış denetçinin raporunun incelenmesi(Lienert 2010: 2-3).

Bütçe kanunları hazırlama konusunda yetkili olan taraf yürütme organı olsa da, bu kanunları değiştirme, inceleme ve onaylama konusunda yetkili olan taraf parlamentodur. Parlamento, yürütme organlarının uygulamalarını denetlemektedir. Bu yetki de bütçe sürecinde en önemli faktörlerden biridir. Şöyle ki, parlamentolar, bütçe hazırlama, uygulama ve bütçenin kapatılması süreçlerinde her düzeydeki yetkililerin yaptıkları ve yapacakları her eylemde etkileme kapasitesine sahiptirler (Yılmaz ve Biçer 2010a: 209).

Yüzlerce yıl öncesine dayanan bazı ulusal yasama organları yüzyıllar önce bugünkünden daha etkin mali güçlere sahipti. Bu anomali, çağdaş yasama organlarının bütçesel rolü konusundaki tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bunun açıklanması, ödenekler ve bütçeler arasında ayırım yaparak kolaylaştırılır. Hükümetler bütçeleri hazırlamadan önce, demokratik yasama organları ödenekler yapmışlardır. Bu tarihsel sıralama iki nedenden dolayı önemlidir: birincisi, hükümetlerin bütçeleri olmadan önce yasama organlarının mali güce sahip olması; ikincisi, bütçe uygulamalarının yasama eylemi nedeniyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Schick, 2002: 18).

Bütçe hakkının kullanılması yürütme organlarına ve parlamentoya ulusa karşı hesap verme yükümlülüğü getirmektedir. Bu hakkın kullanılması gereği kaynakların toplanması, dağıtılması ve harcanması konusunda parlamento önceden yürütme organına izin vermektedir. Mali yılın sonunda ise parlamento bütçe bağlamında yürütme organını denetlemek ve sorgulamak zorundadır. Parlamentonun bu denetimi ile yürütme

organı ulusa karşı ilk hesap verme işlevini yerine getirmektedir. Yürütme organın bu tarz hesap vermesi demokratik rejimin en önemli esaslarındandır. Bir diğer taraftan vekil sıfatıyla parlamento asil olan vatandaşlara da hesap verme yükümlülüğü taşımaktadır. Şöyle ki, parlamento bütçe hakkını toplumun seçimlerine uygun bir biçimde kullanmadığı takdirde toplum yeni bir parlamento oluşturmaya gidebilir (Selen ve Tarhan, 2014: 12).

Yasama organları, süreçte anlamlı bir rol oynayacaksa bütçenin içeriğini anlamalıdır. Bütçeleri şekillendirmek için yasal ve siyasi alana sahip olduklarında bile, bu fırsatı en iyi şekilde kullanmak için teknik kapasite gereklidir. Bağımsız bütçe analizine erişim, yasama organlarını taslak bütçedeki rakamların bütünlüğünü değerlendirmede, değişikliklerin istenip istenmeyeceğine karar vermede ve önerilen değişikliklerin bütçesel etkilerini değerlendirmede destekleyebilir (Wehner, 2004: 11).

Parlamentoların bütçe uygulamasındaki rolünün güçlendirilmesi bazı faydalar da beklenmektedir. Posner ve Park (2007: 20-21) bu faydaları şöyle sıralamaktadır:

1. Mali disiplinin sağlanması - bazı araştırmalar yasama kontrollerin zayıf olduğu ülkelerde mali disiplinin daha iyi işlediğini göstermektedir. Yasama organları tarafından yansıtılan bu bulgular henüz tartışılmaktadır.

2. Kaynak dağılımında etkinliğinin sağlanması - yasama, bütçe kaynaklarının daha geniş ulusal önceliklerle dağıtımına ve tahsis edilmesine neden olmaktadır.

3. İşlevsel etkinliğin sağlanması - Yasama organları, idari verimlilik için yeterli esneklik sağlamaktadır. Güçlü yasama organları bütçe tahsislerine ve teşviklere koşullar ve kısıtlamalar getirebilir ve ekleyebilir.

4. Hesap verebilirliğin güçlendirilmesi- yasama organları bütçe kararlarında daha fazla hesap verebilirliği teşvik eder .

Bütçe hakkı demokratik parlamentoların sahip olduğu temel bir hak olma özelliğini artırarak devam ettirmektedir. Bu durumun en iyi göstergesi bütçe oylamalarının mevcut hükümetin bir güven oylaması olarak da görülmesidir. Anayasalarda belirtilmemiş olmasına rağmen, bütçenin parlamentoda reddi halinde hükümetlerin bir anlamda düşmüş sayılması, siyasi sorumluluğun bütçe hakkıyla ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir(Yılmaz ve Biçer, 2010a:206).

Yasama faaliyeti, kamu harcamalarının mali denetim altına alınmasından ziyade, daha fazla harcama ve daha az vergi alma baskısının kronik açıklar yarattığı bütçelerin oluşmasına ve kamunun milli gelirden daha fazla pay almasına neden olabileceği kabul edilmektedir. Bu kabul, yasama faaliyetinin çağdaş destekleyicilerine ne kadar olası görünse de, yüzlerce yıldır yasama organlarının baskın görüşü olmuştur. Bazı ülkelerde, yasama organı gönüllü olarak olarak yürütme organına bütçe yetkisi vermiştir. Çünkü parlamenterlerin siyasi eğilimlerini daha az vergi ve daha fazla harcamaya sınırlayamayacağını düşünmüştür. Yasama organları, sorumlu finansal kararlar almak için kendilerine güvenemedikleri için bütçe otoritesini hükümete emanet ettiler. Bu tutum, yasama organının bütçeyi değiştirme kapasitesini mali sonuçlarla ilişkilendiren önde gelen bilim adamları tarafından onaylanmaktadır (Anderson, 2009: 3).

1.3.3. Bütçe Hakkının Kullanımında Bürokratların Rolü

Temsili demokrasilerde vatandaşlar kamu politikaları üretmek için bir takım kurallar eşliğinde politikacıları seçmekte ve onlara yetki vermektedirler. Politikacılar ise bu yetkiyi almak için bir birleriyle rekabete girerler ve belli bir grup bu rekabeti kazanır. Bu seçimlerde politikacılardan beklenen vatandaşların beklentilerini karşılayan politikalar üretmeleridir. Kazanan politikacıların ürettikleri politikalar ise idare, yani bürokrasi tarafından hayata geçirilir. Vatandaşlar ve politikacılar arasındaki ilişkide asil olan vatandaşlar, vekil konumunda olan ise politikacılarıdır. Politikacılar ile idare yani bürokrasi arasındaki ilişkide ise vekil konumunda olan bürokrasidir.

Bürokrasinin çalışma esasları yasalar düzeyinde tanımlanmış olup, esasen siyasi otoriteden bağımsız devlet adamı kimliği ile görev yapması beklenmektedir. Ancak, bürokrasinin her zaman yasal zeminde belirlenmiş kurallara uygun işleyeceğini düşünmek doğru değildir. Şöyle ki siyasi partiler, seçim sistemleri, yürütme ve yasama organları arasındaki ilişki türü gibi faktörler siyasi kurumu etkilemekte ve bürokrasinin iş yapma biçimi de buna uygun bir davranış geliştirmektedir.

Bütçe hakkının tarafları arasındaki asil vekil ilişkisi hesap verme sorumluluğunu kaçınılmaz kılmaktadır. Karşımıza çıkan ilk hesap verme yükümlülüğü, yasama ve yürütme organı arasındaki siyasi sorumluluktan kaynaklanır. Yürütmenin siyasal sorumluluğu parlamentoya karşıdır. Hükümetin yasama organı tarafından denetlenmesi iki yolla gerçekleştirilmektedir. İlk olarak hesaplar Sayıştay'ca incelenir. Diğer taraftan

soru, gensoru, meclis soruşturması, meclis soruşturması, genel görüşme gibi araçlar kullanılarak yerine getirilir. İkinci hesapverme yükümlülüğü, yürütme ile bürokrasi arasındaki yönetsel sorumluluktur. Siyasal ve yönetsel sorumluluğun ne kadar sağlandığı, formel ve enformel siyasi ve yönetsel kurumların niteliğine bağlıdır (Yılmaz ve Biçer, 2010a: 207-208).

Karmaşık görevlerin yürütülmesinde etkinliği sağlamayı bürokrasi üstlenmiştir. Bürokrasi modern toplumların gelişmesinde önemli pay sahibi olmuştur. Modern toplumlarda devletin üstlendiği kamusal hizmetler bürokrasi aracılığıyla yerine getirilmektedir. Kamu yönetimi devletin günlük olarak vatandaşa yansıyan yüzü olduğu için bürokrasi de vatandaşın gözünde devletin somutlaştığı noktadır. Hükümet programlarını, kamu politikalarını ve yasaları uygulayan memurlardır. Vatandaşlarla hükümet ya da devlet arasındaki ilişkileri kamu yönetimi dolayısıyla kamu görevlileri yürütmektedir.

Kamu yönetimi günümüzde yapı ve işlev olarak büyüdüğü için bürokrasi de kamu politikalarının tayin edilmesinde etkili olmaya başlamıştır. Belirtildiği gibi siyasal karar alan yetkililerin halk tarafından seçilmesi temel ilke olduğundan dolayı bürokrasi de halka, yasalara ve siyasi kurumlara karşı sorumluluk taşımaktadır. Demokratik rejimlerdeki bürokrasi anlayışı siyasi kurumların işlevlerini yerine getirmelerinde yardımcı olan ikincil düzey kurumlardır (Bağlı, 2012a: 522).

Kavram olarak bürokrasinin anlam ve kapsam olarak bürokrasi üç temel değişik anlamda kullanılmaktadır. Bürokrasi halk arasında kırtasiyecilik anlamında kullanılmaktadır ve aynı zamanda bu kavram bilimsel çevrelerde de olumsuzluğu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bir diğer anlamda ise bürokrasi devlet yönetimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Son olarak bürokrasi belli bir örgütlenme biçimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bürokrasinin temel unsuru olan bürokratlar ise bürolarda çalışan kişilerdir. Tanım olarak açıklamak gerekirse bürokratlar, belli bir ödeneği olan ve herhangi bir büroda memur olan kimselerdir.

Bürokratların davranışlarının ve bürokrasinin işleyişinin daha çok sosyolojik açıdan ele alınması sonucu geleneksel bürokrasi anlayışı, eksiklikler içerdiği yönünde eleştirilmiştir. Eleştiriler çoğunlukla kamusal karar alma süreci üzerine çalışan kamu tercihi teorisi tarafından ortaya koyulmuş ve etkin bir bürokratik işleyişin nasıl olması

gerektiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır (Selen ve Tarhan, 2014: 14). Bu anlamda kamu tercihi teorisi vatandaşlar, politikacılar ve siyasi kurumlar arasındaki ilişkileri inceleyen ve aynı zamanda bu incelemeyi iktisat, hukuk, politika ve sosyoloji gibi bilimler çerçevesinde yürüten bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre bürokrasi devletin büyümesinin hem nedeni hem de sonucudur. Bu büyümeyi fayda mekanizması ile açıklamak mümkündür. Kısaca anlatmak gerekirse bürokratlar bireysel faydalarını maksimize ederken kurumun bütçesini genişletmektedir. Yani bireysel fayda kurumun faydasına dönüşmektedir.

Bir kurum öncesinde siyasi iktidarına kendisine tahsis ettiği kadar kaynak kullanmaktadır. Yani bir nevi iktidara sahip politikacılar bürokrasinin sponsoru olarak nitelendirilebilir. Buradan hareketle bürolarla iktidar arasında ilişkinin pazarlık sürecinde ortaya çıktığını söylenebilir. Siyasi iktidar bürolardan mal ve hizmet talep ettiği için bürolar da karşılık olarak kaynak talep etmekte ve iktidar tarafından finanse edilmektedir. Bu ilişkide denge bozulduğunda ise iktidar taraf bürokrasiye bağımlı hale gelmektedir. Çünkü iktidarın bürokrasiden başka alternatifi bulunmamaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 16).

Sonuç olarak vatandaşların seçtikleri temsilciler belli politikalar belirlemekte ve bu politikalar bürokratlar tarafından hayata geçirilmektedir ve yasama organı da bürokrasinin mimarıdır. Ancak Wilson (1996) yasama organının bu durumda bir patron görevi yerine getirmediğini belirtmektedir. Bürokrasi kamu politikalarını uygulayan bir sistem olup, bilgiye, uzmanlığa ve profesyonelliğe sahip bir yapıdır. Bürokrasi planlama ve bütçeleme gibi teknik işlevleri görmekte ve bu işlevler bürokrasiye siyasi iktidarı etkileyecek teknik araçlar sunmaktadır (Bağlı, 2012a: 523).

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE HAKKININ SOMUTLAŞTIĞI TEMEL İLKELER VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. Vergileme İlkeleri ve Bütçe Hakkı İlişkisi

Vergilendirmenin birincil anlamı, bireylerin katkıları yoluyla devletin amaçları için para toplamaktır. Vergilendirme toplumda kritik bir rol oynar ve toplumdaki herkesin hayatını etkileme gücüne sahiptir.

Vergilendirme, hükümetlerin gelir elde etmelerinin başlıca yoludur. Vergilendirme olmadan hükümetler, faaliyetlerini finanse edemez veya topluma sağladıkları birçok kamu malını ve hizmetini sunamaz. Faaliyetlerini finanse etmek için devlet etkin bir vergi sistemine sahip olmalıdır. Devlet tarafından belirlenen amaçlara ulaşmak için vergi sisteminin belirli prensiplerinin olması gerekmektedir. Bu prensipler vergiciliğin anayasası olarak da bilinen vergileme ilkeleridir. Vergileme ilkeleri vergilerin seçimi ve uygulamasındaki kurallar olarak sınıflandırılabilir (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2078).

Vergilendirme yetkisinin kullanım şekli farklı vergi rejimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Vergi rejimleri, vergilemede izlenen amaçlara bağlı olarak alternatif seçimler sunmaktadır. Geleneksel vergi sistemi kompleks yapıyla genellikle küçük işletmeler, bireysel girişimciler ve yabancı yatırımcıların vergiye uyumunu zorlaştırmaktadır. Kompleks yapıyla geleneksel vergi sisteminin yönetilmesi açık maliyetler yanında muhasebe ve vergi muhasebesi için ek personelin istahdam edilmesi ve aşırı vergi yükü gibi gizli maliyetlere neden olabilmektedir. Geleneksel vergi sisteminin taşıdığı sorunları aşmak adına alternatif vergi rejimleri, gelişen ekonomik faaliyet çeşitliliğine bağlı olarak vergi konusunun çeşitlendirilmesi, düz oranlı tarife yapısıyla düşük oranlı vergilendirme, vergi bağışlıklarına fazlaca yer vermeyen ve

ödeme prosedürünü basitleştirmeyi amaçlamayan sade bir vergilendirme yaklaşımı sunmaktadır..

Vergilendirme, devletle küçük ve orta ölçekli ticari ilişkileri düzenleyen temel finansal araç olup, optimal vergilendirme yaklaşımıyla şu amaçlara ulaşılmaya çalışılır: Kamu harcamalarına finansman sağlamak, iktisadi etkinlik ve adalet arasında toplumsal kabul gören bir denge kurmak (Karaş, 2020). Ayrıca vergilendirme içinde bulunan sosyal ve ekonomik gerekliliklerin karşılanması adına artan mal ve hizmet üretimini teşvik etmek, istihdam artışı sağlamak ve toplumsal açıdan maddi refah artışı sağlama görevini de icra etmektedir (Razmakhova, 2011: 205).

Küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkeler ciddi ekonomik krizlerle karşılaşmaya başlamışlardır. Yüksek kamu harcamalarının beraberinde oluşan yüksek bütçe açıkları ve buna bağlı olarak para arzındaki artışın körüklediği enflasyonist süreç çok sayıda gelişmekte olan ülkeyi kötü etkilemiştir. Yaşanan bu problemlere karşı IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların önerileri çerçevesinde özellikle mali yapıya ilişkin daraltıcı önlemleri temel alan kriz önleyici ekonomik programlar gündeme gelmiştir. Bu programlar kamu harcamalarının azaltılmasına, vergi gelirlerinin artırılmasına ve borçlanmanın azaltılmasına yönelik önlemler içermektedir (Eker ve Şimşek, 2009: 9).

Demokratik anayasalar vergi ve kamu harcamalarının parlamento tarafından onaylanmasını gerektirir. Bu nedenle, yasama organının rolü, gelir ve harcamaları incelemek ve yetkilendirmek ve bütçenin doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır. Yasama katılımının niteliği ve etkisi değişir. Bazı yasama organları bütçeyi doğrudan kendisi hazırlarken, diğer parlamentolarda ise kendisine sunulan bütçe teklifi üzerinde değişiklik yapmadan yürütme bütçesi tekliflerini onaylıyor. Bazı yasama organlarında, bütçe tartışmalarının çoğu parlamento katında gerçekleşir. Ancak, parlamentolarda bütçenin geneli üzerinden yapılan görüşmelerden önce alt komisyonlarda bütçeler kısımlar halinde görüşülür ve üzerinde belli ölçüde uzlaşma sağlanır. diğer yerlerde komitelerde tartışma vurgulanır. Diğer bir ifadeyle bazı parlamentolar, bütçe sürecindeki karar verme gücünü çeşitli komiteler üzerinden parçalara ayırır. Sonuçta, son oylama mecliste gerçekleşir. Bununla birlikte, komitelerin güçlü bir rol oynadığı yerlerde, Meclis finansal mevzuatın onaylanmasında Komite raporları tarafından

yönlendirilme eğilimindedir. Halkın temsilcileri olarak, yasa koyucular önceliklerinin ve ihtiyaçlarının onaylanan bütçeye yansıtılmasını sağlamak için seçim bölgeleriyle istişarelerde bulunmalıdır (Werner ve Byanyima, 2004: 25).

Devlet gelirlerinin önemli bir kısmının vergilerden oluşması vergi uyumu açısından önemli bir konudur. Çünkü vergi mükellefleri devlet tarafından getirilen vergileri yük olarak algılamakta ve çeşitli yollarla tepki göstermektedir. Vergiye karşı mükellef tepkileri olarak nitelendirilen vergi kaçırma, vergi grevi, vergiden kaçınma, vergi yansımaları, vergi yerleşmesi, verginin sermayeleştirilmesi gibi tepkiler her dönemde verginin algılama biçimine göre ortaya çıkmaktadır. Vergisel alanda yapılan değişikliklere paralel olarak ortaya çıkan bu tepki biçimleri yasanın belirttiği sınırlar içinde gerçekleştiği durumda yasal olarak suç oluşturmamaktadır. Ancak sınırın dışına çıkıldığı zaman vergi kanunu açısından suç kabul edilmektedir (Taşkın, 2010: 87).

Tarihsel açıdan vergi sistemleri incelendiğinde eskiden verginin ana fonksiyonunun yalnız devlet harcamalarını finanse etmek olduğu görülmektedir. Günümüzde ise vergi sosyal ve iktisadi amaçları yerine yetirebilmek için kullanılan esas vasıtalarından biridir. Bu da vergi ilkelerinin zaman ve koşullara uyum sağlayarak değişen özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Vergilendirme ilkelerinin özellikleri aşağıda sıralanmıştır:

- Uyulması gereken standartlar ortaya koyması vergi ilkelerinin esas ana niteliğidir.
- İlkeler universal özelliğe sahip değildir. Farklı dönemlerde ve farklı ülkelerde vergileme ilkeleri tamamen değişiklik gösterebilir. Bunun nedeni şartların ve iktisadi faktörlerin vergiler üzerinde etkisidir.
- Vergileme ilkeleri uygulandıkları ülkelerin ekonomik ve sosyal durumlarına uyum sağlamaktadır.
- Vergileme ilkeleri nisbidir. Bütün vergileme ilkeleri ayrı ayrı önem taşısa da birlikte ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Çünkü vergileme ilkeleri bir birinden bağımsız bir anlam taşımamaktadır. Yani birinin varlığı diğerinin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bir diğer ifadeyle vergileme ilkeleri arasında geçişgenlik mevcuttur (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2079-2080).

Vergileme ilkelerinin gelişimi bütçe hakkı kavramı ile birlikte gerçekleşmiştir. Vergileme yetkisinin kimde olacağı ve bu yetkinin nerede ve nasıl kullanılacağı konusundaki en önemli doküman Magna Carta'dır. Bu belgenin 12. maddesinde; *“Hükümdar, kendini esirlikten kurtarmak, oğluna unvan vermek ve sadece bir kereye mahsus olmak şartıyla büyük kızını evlendirmek için, halktan vergi isteyebilir. Ancak bunların uygun ve ılımlı olması gerekir”* prensibi yer almaktadır (Cansız, 2014: 34).

Belirtildiği gibi vergileme ilkelerinin tarihsel değişim ve gelişimi bütçe hakkı kavramı ile aynı olmuştur ve bu yüzden de vergileme ilkeleri bütçe hakkıyla yakından ilgilidir. Bütçe hakkı kavramının vergileme konusundaki yeri ve rolü mükellef hakları bağlamındadır. Mükellef hakları, devletin vergileme yetkisi vasıtasıyla vatandaşlar üzerinde anayasaya aykırı yaptırımlarını engellemektedir. Ülkelerin anayasalarında bulunan vergilemeye ilişkin ilkeler, vatandaşları bürokrasiye karşı korumakta ve mükelleflerden alınan vergileri belirli kurallara uydurmaktadır. Bu kuralların varlığıyla mükelleflerin hakları öne çıkmakta ve sonuç olarak bütçe hakkı kavramı önem kazanmaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 19).

Vergileme ilkeleri birbirinden farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Vergi ilkelerinden ilk kez A.Smith “Milletlerin Serveti” adlı eserinde bahsetmiştir. Sonuç olarak klasik vergi ilkeleri ortaya koyulmuştur (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2082). Smith, 1776 yılında yayımlanan eserinde adalet, belirlilik, iktisadilik ve uygunluk olmakla dört temel vergileme ilkesinden bahsetmiştir. Günümüzde de vergi tekniğinde kısmen temel oluşturan bu ilkeleri modern literatürde F. Neumark ve H. Haller geliştirmiştir (Cansız, 2014: 34).

Geçen zaman içerisinde maliye ve iktisat bilim adamları modern vergileme ilkelerini çoğaltmaya başlamış ve birçok vergileme ilkesi ortaya çıkmıştır. Bu yüzden vergi ilkeleri klasik ve modern ilkeler olarak incelenmektedir (Cansız, 2014: 34). Modern vergileme ilkeleri mali açıdan “Verimlilik ilkesi” ve “Esneklik İlkesi”; vergilemede adalet açısından ise “Eşitlik İlkesi”, “Genellik İlkesi”, “Yararlanma İlkesi” ve “Ödeme Gücü İlkesi” olarak sınıflandırılmaktadır (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2083).

Bazı araştırmalarda ise vergileme ilkeleri vergiden beklenen fonksiyonlara hizmet edebilecek şekilde oluşturulmaktadır. Vergiden beklenen fonksiyonlar mali,

iktisadi, sosyal ve idari fonksiyonlardır. Hiç kuşkusuz verginin temel işlevi mali işlevdir ama günümüzde kaynak kullanımında ve tahsisinde etkinlik ve adalet için vergi önemli bir araçtır. Vergileme ilkelerini çeşitlendiren Adolph Wagner ve diğer iktisat, maliye bilim adamları vergileme ilkelerini mali, iktisadi, sosyal ve idari vergileme ilkeleri olarak sınıflandırmış ve incelemiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Vergileme İlkeleri

Mali İlkeler	İktisadi İlkeler	Sosyal İlkeler	İdari İlkeler
Yeterlilik ilkesi	Tarafsızlık ilkesi	Genellik ilkesi	Berililik ilkesi
Esneklik ilkesi	İktisadilik ilkesi	Adalet ilkesi	Açıklık ilkesi
			Öngörülebilirlik
			Kanunilik ilkesi

Kaynak: Uruş, 2017. Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Literatürde bir birinden farklı sınıflandırmalar bulunmakla beraber, çalışmanın temel hareket noktası gereği, bütçe hakkının somutlaştığı vergileme ilkeleri üzerinde durulmuştur. Bu ilkeler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Kanunilik ilkesi
- Genellik ilkesi
- Genel karşılık ilkesi
- Belirlilik ilkesi
- Uygunluk ilkesi
- Açıklık ilkesi
- Ödeme gücü ilkesi

2.1.1. Kanunilik İlkesi

Temsili demokrasilerde vergilemenin gerçekleşmesi sürecinde yasama organları kuralları belirlemekte, yürütme organı bu kuralların uygulanmasını sağlamakta ve yargı da uygulamaların kurallara uygunluğunu sorgulamaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 19). Yasama organları yöneticilerin keyfi uygulamalarına karşı durma görevini üstlenmektedir. 1982 Anayasanın 73. Maddesinde de bu hüküm yerini almıştır:

“Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. ...Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır” (Cansız, 2014: 39-40). Dolayısıyla bu ilke, vergileme hadisesini belli kurallarla çerçevelemekte ve verginin öznelere olan mükellefler ve devletin bu kurallara uymasını sağlamaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 19). Kanunilik ilkesi hem devlet açısından, hem de mükellefler açısından büyük öneme sahiptir. Çünkü bu ilke vergilendirme yetkisinin olduğu kurumlara birer yasal sınır çizerek mükellefleri korurken, bir diğer taraftan ise aynı kurumlara mükelleflerin yasalara uymadığı takdirde bazı haklar tanımaktadır.

Vergilendirmenin yasallık ilkesi hem de toplumun bütçe hakkının da bir ifadesidir. Çünkü kanunilik ilkesi bürokrasinin önüne geçerek onların keyfi ve sınırsız hareketlerine sınırlılık getirmekte ve vatandaşları korumaktadır. Vergilerin kanuna dayalı olması hem de hukuki güvenlik konusunda birer garantidir. Çünkü vergileme hukuki sonuçlar doğuran bir olaydır.

Vergileme yoluyla devlet mükelleflerin mal varlığının belli bir kısmına el koymaktadır ve bu el koyma hadisesinin hukuki gücü kanuna dayanmaktadır. Vergileme yetkisinin işlevselliği bütçe hakkı kavramı ile anlam kazanmaktadır. Bir diğer taraftan ise bütçe hakkının da işlevsellik kazanması da vergilemenin kanunilik ilkesine uygun hareket edilmesine bağlıdır (Selen ve Tarhan, 2014: 22).

2.1.2. Genellik İlkesi

Bu ilke anayasada ve vergi kanunlarında hükme bağlıdır. Şöyle ki 1982 Anayasasının “Vergi Ödevi” başlığı olan 73.maddesinin 1. Fıkrasında yazılmaktadır: “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi vermekle yükümlüdür”. Burada vurgu yapılan herkes ifadesi vergilemenin genel olmasına işarettir (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2084). Bu ilkeye göre devlet vergi alma işlemi sürecinde hiç bir ayırım yapmamalıdır. Bir ülkede yaşayan bireyler devletin vergi yükümlülüğü kanunlarına tabi olmalıdır.

Genellik ilkesi toplumda yaşayan bireyler arasında dil, cinsiyet, ırk, din ve siyasi düşünce ayrımı gözetmeksizin, herkesin anayasada ve vergi kanunlarında belirtilen vergi konusu ile bağlantılı olarak vergi yükümlüsü olması ve vergisini ödemesidir. Genellik ilkesi vergi sisteminde hiçbir kişi ya da kesime vergi imtiyazı tanınmamasıdır.

Genellik ilkesi olarak gösterilen durumların dışında kalan uygulamaları genellik değil, özellik ilkesi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bu iki ilke bir-biriyle zıt bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Hepaksaz, 2007: 97)

Genellik ilkesi aynı zamanda mükelleflere bazı sınırlamalar getirmektedir. Bu nedenle de genellik ilkesinin eşitlik ilkesiyle birlikte değerlendirilmesi konusu bilimsel görüşlerle desteklenmektedir. Bu görüşlere göre vergiler eşit olmadıkça genel olması mümkün değildir. Dolayısıyla eşitlik ilkesini genellik ilkesine önkoşul olarak görmek yanlış olmayacaktır (Selen ve Tarhan, 2014: 23).

Eşitlik ilkesinin önemi 1982 Anayasası'nın "Vergi Ödevi" başlıklı 73. maddesinde şöyle ifade edilmektedir: "Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır" (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2084). Yani devlet vergi yükümlülüğü konusunda mükelleflere eşit davranmaktadır. Eşitlik ilkesi klasik vergileme ilkesi olan adalet ilkesinin bir alt boyutu olarak incelenmektedir. Vergilemede eşitlik ilkesiyle genellik ilkesi arasında yakın ilişki bulunmakta ve her iki ilke her türlü ayrıma karşı çıkmaktadır. Ülkede yaşayan her birey dininden, cinsinden, siyasi düşüncesinden, dilinden bağımsız olarak vergi konusunda eşit muamele görmektedir. Kanun karşısındaki bu eşitliği anayasada açık bir şekilde tanımlamak gerekmektedir ki bunu yapacak makam da yasama organıdır. Bu eşitliği sağlama da bütçe hakkının bir gereğidir (Selen ve Tarhan, 2014: 24).

2.1.3. Genel Karşılık İlkesi

Verginin tanımına bakılacak olursa vergi, mali yada mali olmayan amaçlarla devletin toplumdaki aldığı karşılıksız değerler toplamıdır. Bu tanımlamadaki karşılıksız unsuru çok önemli bir faktördür. Şöyle ki vergi, hiç bir mal veya hizmetin tam karşılığı değildir. Ama toplumun vergileri kabullenmesi ve razı olması için vergileri bir şeylerin karşılığı olarak göstermek gerekmektedir. Bu "bir şeyler" ise devletin topluma kazandırdığı kamusal hizmetlerdir. Yani kamusal hizmetler en genel anlamda bütün toplumun vergilerine karşılık olarak kabul edilmektedir. Ama bu birebir bir karşılık değildir ve mükelleflerin ödedikleri vergilerle yararlanmış oldukları hizmetler arasındaki birebir ilişki yoktur. Yani genel karşılık ilkesi karşılık anlamında kullanılmamaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 24).

Bu ilkeyi benimseyen toplumlar ödedikleri vergilerin mali ya da mali olmayan amaçlar için harcandığını kabul etmektedir. Yani vergi aslında devletle bireyler arasındaki zımni bir sözleşmedir. Yani vergi mükellefleri ödedikleri değerin kamusal hizmetlere karşılık olduğuna ikna olduğu sürece yönetime karşı gelmeyecek ve direnç göstermeden vergileri gönüllü şekilde ödeyecektir. Ancak vergileme sürecinde herhangi yolsuzluk ve ya kanuna haykırı durum olursa toplum vergi ödemeye karşı direnç gösterecek ve vergi ödemekten kaçınacaktır. Bu zaman vergi grevleri ve vergiden kaçınma gibi eylemler ortaya çıkacaktır.

Bütçe hakkının geliştiği ve aktif kullanıldığı demokratik toplumlarda genel karşılık ilkesinin doğru uygulanmadığını düşünüldüğünde vergilere karşı direnç gösterilmektedir. Bu toplumlarda esas yönetim kaynakları toplumu tatmin edecek şekilde kullanmıyorsa o zaman el değiştirmeye mecbur bırakılmaktadır. Bu yüzden de bu tür toplumlarda vergiler genel karşılık ilkesine uygun şekilde toplanması ve bu tarz bir algının oluşması bütçe hakkının işlevselliğini önemli kılmaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 24).

2.1.4. Belirlilik ilkesi

Bir diğer ismi “Kesinlik” olan bu ilkeye göre vergilerin tutarı, çeşitli, şekli, ödeme vakti gibi etkenler kesin, belirli ve net olmalıdır. Yani vergi kuralları vergilerin tutarını, zamanını ve nasıl ödeneceğini önceden açıkça belirtmelidir. Bir diğer taraftan vergi kuralları vergi ödeyicilerine yani mükelleflere neyin vergiye ait olduğunu ve vergi oranlarının ne olduğu konusunda da bilgilendirmelidir (Buyrukoğlu ve Buzkıran. 2016: 2082).

Mükelleflerin ödeyecekleri vergi hakkında kesin bilgilere sahip olması için vergilerle ilgili kanunların ve düzenlemelerin anlaşılabilir olması gerekmektedir. Bu ilke bu yönde kanunilik ilkesi ile ilgilidir (Cansız 2014: 37).

Vergiler konusunda netliği sağlayan bu ilke sayesinde keyfiliğin önüne geçilebilir. Bu hem bürokrasinin işini kolaylaştırır, hem de mükelleflerin de vergi konusundaki algılarını korur. Aksi takdirde ise mükellefler vergi kanunlarını anlamaz ve bu da olumsuz sonuçları beraberinde getirir (Tekbaş, 2010: 136). Vergilerin özellikle miktarındaki belirsizlikler vergi ödeyicilerini belirsizlik içinde bırakır ve mükelleflerde vergiye karşı tepkiler yaratır. Neticede vatandaşların devlete karşı güveni sarsılır.

Belirlilik ilkesi vergi mükelleflerinin vergi uygulamalarına olan beklentilerini ortaya koymaktadır. Bu yönden bakıldığında bütçe hakkının işlevsel olarak kullanılması verginin belirlilik ilkesine uygun davranmasına bağlıdır (Selen ve Tarhan, 2014: 29).

2.1.5. Uygunluk ilkesi

Adam Smith'den günümüze kadar vergi ödemelerinde mükelleflerin koşullarına uygun ideal vergi sisteminin yaratılması savunulmuştur. Uygunluk ilkesine göre vergi, mükelleflerden en uygun zamanda ve şekilde alınmalıdır. Mükellefler vergilerini öderken, vergi idaresinden kendilerine çeşitli kolaylıkların sağlanmasını istemektedir. İşte, bu isteklerin yerine getirilmesi sırasında “mümkün olduğu kadar kolaylık, gerektiği kadar sertlik” gösterilmesi gerekmektedir (Buyrukoğlu, 2016: 2083)

Uygunluk ilkesinin uygulandığı ölçüde vergi hasılatı artmaktadır. Bundan başka bu ilkenin uygulanması sürecinde vergi mükellefleri ile vergi kurumları arasındaki ihtilaflar da en az seviyeye inmektedir (Cansız, 2014: 37).

2.1.6. Açıklık İlkesi

Vergileme yetkisini doğru bir şekilde kullanmak için yapılan işlemlerin açık bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Vergi uygulamalarında başarı elde etmek için vergi kanunları anlaşılabilir olmalıdır.

Belirtildiği gibi vergileme ilkeleri bir biriyle değerlendirilmeli ve birlikte anlam kazanmalıdır. Bunun en bariz örneği de açıklık ilkesinin belirlilik ve kanunilik ilkesiyle birlikte anlam kazanmasıdır. Şöyle ki vergiyle ilgili bir kanunun düzenlenmesi vergilemede kanuniliği tam sağlamayacaktır. Çünkü eğer açıklık ilkesi ihlal edilmişse ve vergiler açık ve net bir şekilde ifade edilmemişse o zaman kanunilik ilkesi de işlem görmez. Dolayısıyla açıklık ilkesi bir nevi kanunilik ilkesinin işlevselliğini artırmaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 26).

2.1.7. Ödeme gücü ilkesi

1982 Anayasası'nın aynı başlıklı 73. maddesinde şöyle ifade kullanılmaktadır: “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi vermekle yükümlüdür”. İfadede yer alan “mali güç” kelimesiyle vergileme ilkelerinden olan ödeme gücü ilkesine vurgu yapılmaktadır (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2084).

Ödeme gücü ilkesi vergilemede birer adalet ölçüsüdür. Bu ilke vergilemede iktidar yaklaşımı olarak da incelenmektedir. Bu yaklaşıma tarihsel olarak bakıldığında aslında çok eski çağlardan gelmektedir. İktidar yaklaşımı, ilk kez İtalyan bilim adamı Guicciardini tarafından incelenmiştir. Ödeme gücü ilkesinin klasik sürümünü araştıran J.S. Mill, vergilemede eşitliği, mükelleflerin katlandıkları “özveride eşitlik” anlamında kullanmıştır. Verginin toplumsal kapsamda meşrulaştırılmasında fayda yaklaşımı yetersiz kaldığından ödeme gücü ilkesi benimsenmiş ve geliştirilmiştir (Selen ve Tarhan, 2014: 29). Mill, fayda yaklaşımının desteklediği devletin vergi karşılığında toplumu koruması fikrini eleştirmiş ve ödeme gücü daha az seviyede olanların daha çok korunmaya ihtiyacı olduğunu ileri sürmüştür. Mill’e göre fayda ilkesi, azalan oranlı bir vergileme yaratmaktadır ve bu da neticede vergilemenin adalet ilkesine aykırı düşmektedir.

Bireyin ödeme gücü onun ailesinin ve kendisinin geçiminden artı kalan gelirdir. Ödeme gücü ilkesi mükellefin ekonomik durumunu, gelir ve servetini dikkate almayı önermektedir. Bir diğer taraftan ödeme gücünün tespit edilmesi de kolay değildir. Bu ilkeye çeşitli tekniklerle yaklaşılmaktadır. Şöyle ki bu teknikler ve araçlar; artan oranlı vergi tarifesi, en az geçim indirimi ve ayırma kuramı olarak sıralanabilir.

Toplumsal olarak adalet algısı ne kadar yüksekse o toplum kendi bütçe hakkını kullanırken verginin adaletli bir biçimde sağlanmasını isteyecektir. Tam olarak bu noktada ödeme gücü ilkesine uygun vergileme yapılmasının bütçe hakkını etkin olarak kullanmaya koşul oluşturmaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 31).

2.2. Bütçeleme İlkeleri ve Bütçe Hakkı İlişkisi

Kaynakların tahsis edilmesinde bütçenin iki önemli rolü vardır. Bu rollerden ilki bütçenin kamu ve özel sektör arasındaki kaynak dağılımını sağlamasıdır. Vergi ve diğer finans kaynaklarından oluşan kamu gelirleri ile özel sektörden elde edilen kaynakların kamu ekonomisi için kullanılmasında en önemli araç bütçedir. Bütçenin ikinci önemli rolü ise kaynakların dağılımını kamusal işlevler düzeyinde sağlamasıdır. Bu iki önemli rolü yerine getirmesi için bütçenin belirli ilke ve kurallara uyması gerekmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında bu ilkeler toplumsal gelişime uygun olarak değişmiş ve gelişme göstermiştir. 19. yüzyıldan itibaren bu ilkeler demokratik devletlerde yasama organının kamusal harcamaları kendi denetimi altında tutma arzusundan kaynaklanmış

ve parlamentolar bütçenin bütün aşamalarının belirli kural ve ilkeleri uyması gerektiğini öngörmüşlerdir. Çağımızda ise ekonomik gelişmeler sonucu bu ilke ve kurallar tartışılmaya ve kamu ekonomisine ne gibi katkılarının olacağı araştırılmıştır. Değişen toplumsal değerler ve ekonomik düzene göre uyum sağlayan ilkelerin bazıları zaman içerisinde kendi değerini kaybetmiş, bazı yeni ilkeler ortaya çıkmıştır. Başlıca bütçeleme ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır(Selen ve Tarhan, 2014: 31):

- Genellik ilkesi,
- Birlik ilkesi,
- Önceden izin alma ilkesi,
- Açıklık ve mali saydamlık ilkesi,
- Hesap verme sorumluluğu ilkesi,
- Tahsis ilkesi,
- Harcamaların bölümler itibarıyla onaylanması ilkesi

2.2.1. Genellik ilkesi

Bu ilke, bütün kamu maliyesinin birlikte ele alınmasını ve her türlü kamu gelir ve giderlerinin bütçede gösterilmesini savunan bir ilkedir. İlkeye göre bütün kamu gelirleri aynı havuza toplanmalıdır ve bütün kamu harcamaları da yine aynı havuzdan yapılmalıdır. Yani herhangi bir kamu harcaması kamu geliri dışında başka mali kaynaktan yapılmamalıdır. Bu ilkenin gereği olarak bütçede gelirler ve giderler ayrı ayrı belirtilmeli ve bir birinin arkasına saklanmamalıdır. Bir diğer taraftan ise kamu gelirleri önceden herhangi kamusal mal ve hizmet için gider olarak gösterilmemelidir (Söyler, 2006: 189).

Genellik ilkesi iki temel unsur üzerine kuruludur. Bu unsurlar aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

- 1) Adem-i tahsis - hiçbir gelirin belli bir gider için karşılık gösterilmemesi
- 2) Gayrisafi usul - tüm gelir ve giderlerin bütçede ayrı ayrı yer alması

Devletin tüm gelirleri ve harcamaları bütçede bu iki kurala uygun şekilde gösterilir. Yani bütçede yer alan bütün gelirler net olarak gösterilmelidir ve aynı şekilde giderler de açık biçimde belirtilmelidir. Genellik ilkesinin her iki boyutu 5018 sayılı Kanununun 13. maddesinde “bütçe ilkeleri” başlığı altında yer almaktadır. Aynı maddenin

(f) bendinde şöyle ifade bulunmaktadır: “tüm gelir ve giderler gayrisafi olarak bütçelerde gösterilir”. Yine aynı maddenin (g) bendinde; “belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi esastır” ifadesi yer almaktadır. Bir diğer taraftan ise Kanunun Hazine birliği başlıklı 6. maddesinde şöyle denilmektedir: “merkezi yönetim kapsamında olan bütün idare gelirleri, tahsilatları, giderleri, ödeme ve nakit planlamaları, borç yönetimi hazine birliğini koruyacak şekilde yürütülmelidir. Genel bütçeli olan idarelerin gelirleri hazine veznelere girmektedir ve giderleri de aynı veznelere ödenir. İdareler özel vezne açamaz” (Söyler, 2006: 189).

Kamuda gelirler tahsil edildiğinde vergi memurunun maaşından vergi binasının giderlerine kadar giderler yapılır, daha sonra elde edilmiş gelirlere bu giderler düşülür ve net sonuç yazılması pratik görülür. Ancak, bu zaman gelir ve giderlerin açıklığı yiter, bunun için tahsil olunan gelirleri ayrı, giderleri de ayrı yazmaktadırlar. Bu yöntem de tam olarak gayri safi yöntem olarak nitelendirilir. Ayrıca kamu gelirleri önceden herhangi gider karşılığında gösterilmez. Bütün gelirler bir yere toplanır ve daha sonrasında giderler için kullanılır. Bu yöntem de tam olarak adem-i tahsis olarak nitelendirilir. Yukarıda belirtilen iki önemli unsur özelliklerine sahip olan bütçede genellik ilkesi anlam kazanmaktadır (Altuğ, 2004:32).

Altuğ (2004: 32-33) genellik ilkesinin yararları ve sakıncalarını aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

1. Genellik İlkesinin Yararları

- Devletin bütün gelirleri ve giderleri bütçede net bir biçimde gösterilir;
- Kamu müesseselerinde gizli kasalar olmadığından, yasamanın sorgulaması ve denetimi kolaylaşır;
- Art niyetli harcamalar ve savurganlık önlenmiş olur;
- Bütün harcamalarda iktisadilik prensiplerine uygun olarak öncelik sıralaması yapılmış olur;
- Herhangi hizmet karşılığında gelir toplama ayrıcalığı olmaz ve böylece idareler arasında ayırım yapılmaz.

2.Genellik İlkesinin Sakıncaları

- Kamusal hizmetlerin ayrı ayrı net olarak kaç mal olduğu bilinmez ve

anlamak zorlaşır;

- Kamu idarelerinin mali bağımsızlığı kaybolur;
- Devlet herhangi bir mali sıkıntı yaşarsa o zaman bütün kamusal hizmetlerde

birer aksama yaşanır;

- Özel isimlerle vergi tahsil etme işini kolaylaştıran psikolojik unsurlar kullanılamaz.

Genellik ilkesinin kurallarının yerine getirilmesi sonucu mali saydamlık ve açıklık sağlanmaktadır ve bununla da toplum bütçe hakkıyla ilgili sağlıklı bilgiler elde etmektedir ve toplumun ihtiyaçları en üst düzeyde karşılanmaktadır. Bu iki kuralın uygulanması sonucu toplumun kaynaklar üzerindeki denetim seviyesi artmış ve bütçe hakkı kavramı da anlam kazanmıştır (Selen ve Tarhan, 2014: 33).

2.2.2. Birlik ilkesi

Bu ilkeye göre devletin bütün gelirleri ve giderleri aynı bütçede toplanmalıdır. Bütçenin gelirleri ve giderleri tek belgede toplanırsa o zaman konu bütünüyle kavranır ve giderlerin ne kadar gelire karşılandığını denetlemek kolaylaşır (Altuğ, 2004: 33).

Bütçenin tekliği ilkesi olarak da bilinen bu ilkeye göre gelir ve giderlerin aynı bütçede belirtilmesi sonucunda kamu müesseselerinin vereceği hizmetler ve bunların ödenek miktarları hakkında bilgi elde etmek daha kolaydır. Bazı maliyecilere göre mahalli idarelerin ayrı bütçelerinin olması birlik ilkesinin bir ayrıcalığıdır. Yerel yönetimlerin bütçelerinin ayrı oluşu ise doğal bir şeydir. Çünkü yerel yönetimler ayrı bir kamu hizmeti kademesidir. Bu nedenle de bütçenin birlik ilkesinde bir sapma olmaması gerekmektedir.

Önceleri bu ilke maliyeciler tarafından katı bir şekilde savunulduğu gibi günümüzde bu katılık biraz yumuşatılmıştır. Zira konuya Türkiye açısından bakıldığında ise birlik ilkesinin dışına çıkıldığı ve genel bütçenin yanı sıra özerk bütçelerin varlığını görmek mümkündür. Bu durum 5018 sayılı Kanunun belirtildiği kamu mali yönetim şeklinde de devam etmektedir (Söyler, 2006: 191). Türk bütçe sisteminde bu ilke birer zorunluluk olarak görülmemektedir ve 1982 Anayasasında 161. maddede bu konu şöyle ifade edilmektedir: “kamu idarelerinin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır”.

Ancak, her ne kadar bu ilke zorunlu olmasa da bu ilkenin gereklerini karşılayan düzenlemeler yapılması gözlenmektedir.

Birlik ilkesi diğer bütçeleme ilkeleri ile yakinen ilgilidir ve birlikte anlam kazanmaktadır. Örneğin günümüzde kamu hesaplarında şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması birlik ilkesinin sağlanması sonucunda daha kolay hale gelmektedir. Sonuç olarak bu ilkenin bütün özelliklerinin göz önünde bulundurulması neticesinde bu ilkenin bütçe hakkının daha etkili kullanılmasına koşul oluşturduğu söylenebilir. Bu yüzden de birlik ilkesi bütçe hakkının kullanılmasında sadece bir gereklilik olarak değerlendirilmemelidir (Selen ve Tarhan, 2014: 34).

2.2.3. Önceden izin alma ilkesi

Merkezi yönetim bütçesi bir yasadır ve bununla ilgili konular ister Anayasada, isterse de mali yasalarda belirtilmektedir. Yasama organı tarafından daha mali yıl başlamadan önce aynı mali yıla ait olan harcamaların ve gelirlerin yürütme organına bütçe yasası ile verilmesi önceden izin alma ilkesi olarak tanımlanmaktadır. Bu ilke, mali yıl içerisinde harcamaların ve gelirlerin toplanmasının bütçe yasasına uygun sınırlarda yapılmasını öngören bir ilkedir. Milletvekilleri bu izin ile yürütmeye yani hükümete gerekli bütçe yasalarına uygun harcama ve gelir toplama izni vermektedirler. Çeşitli sebeplerle bütçe onaylanmazsa o zaman bu durumda devlet fonksiyonlarını yerine getirmek için geçici bütçe uygulamasına gitmektedir.

Bütçenin onaylanması mali yıl başlamadan önce olmalıdır. Bu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Şöyle ki bazı ülkelerde bütçenin onaylanması süreci başlangıçta olmaz, yürütme organına geçici bütçe için izin verilir ve dönem sonunda bu yetkinin nasıl kullanıldığı kontrol edilir. Türkiye’de ise bu izin yasayla olmaktadır. Yani mali yıl girmeden Bütçe Kanunu kabul görmektedir. Dönem sonunda ise yapılanlar kanunla aklanmaktadır ve mali yıl sürecindeki değişiklikler yasamadan izin alır (Altuğ, 2004: 30-31).

Önceden izin alma ilkesi herhangi bir hizmet için harcama miktarının en fazla bütçede olan miktar olabileceğini öngörmektedir. Eğer belirtilen miktar hizmet için yeterli değilse o zaman ödenek sadece yeni yasa ile artırılabilir. Bir diğer taraftan önceden izin alma ilkesine göre devlet borçları belli bir sınıra kadar olabilir ve bu yetkiyi de yasama organı yürütme organına vermektedir.

Önceden izin alma ilkesi bağlamında toplumun yürütme organının verdiği yetki harcamalar açısından A, gelirler açısından ise B ve C cetvellerinde verilmektedir. B cetvelinde bütün kamu gelirleri kamu harcamalarına karşılık gösterilmektedir ve bununla da belirli mali yıl içerisinde ne kadar gelirin toplanılması belirtilmektedir. C cetvelinde ise gelirlerin hangi kaynaklardan elde edileceği belirtilmektedir. Sonuç olarak bu cetveller bütçe hakkı açısından önemlidir. Şöyle ki A cetvelinde miktar belirlendiğinden dolayı hükümet ilaveden harcama yapmayacaktır. Bir diğer taraftan C cetvelinde belirtilen kaynaklar dışında başka unsurdan kaynak elde edilmeyecektir. Bu yüzden de önceden izin alma ilkesi bütçe hakkının kullanılmasında önemli bir öğedir (Selen ve Tarhan, 2014: 35).

2.2.4. Açıklık ve mali saydamlık ilkesi

Açıklık ilkesi klasik bütçe ilkesidir ve bütçe ile bağlı uygulamaların açık ve şeffaf olmasını ifade etmektedir. Doğru rakamların yansıtılması ise samimilik ve doğruluk ilkelerini göstermektedir.

Açıklık ilkesi, bütçeyle ilgili olan bilgilerin kamuoyuna verilmesini öngörmektedir. Çünkü kamu hizmetinden yararlanan toplum, devletin borçlu oldukları bütçe hakkında bilgi sahibi olmak ister. Ülkede bütçe görüşmeleri basına açıktır ve açıklık ilkesi sonucu bütçeyle ilgili uygulamalar yürürlüğe girdiğinde Resmi Gazete yayımlanmaktadır (Altuğ, 2004: 29).

Mali saydamlık ilkesi son günlerde önem kazanmaya başlamış ve açıklık, doğruluk ilkelerinin kapsamlı biçimidir. Bu ilke rakamların doğruluğu ile beraber program ve planların, finansal istatistiklerin, hayata geçirilen faaliyetlerin raporlarının da açık bir şekilde kamuoyuna bildirilmesini kapsar.

Saydamlık ilkesinin iki türlü vardır:

- Mali saydamlık;
- Performans saydamlığı.

Mali saydamlık ile hem yönetim için, hem de dış ve iç ekonomik unsurlar için saydamlığı sağlamak ve mali işlemleri muhasebe standartlarına uygun kaydetmek anlaşılmalıdır. Bu ilke 5018 sayılı Kanunda “Mali Saydamlık” başlığında 7. maddede

belirtilmiştir: “her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında denetiminin sağlanması amacıyla kamuoyu zamanında bilgilendirilmelidir” (Söyler, 2006: 195-196).

2.2.5. Hesap verme sorumluluğu ilkesi

Kamu mali yönetiminde modern kavramlardan biri de hesap verme sorumluluğu ilkesidir. Bu ifade, otoritenin yaptığı işleri diğer gruplara açıklaması ve dayanak göstermesi olarak tanımlanabilir. Bir başka deyimle hesap verme sorumluluğu ilgili yetkililerin yani politikacı ve bürokrasinin faaliyetleriyle ilgili olan işlemleri hakkında sorgulanmaları, kullandıkları yetkiden sorumlu olmaları anlamına gelen bir devlet politikasıdır. Mali yönetim açısından bakıldığında bu ilke, kamu kaynaklarının toplanması, kullanılması ve tahsis edilmesi süreçlerinde yetkili kişilerin bu kaynakları ekonomik ve verimli bir şekilde değerlendirmesi hakkında hesap vermesini ifade etmektedir (Söyler, 2006: 198).

2.2.6. Tahsis ilkesi

Bilindiği üzere bütçe vasıtasıyla yasama organını yürütme organına gelirlerin toplanması ve harcanması konusunda yetki vermektedir. Bu yetkinin de uygun biçimde kullanılması ve kontrol edilmesi yetki ve sorumluluğu zaman, yer ve miktar olarak tanımlanmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu yüzden de her hizmet karşılığında bir harcama unsuru olarak gelir ayrılmakta ve aynı harcama yetkisi bu miktarla sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla karşılığında ödenek ayrılmamış bir harcama için kaynak kullanımı konusunda hükümetin önüne geçilmektedir. Ayırım ilkesi olarak da tanımlanan tahsis ilkesi, giderlerin nicelik, nitelik ve zaman açısından üç türlü ayırıma tabi tutulmasını öngörmektedir (Altuğ, 2004: 31).

1. Nicelik Yönünden Ayırım İlkesi

Ödeneklerin tutarı Bütçe Kanunu ile belirlenir ve yasama organının izin verdiği sınırdan daha fazla ödenek kullanılamaz. Bazen istisnai durumlarda ayrılan ödenek tutarından daha fazlası harcamaya tabi tutulabilir. Bu tarz durumlarda mali yıl sonunda yasama organı, tamamlayıcı ödenek ayırmaktadır. Bu duruma örnek olarak savaş dönemleri gösterilebilir.

2. Nitelik Yönünden Ayırım İlkesi

Bütçeden herhangi hizmet için ayrılan ödenekler ancak bu amaç için kullanılmalıdır. Benzer niteliği olan hizmetleri için ayrılan ödenekler bölümler kapsamında toplanılır ve devlet idareleri bütçelerinde bulunan ödenekleri ayrılan bölümler kapsamında kullanırlar. Nitelik yönünden ayırım ilkesi sayesinde yürütme organı toplumdan habersiz kendi özel amaçları doğrultusunda herhangi ödenek ayıramaz. Bazı ödenek türleri ise bölüm itibariyle kullanılmaz. Bu gibi istisnai durumlara örtülü ödenek, yedek ödenek gibi ödenekler örnek verilebilir. Bu ödenekler toplu ödenek grubuna girmektedir (Altuğ, 2004: 31).

3. Zaman Yönünden Ayırım İlkesi

Bütçe kullanma yetkisi tek mali yıl için verilmektedir. Bazı istisnai durumlarda ise bu kural işlememektedir. Örneğin, gelecek yıllara ilişkin taahhütler ve geçici bütçeler bu durumlara örnek gösterilebilir (Altuğ, 2004: 31). Zaman yönünden ayırım ilkesi yıllık olma ilkesi ile örtüşmektedir. Bu ilke ile mali yıl sonuna kadar kullanılmayan ödenekler gelecek yıla devredilemez. Ayırım ilkesiyle mali yıl sınırlandırılması konulur ve yürütme programına kaynak kullanmadan sınırlar getirilir ki bu da bütçe hakkının kullanılmasına işlerlik getirmektedir.

Tahsis ilkesinde en önemli noktalardan biri ise bu ilkenin herhangi bir harcama için gelir ayrılması olarak algılanmamasıdır. Bu ilke gereği ayrılan kaynağın hangi harcamanın karşılığı olacağı önceden bilinmemektedir. Yani bu ilke ile Adem-i tahsis ilkesi bir birine zıt düşmemektedir.

2.2.7. Harcamaların bölümler itibariyle onaylanması

Parlamentonun etkinliğini artırmak için bütçe ödeneklerinin kullanılması konusunda her kurumun bütçesi bütçe bölümleriyle onaylanmaktadır. Böyle olduğunda kurumların bölümler arası aktarma yapması ve toplumun denetiminden sıyrılması önlenmektedir. Herhangi bölümler arası aktarma ya da ödenek miktarı ancak yasama organının izni ile mümkün olmaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 44).

Bütçeleme yazılı yönleri hem geleneksel hem de modern bütçe yaklaşımında uzun yıllar boyunca, bütçeleme alanında söz sahibi olmuştur. Bununla birlikte, zamanla birçok ülkenin, temel standartları karşılayan bütçe süreçlerine ve ilkelerine uymasına rağmen, bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunlar:

- disiplinli ve etkin programlara sahip olamamak,
- kamu harcamalarını kontrol etmede oldukça güçlük çekmek,
- kamu kaynaklarının kötü tahsis edilmesi,
- kamu hizmetlerinde kronik verimsizlikler.

Örneğin gelişmekte olan ülkeler, özellikle uluslararası örgütlerce önerilen tipik reform programlarını uygulamalarına rağmen bahsettiğimiz olumsuzluklara maruz kalmış ya da bunları giderememiştir. Benzer durum, kamu kaynaklarının nispeten geniş olduğu, millî gelir seviyesi yüksek ülkeler için de geçerlidir. Kronik bütçe açıkları; kaynakların önceliği azalan alanlardan, yüksek öncelikli alanlara aktarılamayışı; günümüzde birçok gelişmiş ülkenin yaşadığı önemli sorunlar arasında yer almaktadır (Demirbaş, 2010: 7).

2.3. Bütçe Hakkının Kullanımını Etkileyen Faktörler

Genel olarak yasama organının bütçe sürecindeki yeri ve rolünün artması bütçenin olumlu yönde etkilenmesine ve bütçe hakkının etkinliğinin artmasına vesile olmaktadır. Ama bu konu henüz tartışılmaktadır. Yani yasama organının rolünün güçlendirilmesi neticesinde mali disiplinin ve kaynak tahsisinde etkinliği sağlanmasının pozitif yönde etkilenmesi konusunda mutabakata varılmamıştır. Bu yüzden de bütçe sürecinde yasama organının rolü, bütçe tarafları arasındaki ilişki ve işbirliği, etkili ulusal politika yaratma kapasitesi ile vatandaşların beklentilerini karşılayan mekanizmalar kurma ülkenin mali ve ekonomik yapısının gelişme düzeyi gibi bir çok ekonomik etkene bağlıdır (Posner ve Park, 2007: 20-21'den aktaran İpek, 2007:73-74).

Wehner'e göre bütçe hakkına tesir eden etkenler aşağıdakilerdir:

- 1) Yürütme organının yapılanması: Başkanlık sistemi, Parlamenter sistem,
- 2) Yasama organının bütçenin onaylanması aşamasındaki rolü,
- 3) Politik partilerin dinamikleri,
- 4) Önemli bilgileri elde etmek,
- 5) Mali incelemede yasama organının rolü,
- 6) Finansal incelemeyi yapabilmek için yeterli zamana sahip olma ve bütçe takvimi (İpek, 2007: 74)..

Lienert 2005 yılında yaptığı çalışmasında bütçe hakkını etkileyen faktörleri farklı şekilde göstermiştir. Bu faktörler aşağıdakilerdir (İpek, 2017: 74-75):

- 1) Yasama organının orta vadeli politika değişkenlerini onaylama rolü,
- 2) Bütçenin onaylanma rolü,
- 3) Bütçenin onaylanması için gerekli sürenin bulunması,
- 4) Yasama organına teknik desteğin verilmesi,
- 5) Bütçenin uygulanması sırasında yürütme esnekliği sınırları.

Posner ve Park, 2007 yılında yaptıkları araştırmada, bütçe hakkına etki gösteren faktörleri 6 grupta birleştirmiştir. Bu faktörler (İpek, 2017: 75):

- 1) Yürütme ve yasama organı arasında sorumluluk ayrımı,
- 2) Siyasi parti sistemleri,
- 3) Yasamanın kurumsal rolü ve yapısı,
- 4) Bütçenin yapısı,
- 5) Yasama organının üyelerinden kaynaklı bilecek faktörler,
- 6) Dış denetimdir.

Selen ve Tarhan (2014) yTürkiye’de Bütçe Hakkı Algısı”başlıklı çalışmada bütçe hakkına etki gösteren 8 faktörden bahsetmişlerdir. Bu faktörler aşağıdakilerdir (Selen ve Taran, 2014: 44-46):

- 1) Hukukilik faktörü,
- 2) Siyasal hak faktörü,
- 3) Sivil toplum faktörü,
- 4) Vatandaşın tutumu faktörü,
- 5) Demokratik katılım faktörü,
- 6) Finansman faktörü,
- 7) Şeffaflık faktörü,
- 8) Karar etkinliği faktörü.

2.3.1. Hukukilik Faktörü

Bütçenin içerisinde yer alan bütün süreçler ve yürütmenin mali yılda gerçekleştireceği faaliyetlerin kapsamı hukuk ekseninde oluşmaktadır. Bu yüzden de bütçeler bu yönleriyle kanuni nitelik taşımaktadırlar (Selen ve Taytak, 2017: 196). Fransız ihtilali ile aydınlanma dönemi başlamış ve bununla da ülkeler kanun devletinden hukuk devletine, daha sonra ise sosyal hukuk devletine geçiş yapmıştır. Hukuk devletinin gelişmesi ile vatandaşların temel hak ve özgürlükleri yazılı bir belge haline getirilmiş ve devletin yetki ve gücüne sınırlama getirilmiştir. Dolayısıyla hukuk devletinin gelişmesi toplumun gelir ve giderler hakkında söz söyleme hakkını da beraberinde getirmiş ve bütçe hakkı anlam kazanmaya başlamıştır (Selen ve Tarhan, 2014: 49).

Bütçe hukuku, mali hukukun bir alt dalı olarak hukuk normlarından oluşur. Bütçe hukuku normu, diğer yasal normlar gibi, devlet vatandaş ilişkisini düzenleyen kurallar gibi devlet tarafından tek taraflı olarak koyulmuş ve uygulanmaktadır. Bütçe hukuku normları, devlet ve yerel yönetimler tarafından yürütülen faaliyetlerin gerektirdiği finansal kaynakların tahsis ve kullanımını düzenlemektedir.

Bütçe hukuku normlarının içeriği, onları ana zorunluluk karakterde belirler. Kural olarak, kategorik bir biçimde ifade edilen ve keyfi değişimlerine izin vermeyen gereksinimleri içerirler, bütçe ilişkilerinde katılımcıların hak ve yükümlülüklerinin kapsamını kesin olarak belirlerler. Bu haklar ve yükümlülükler, genel devlet çıkarlarının yanı sıra her bir katılımcının bütçe ilişkilerindeki çıkarlarını sağlamayı amaçlamaktadır (Polyak ve Remixanov, 2012: 7).

Hukuk devleti belirlilik ilkesinin gereğidir. Açık ve net belirtilen kuralların mevcudiyeti halinde onları uygulamayan yargı organları hukuk devletini bozmaktadır. Hukuk devletinin özel gerekleri de yine Gözler (2012: 210-212) tarafından 5 maddede açıklanmıştır. Bu maddeler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Bürokrasinin bütün eylemleri yargı denetiminde olmalıdır - Bu hukuk devletinin bir gereğidir ve Anayasanın 125. maddesinde belirtilmiştir.
2. Hakimler bağımsız olmalıdır - Anayasanın 139. maddesinde “hakimlik teminatı” bulunmaktadır. Bu teminata göre hakimler hiç bir şeyden çekinmeyerek görevlerini yerine getirmelidir.

3. Bürokrasinin faaliyetleri önceden bilinmelidir - İdarenin faaliyetleri belirli olmalı ve idare, yetkilerini gelen yönetmenlik kurallarına uydurmalıdır. Buna kısaca “düzenli idare ilkesi” denmektedir.

4. Bürokrasinin mali sorumluluğu olmalıdır - Anayasanın 125. maddesine göre idare kendi eylemlerine bağlı oluşan zararı tazmin etmelidir.

5. Diğer gerekler - kanunsuz suçun olmadığı ilkesi, hak arama ilkesi, kanuna zıt olan bulguların geçersizliği ilkesi, ceza sorumluluğunun şahsa ait olması, savunma hakkı, yargılanma hakkı gibi haklardır.

2.3.2. Siyasal Hak Faktörü

Bütçe hakkının kullanılmasına etki gösteren bir diğer faktör de siyasal hak faktörüdür. Günümüz demokratik devlet anlayışı insana saygılı olan ve onlara temel hak ve özgürlüklerini tanıyan devlet anlayışıdır. Bu anlamda 1961 Anayasasının 2. maddesinde insan haklarına dayanan devletçilik anlayışı vurgulanmıştır. Tarihsel olarak bakıldığında önceden de belirtildiği gibi bütçe hakkının oluşumu toplumun sorgulayıcı davranışları ile gelişmiştir. Bütçe hakkı bu anlamda kamusal harcamaların nitelik ve miktarını belirleme ve onaylama sürecidir ve aynı zamanda demokratik devletin en önemli unsurudur. Bu yüzden de bütçe hakkı diğer temel hak ve özgürlükler gibi siyasal haklarla bağlantılıdır (Selen ve Tarhan, 2014: 50).

Tarihsel gelişime dikkat edersek, siyasi yöneticilerin yapacakları faaliyet ve hizmetler karşılığında vatandaşlardan vergi istemeye başlamaları ile birlikte, vergi ödeyicileri ödedikleri verginin toplanması ve harcanması hususunu sorgulamaya başlamışlardır. Bu sorgulamanın toplum içinde genişlemesi sonucu bütçe kavramı bir hak olarak anlam kazanmaya başlamıştır. Bütçe hakkının temel haklar ile ilgili olan kısmı onun bir türü olan siyasal haklarla bağlantılıdır (Selen ve Tarhan, 2014: 52).

2.3.3. Sivil Toplum Faktörü

Bütçe hakkının ne olduğunu açıklarken bunun aslında toplumdaki gelir dağılımını yönlendiren ve aynı zamanda kaynakları asıl kullanma konusundaki fikir birliği olan hem siyasi hem de sosyal bir belge olduğu belirtilmiştir. Bütçe hakkı ülkede bulunan siyasi ve sosyal güçler arasındaki ilişkiyi düzenleyen kavramdır ve bütçe hakkı millete ait olduğundan bu yetkiye yön veren taraf da vatandaşlardır.

Bütçe hakkının gelişiminde aktif rol oynayan sivil toplum kuruluşları, vatandaşların örgütlenmiş şekilde beklentilerini dile getiren, siyasi kurumlarla birlikte çalışan bir yapı kazanmış ve demokratik toplumun en önemli unsurlarından biri olmuştur. Bu demokrasi anlayışı ile günümüzde devletin mali işlerinde hesap verebilirlik artmış ve şeffaflık sağlanmıştır. Siyasi ve sosyal süreçlere katılan ve aktif rol oynayan vatandaşlık anlayışı katılımcı demokrasi rejimi içerisinde sivil toplumla beraber bir bütün oluşturmaktadır. Katılımcı demokrasi anlayışı ile vatandaşlara kamusal alanda bir özne olma imkanı yaratılmakta ve bunun için baskı grupları vasıtasıyla yönetim üzerinde denetleme uygulanmaktadır. Baskı grupları sayesinde vatandaşlar kamusal hizmetler ve harcamalar üzerinde söz sahibi olmakla talep etme ve denetleme işlevleri kazanmaktadırlar. Sosyal ve siyasal hakları kullanma seviyesi arttıkça, bütçe hakkı toplumun sınıfları arasında çatışmaya ve rekabete sebep olmuştur. Düşük gelirli sınıflar tarafından oluşturulan baskı grupları devletten sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik gibi isteklerde bulunmakta ve talep etmektedirler (Selen ve Tarhan, 2014: 54-55).

Bireylerin kendileri ile ilgili kararlar alması ve uygulaması ve bu sürecin yönetilmesi sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile kolaylaşmaktadır. Bütçe hakkının kullanımı da bu anlamda sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle pozitif yönde etkilenmektedir. Bireylerin talep ve istekleri bu kuruluşlar vasıtasıyla yönetime iletilmektedir. Bu anlayışa “katılımcı bütçe” anlayışı da demek mümkündür. Bu kavram sayesinde taraflar arasında güç mesafesi azalır ve iletişim etkili olur (Canbay ve Gerger, 2012: 183).

2.3.4. Vatandaşın Tutumu Faktörü

Bütçe hakkının gelişimi insanların bir birey oldukları bilincine varmaları ile başlamıştır. 1215 yılında Manga Carta ile başlayan bu süreç vatandaşların hak ve hukuklarının tanınması ve hürriyet anlayışının ortaya çıkmasına kadar devam etmiş ve daha sonrasında vatandaşların haklarının temsilcileri olarak parlamentolar kurulmaya başlamıştır. Bu süreçte vatandaşlık sosyal, ekonomik ve siyasi bir önem kazanmıştır. Bu kazanılan önem sayesinde insanlar insanca yaşama koşullarını yaratmak için çabalara girmiş ve sosyal vatandaşlar statüsü anlayışı ortaya çıkmıştır. Özel mülkiyet hakkının tanınmasıyla birlikte kişi hakları da önem kazanmış ve Marshall'ın “sivil vatandaşlık”

modeli oluşmaya başlamıştır. 20. yüzyılda dünyanın değişen düzeni ile beraber çoğulcu demokrasi anlayışı ile birlikte yeni bir vatandaşlık türü ortaya çıkmıştır. Bu tür aktif vatandaşlık olarak tanımlanmaktadır ve sadece seçimler sırasında oy veren pasif vatandaşlık anlayışının aksine seçim dışında da aktif faaliyetleri olan bir vatandaşlık konumuna işaret etmektedir (Selen ve Tarhan, 2014: 55-56).

Dolayısıyla da aktif vatandaşlık anlayışı çerçevesinde insanlar karar alma ve alınan kararları uygulama sürecinde müdahale etmektedirler. Bahsedilen süreçlerde “katılımcı bütçe” anlayışı da desteklenmektedir ve insanların bütçe hazırlama konusundaki yetkisi artmaktadır (Selen ve Taytak, 2017: 197).

Aktif vatandaşlık sivil toplum kuruluşları ile birlikte düşünülürse o zamanda yönetimde şeffaflık, hesap verilebilirlik, esneklik ve verimlilik gibi etkenler öne çıkmakta ve bütçe hakkı kavramı ile bu tarz yönetim modeli arasında ilişki kurulmaktadır. Yani katılımcı yönetim modelinde yönetici güçler bireylere hesap verme yükümlülüğü taşımakta ve aynı zamanda harcamalar ve kaynak dağılımı ile ilgili karar alma süreçlerine onları da dahil etme zorunda kalmaktadırlar. Bu anlamda da bütçe hakkı etkili bir şekil alacak ve vatandaşlar tarafından etkin bir şekilde kullanılacaktır (Selen ve Tarhan, 2014: 57).

2.3.5. Demokratik Katılım Faktörü

Demokrasi kelimesi köken olarak latineden gelmektedir. Demos ve Kratos sözlerinden oluşarak "halk iktidarı" anlamını taşımaktadır. Demokrasi ilk olarak Eski Yunanistan'da, şehir devletlerinde uygulandı. Demokrasinin şekillenmesinde tarihsel olarak Fransız İhtilali ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı gibi olaylar etkili olmuştur ve günümüzde demokrasinin en belirgin özelliği serbest seçimler, açık oyla oluşturulan parlamentodur. Bu oluşturulan parlamento önceden de belirtildiği üzere denetleme gücüne de sahiptir ve iktidarı toplum adına yönlendirme yetkisini elinde tutmaktadır. Temsili demokrasi, seçmenlerden seçmenlere, en az dört ayrı adımdan oluşan delegasyon zinciri içerir.

1. Seçmenlerden seçilmiş temsilcilere,
2. Yasa yapıcılardan yürütme organına, özellikle de meclis başkanına,
3. Hükümet başkanından (başbakan) farklı devlet başkanlarına

yürütme bölümleri,

4. Farklı yürütme departmanlarının başkanlarından memurlara kadar (Strom, 2000: 267).

Ülkede bulunan siyasal ve toplumsal güçler arasında dengenin kurulması çoğu kurumun işleyişini etkiler. Bu aynı zamanda demokrasinin temel özelliğine işaret etmektedir. Yani bu işleyiş insanların temel hak ve hürriyetlerine bir teminatdır. Aksi bir durumda ise insanlar arasında ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan eşitsizlik vardır. Örneğin totaliter rejimlerde insanlar sayılan açılarda özgür olmadıkları gibi onları kullanmaktan da mahrumdurlar. Bu yüzden de demokrasi, insanların hakların sahip çıkan ve onlara insanca yaşamayı sağlayan bir sistem anlayışıdır.

Günümüzde demokrasi anlayışı genelde 4 esas ilkeden oluşmaktadır. Bu ilkeler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 1) Kişi - toplum ilişkilerinin oluşma sürecine ulusun hepsinin katılması
- 2) Çoğunluk içerisinde bulunan azınlıklara saygılı bir yönetim biçiminin sağlanması,
- 3) Bireye ait olan hakların ve özgürlüklerin tam şekilde korunması,
- 4) Toplumdaki bütün insanlara aynı oranda fırsat tanıma

Sonuç olarak demokrasi toplumun kendi kendini yönetmesi biçimidir ve kısa olarak özgürlük kavramının eşanlamlısıdır. Eğer toplum kendisine ait kararları kendisi alabiliyor ve kendini bu doğrultuda yönetiyorsa o zaman o toplum özgür ve demokratiktir (Selen ve Tarhan, 2014: 57-58).

Demokrasinin temel prensiplerinden bir diğeri ise çoğulculuk anlayışı çerçevesinde siyasal uzlaşma ve de katılımdır. Bu sayede bir birine karşı olan çıkarlar ve sınıflar toplumun bir gerçeği halini alır. Bütçe hakkına işaret eden bu uzlaşma gereksinimi aslında otoriter gücü sınırlama ve insanların kamu hürriyetlerini tanıma kapsamında ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak demokrasinin gelişimiyle bütçe hakkı kavramı gelişmiş ve ulus yönetim sürecinde daha katılımcı hal almaya başlamıştır (Selen ve Taytak, 2017: 197).

2.3.6. Finansman Faktörü

Kamusal hizmetleri finanse eden gelirlerin büyük bir kısmının vergiler olduğu belirtilmişti. Bir diğer finans faktörü ise borçlanmalardır. 1929 yılındaki ekonomik bunalıma çözüm arama çalışmaları sonucu bütçede denklik anlayışı değişmiştir. Bu sayede yıllık denklik kavramı yerini ekonomik denklik kavramına bırakmıştır. Bu gelişme sonucunda borçlar da kamu harcamaları için önemli kaynak olarak görülmeye başlamıştır.

Kamu tercihi teorisine göre bu devletin ekonomik alanda başarısızlığı unsurudur. Teoriye göre politik sürecin aktörleri, yani vatandaşlar, bürokrasi ve politikacılar hepsi kendi çıkarları peşinde koşan insandır ve vatandaşlar “fayda maksimizasyonu”, bürokrasi “bütçe maksimizasyonu”, siyasi partiler ise “oy maksimizasyonu” için çalışmaktadırlar (Hepaksaz, 2007: 94).

Teori vatandaşların ideolojileri doğrultusunda oy verdiklerini savunmaktadır. Bir diğer taraftan ise seçmenlerin oy verirken daha çok başkalarını düşündüğü ve bunu yaparken kendi çıkarının da artacağını düşünmesi ortaya çıkmıştır. Seçmenler kendi çıkarları doğrultusunda oy kullanırken, politikacılar ise en çok oy getirecek ekonomik hizmeti bulmaya odaklanırlar. Bürokratlar ise bu süreçte bütçeyi maksimize etmeye çalışarak siyasi iktidarın tek alternatifi olma yolunda çalışma yapmaktadırlar. Sonuç olarak kamu borç yükü teorisi ortaya çıkmaktadır. Teoriye göre eğer kamusal harcama gerekliyse o zaman kamu gelirlerinin vergi ya da borçlanma ile finanse edilmesine bakılmaksızın bu harcamaların maliyetine bütün bireyler katılmalıdır (Hepaksaz, 2007: 92)

Kamu giderlerine finansal açıdan bakıldığında, bütçe hakkının kullanılması ile mali yanılısama altında şekillenen bütçelerin aynı yönde olduğu söylenebilir. Buchanan ve Wagner’e göre, bütçe açığını finanse etmek, mali yanılısama yaratma ve vergi ödeyicilerinin kamusal hizmetlere olan talebinin artmasına sebebiyet vermektedir (Günaydın, 2004: 169).

2.3.7. Şeffaflık Faktörü

Piyasa temelli ekonomide en önemli kurallardan biri de tam rekabetin sağlanmasıdır. Tam rekabetli piyasada tüm iştirak edenler aynı bilgiye sahip olmalıdır.

Eksik bilgiler veya asimetrik yapıların mevcudiyeti piyasa aksaklığı yaratmaktadır. Bilgi eksikliği daha sonrasında fiyat istikrarını da etkileyerek beklenen faydanı gölgelemektedir. Hem dünya genelinde hem de küreselleşmenin getirisi olarak bölgesel düzeyde yaşanan krizler şeffaf olmayan yönetimleri meydana çıkarmaktadır.

Küresel yönetişimin en önemli öğelerinden olan Uluslararası Para Fonu: “devletler mali faaliyetleriyle ilgili olan kararlarına, kamu hesaplarına, mali işlemlerinin işlevlerine ve de yapısına, bütün işlemlerin sonuçlarına kamuoyu tarafından erişilme ve haberdar edilme” şeklinde açıklama yaparak saydamlığı tanımlamaktadır.

Bu tanım, bütçe hakkının öğelerine ve sonuçlarına yöneliktir. Bilindiği üzere bütçe hakkı parlamento tarafından bütçenin kabul edilmesidir ancak, işlevsel açıdan bütçe hakkı, bütçenin hazırlanması, uygulanması ve sonuçların denetlenmesi süreçlerini içermektedir. Dolayısıyla bütçe hakkının bu süreçleri şeffaf bir biçimde hayata geçirilmelidir (Selen ve Tarhan, 2014: 62- 63).

Genel olarak şeffaflığın üç boyutu literatürde incelenmektedir:

- Birinci boyut -bu boyutun kapsamı devletin yapısının ve işleyişinin, mali işlerinin ve hesaplarının insanlara açık olması şeklindedir.
- İkinci boyut - bu boyutta ise kamusal işlevler çerçevesinde olan görevlerle ilgili kapsamlı, güvenilir, zamanında, anlaşılabilir bir şekilde bilginin insanlara ulaştırılması belirtilmektedir.
- Üçüncü boyut - bu boyutta ise kurumsal davranışların şeffaf olması belirtilmektedir.

Şeffaflık faktörü karar alma süreçlerinde taraflar arasında doğru ilişkinin kurulmasını öngörmektedir. Şeffaflık faktörüyle bütçe hakkı kavramı arasındaki bağlantı da tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Siyasal kararların alınmasında kamusal hizmetlerin toplumun taleplerine uygun olarak oluşturulmasına ve bu harcamaları nasıl finanse edeceklerine ve bu süreçlerde kimin ne kadar sorumlu olacağına ilişkin karar alınmaktadır. Bu kararların ve gelecekteki sonuçlarının açık, net ve ulaşılabilir olması şeffaflığı sağlama adına önemli unsurlardır (Selen ve Tarhan, 2014: 63-64).

Şeffaflık faktörünün bütçe hakkı kapsamında değerlendirilmesinde temel anlayış kamu mali yönetimindeki şeffaflık anlayışıdır. Kamu mali yönetimindeki şeffaflık ise daha önce belirtildiği gibi “performans şeffaflığı” ve “mali şeffaflık” olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Performans açısından şeffaflık - burada kamu işlemlerini hayata geçirmek için kaynak kullanan bürokratların işlerini etkili bir şekilde yapmalarını değerlendirmek için gerekli olan bilgilerin topluma sunulması ve toplumun eleştirilerine açık olmayı ifade etmektedir. Mali açıdan şeffaflık - burada ise hükümetin işlerinin ve yapısının, mali politikalarının, mali hesaplarının ve hedeflerinin topluma açık olması belirtilmektedir.

Bütçe işlemlerinde attırma çalışmalarında en önemli görevler parlamentoya düşmektedir. Parlamento bütçeleme süreci hakkında bütün bilgileri ilgili taraflara iletmeli ve tüm bilgi yayma kanallarını bu konuda kullanmalıdır. Neticede bütçe hakkının kullanılmasında daha rasyonel kararlar alınacaktır (Selen ve Tarhan, 2014: 65).

2.3.8. Karar Etkinliği Faktörü

Bütçe hakkının kullanılması sonucu harcamaların yapılması olasıdır ve bu harcamaları karşılamak için kaynakların kullanılması konusunda karar verilmelidir. Bu aşamada giderlerin taahhüdü aşamasıdır. Kaynakların üstlenmesi aşamasında yetki sahiplerinin doğru kararlar alması oldukça önemli bir konudur. Şöyle ki, kaynakların doğru ve etkin bir şekilde kullanılması için doğru kararların verilmesi gereklidir. Kamu alımlarına ilişkin ilkeleri zedeleyen bir satın alma kararının diğer bütçeleme ilkelerini de negatif etkileyeceği öngörülmektedir.

Kararların alınması sürecinde etkinliği sağlamak için kamu ihale sistemi önemli bir konuma sahiptir. Bu ihale sistemi kamu alımlarında temel ilkeleri ortaya koymakta ve bu ilkelere uyum sağlanmasını belirtmektedir. İhalelerde eşitliğin, saydamlığın, rekabetin, gizliliğin ve güvenilirliğin sağlanması için kaynakların verimli kullanılması konusu idare ile yetkili görevlilerin ortak sorumluluğundadır (Çetinkaya, 2014: 102).

Kaynakların harcanma sürecinde keyfi, hukuka dayanmayan ve toplumun tercihlerini yansıtmayan kararların alınması diğer bütçe aşamalarındaki idari denetim faaliyetlerini devre dışı bırakacak ve sonuç olarak bütçe hakkı zedelenecektir. Dolayısıyla da karar almada etkinliğin sağlanması bütçe hakkının kullanılmasında işlevsel açıdan önemli unsurdur (Selen ve Taytak, 2017: 198).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN BÜTÇE SİSTEMİ VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BÜTÇE HAKKI ALGISI: GENÇE İLİ ÖZELİNDE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Azerbaycan Bütçe Sisteminin Yapısı ve İşleyişi

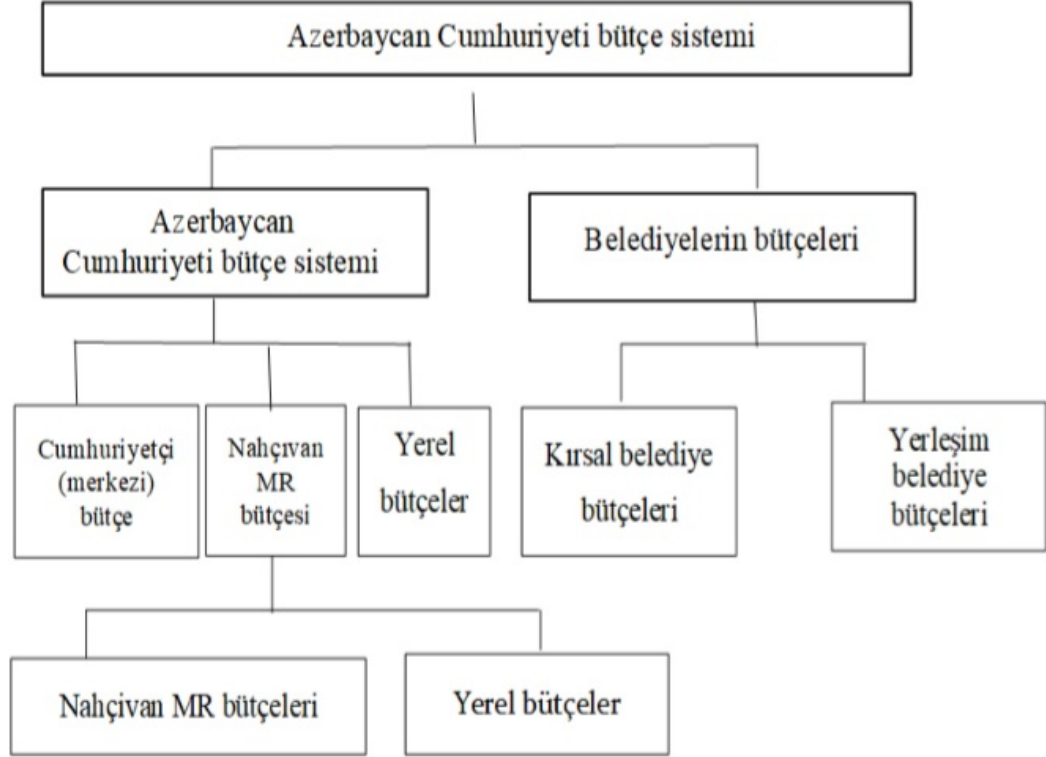
Azerbaycan bütçe sistemi hakkında ilk kanun 1992 yılında 1 Aralık tarihinde kabul edilmiş ve 2002 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Ülkede yürütülen ekonomik ve siyasi reformlar finansal sektöre de önemli etkiler göstermiş ve netice olarak bütçe sistemi de değişmiştir. Sonuç olarak “Bütçe Sistemi” kanunu günümüz şartlarına uygunlaştırılmış ve bu bağlamda, mevcut mevzuattaki boşlukları ortadan kaldırmak için 1999 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bütçesinde özel kanun kabul edilmiştir. Kabul edilen bu yeni kanun “Bütçe Sistemi” hakkında kanuna yardım amaçlı olsa da bir süre sonra iki kanunun yürürlükte olması bir sürü mevzuat boşluğuna sebep olmuş ve daha iyi yasal düzenleyici bir belge geliştirmek gerekmiştir (Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014: 229). Devamında ise 2002 yılında Başbakan tarafından yeni bütçe hakkında kanun imzalanmıştır ve 2003 yılında bu kanun yürürlüğe girmiştir.

1992 yılında kabul edilen “Bütçe Sistemi” kanununda bütçenin tanımı şöyle ifade edilmektedir (“Bütçe Sistemi” kanunu, 1992): “bütçe, devlet fonksiyonlarını hayata geçirebilsin diye merkezi bir nakit fonun yaratılması ve kullanılmasıdır”. Mevcut mevzuatta bütçe kavramı ise şöyle tanımlanmaktadır: “bütçe, hükümet aracılığıyla devlete ve belediyelere ait işlevleri yerine getirmek için gerekli olan kaynakların toplanması ve kullanılması için en önemli mali senettir” (“Bütçe Sistemi” kanunu, 2002).

Azerbaycan Cumhuriyetinin bütçe sistemine bakılacak olursa bu sistemi Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesi, Nahçıcan ÖC devlet bütçesi, yerli bütçeler ve maksatlı bütçe fonlarının teşkil ettiğini görmek mümkündür. Bu bütçeler arasındaki

ilişki “Bütçe Sistemi” kanunu ile ayarlanmaktadır (Memmedova, 2018: 242). Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe sistemi Şekil 2’de gösterilmektedir:

Şekil 2. Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe sistemi

Kaynak: Bedelov, Meherremov, Gurbanov, 2003: 26

Şekil 2’den de görüldüğü üzere Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe sistemi devlet bütçesi ve belediye bütçesi olmakla ikiye bölünmektedir. Devlet bütçesi merkezi, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bütçesi ve yerli bütçelere bölünmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bütçesi ise merkezi ve yerel bütçelere bölünmektedir. Belediye bütçeleri ise köy belediyesi ve kasaba belediyesi olmakla iki bütçeden ibarettir.

Azerbaycan Cumhuriyeti bütçesi sisteminin sürecinin katılımcıları tarafından yetkilendirilen organlar sistemi; finansal organlar, parasal sistemi düzenleyen organlar ve devlet (belediye) finansal kontrol organları olarak sıralanabilir. Azerbaycan Cumhuriyeti “Bütçede Sistem” kanununda şöyle ifade bulunmaktadır: “bütçe hazırlama sürecine katılan örgütler - merkezi ve yerel yürütme organları ve yapısal alt bölümleri,

bütçe dışı devlet fonları ve vergi mükellefleri, gerektiğinde ise belediyelerdir ”(Madde 1). Her bir kurumun bir şekilde veya başka bir şekilde belirli bir işlevi vardır ve görevi dahilinde çalışır (Ataşov vd., 2014: 214).

Mevcut mevzuata göre, devlet düzeyinde bütçe yetkisi olan bütçe süreci katılımcıları şunlardır:

- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı;
- Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis;
- Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti;
- Devlet bütçesinin hazırlanmasından ve onaylanmasından sorumlu - Azerbaycan Cumhuriyeti MB;
- Devlet Bütçesi Hazinesi (Devlet Hazinesi);
- Bütçe gelirlerini tahsil eden makamlar;
- Azerbaycan Merkez Bankası;
- Azerbaycan Cumhuriyeti Muhasebe Odası;
- Bütçe dışı devlet fonları;
- Bütçe yöneticileri ve bütçe fonları yöneticileri;
- Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatı ile bütçe, vergi ve diğer yetkiler emanet edilmiş organlar;
- Para sistemini düzenleyen otoriteler;
- Devlet ve belediye mali kontrol organları.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilgili yürütme ve yerel yönetim organları bütçeyi hazırlar ve yasama organının onayına sunar. Azerbaycan Merkez Bankası'nın bütçe yetkileri ise Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile ortaklaşa geliştirdiği ve para politikasının ana yönünü MM'e sunmaktır. Bütçe sürecine katılan Azerbaycan Cumhuriyeti MB aşağıdaki bütçe yetkilerine sahiptir (Bedelov vd., 2003: 40):

- Taslak devlet bütçesini geliştirir, bunu Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti'ne sunar ve bütçe dışı devlet fonları taslaklarının hazırlanmasına katılır;
- Devlet bütçesi projesinin geliştirilmesi ve uygulanmasında metodolojik rehberlik sağlar;
- Devlet bütçesinin bir özet bütçe listesini derler;

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin konsolide bütçesini hazırlar.

Bütçeleme ilkelerine bakılacak olursa birçok bütçeleme ilkesinin diğer demokratik devletlerle aynı olduğunu görmek mümkündür. Azerbaycan Cumhuriyetinin bütçe sisteminin ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Bedelov vd., 2003: 27):

- Bütçenin tekliyi ilkesi
- Bütçe sistemi seviyeleri arasında gelir ve harcamaların ayrılması ilkesi
- Farklı bütçelerin bağımsızlığı ilkesi
- Bütçe dengesi ilkesi
- Bütçe kaynaklarının tasarruf ve etkin kullanılması ilkesi
- Genellik ilkesi
- Bütçenin açıklığı ilkesi
- Şeffaflık ilkesi
- Bütçe kaynaklarının kullanımının amaçlılığı ilkesi

Sıralanan ilkelerin ne anlama geldiğine bakılacak olursa Bedelov, Meherremov ve Gurbanov (2003: 27-29) bu ilkeleri şu şekilde açıklamıştır:

Teklik ilkesi - genel hukuk dayanağının, bütçe belgelerinin, bütçe süreçlerinin aynı olmasını ve “Bütçe Sistemi” kanuna uyulmaması halinde ceza alma ve aynı zamanda tüm bütçe harcamalarının tek sistemde muasebeleştirilmesini ifade etmektedir.

Bütçe sistemi içinde gelir ve harcamaların ayırım ilkesi - merkezi yürütme organına ve yerel yönetim organlarına uygun gelir ve giderleri sağlamak için yetki verilmesi ilkesidir. Farklı bütçelerin bağımsızlığı ilkesi aşağıdakileri içermektedir:

- Devlet hakimiyet organlarının ve yerli yönetim organlarının bütçe süreçlerinin yönetilmesi konusunda bağımsız olma hakları,
- Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına uygun bütün seviyeli bütçelerin özel oluşturulmuş gelir kaynağı,
- Merkezi yürütme organının ve yerli yönetim organlarının kaynak kullanımında bağımsız olma yönünün belirlenmesi,
- Merkezi yürütme organının ve yerli yönetim organlarının kendi bütçe açıklarının maliyeleştirmelerinde kaynak belirlenmesi,
- Mali yılın sonunda kulalnılmayan ödeneklerin hazineye iade edilmesi.

Bütçe denklik ilkesi - bütün bütçelerin dengelenmek zorunda olduğunu ifade eden ilkedir. Yani bütçe gelirleri ile harcamalar arasında denge sağlanmalı ve bütçe açığının oluşması önlenmelidir.

Bütçe kaynaklarının tasarruf ve etkin kullanılması ilkesi - kaynak kullanan her bir idare bu kaynağı etkin ve verimli bir şekilde kullanmalı ve bürokratlar da aldıkları kaynak karşılığında iş yükümlülüklerini en iyi şekilde sunmalıdır.

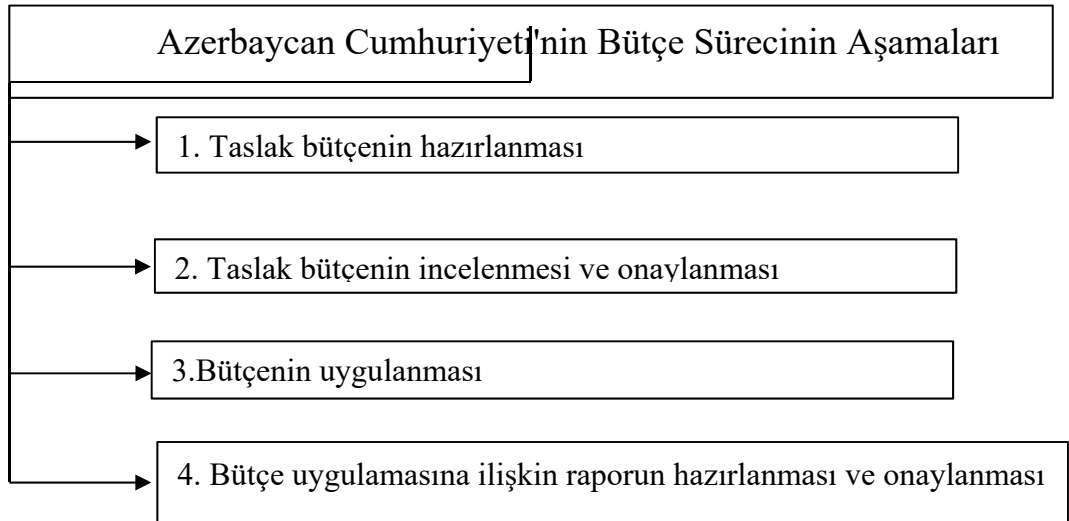
Genellik ilkesi - bütçe harcamalarının hepsi genel bütçe gelirlerinden yapılmalıdır. Yani her hangi harcama karşılığında her hangi gelir gösterilemez.

Bütçenin açıklığı ilkesi - onaylanmış bütçenin icrası zamanı ilgili bilginin doğru, açık ve net bir şekilde verilmesi ilkesidir.

Şeffaflık ilkesi - uygun bölgenin ekonomik ve sosyal gelişim göstergelerinin ve bütçenin gelir ve giderlerinin reel olduğunu göstermektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe süreçlerini oluşturan aşamalar; bütçe planlaması, tartışma ve onaylama, bütçenin icrası ve bütçe icrasıyla ilgili raporların onaylanması süreçlerinden ibarettir (Şekil 3).

Şekil 3. Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe süreçleri

Kaynak: Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014: 213

Devlet bütçesinin planlanması - Ülkenin ekonomik ve sosyal gelişiminin makro ekonomik tahminleri, hedef programlar, mülkiyet, ekonomik alanlar, idari bölgeler ve mülk türlerine bakılmaksızın tüm işletmelerin ekonomik ve finansal performansına dayanarak gelecek bütçe yılı için devlet bütçesinin hazırlanması sürecidir. Azerbaycan Cumhuriyetinin “Bütçe Sistemi” kanununun 11. maddesine göre bütçe planlaması süreci mali yıla 11 ay kala başlamaktadır ve parlamentoya sunulduğu gün bitmektedir. Ayrıca devlet bütçesi planlamasına BK kararı ile başlanılmaktadır (Ataşov vd., 2014: 219). Sunulan bütçe planlarında aşağıdakiler bulunmaktadır:

- İşlevsel ve ekonomik sınıflandırma düzeylerinde ile gerçekleşmesi beklenen ve cari yılın sonunda gerçekleşen bütçe harcamalarının miktarı, son yıl için alınan bütçe ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti vergi daireleri tarafından ülke ve iller tarafından cari yıl için beklenen bütçe, önceki yıla ait tahmini ve fiili bütçe gelirleri ve cari yılın sonunda beklenen bütçe gelirleri;

- İşlevsel ve ekonomik sınıflandırma düzeylerinde ve geçen yıl alınan bütçe dışı gelir ve giderlerin miktarları, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin şehirleri ve bölgeleri, geçen yıl sonunda kalanlar, cari yıl ve bir sonraki bütçe yılı için bütçe dışı gelirler ve harcamalar;

- Gelecek yıl için teklif edilen bütçe gelir ve giderlerinin büyüklüğü, ödenecek vergi ve ödemeler, işlevsel ve ekonomik sınıflandırma paragrafları ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin şehirleri ve bölgeleri ile vergi mükelleflerinin, vergi politikası önlemlerinin değerlendirilmesinin göstergeleri;

- Ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırma, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin şehirleri ve bölgeleri yanı sıra ilgili yürütme otoritesi tarafından mükellef grupları tarafından belirlenen gelecek üç yıl için gelir ve giderler değerlendirilmesi (Veliyev, 2006: 19).

Devlet bütçesinin tartışılması ve onaylanması - Ülkenin yasama organına sunulan devlet bütçesine ilişkin taslak yasanın tartışılması ve onaylanması sürecidir (Ataşov vd., 2014: 223). Bir sonraki bütçe yılı için devlet bütçesine ilişkin taslak kanun ve ona ekli diğer belgelerle birlikte, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 109. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, bu yılın en geç 15 Ekim tarihini Azerbaycan Cumhuriyeti MM'ine (parlamentoya) sunulur. Gelecek yıl için taslak devlet bütçesi, ilgili belgelerle birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti MM'ine giriş tarihinden itibaren 10

gün içinde basında yayınlanır. Bir sonraki bütçe yılı için taslak devlet bütçesinin görüşülmesi ve onaylanması Azerbaycan Cumhuriyeti MM'inin İç Yönetmeliğine uygun olarak yapılmaktadır (Novruzov ve İbrahimov, 2012: 62). MM İç Düzenlemelerine göre, devlet bütçesine ilişkin yasa üç okumada kabul edilmektedir. Kabul edilmeden önce, taslak bütçe MM'in daimi komiteleri tarafından görüşülmektedir (Veliyev, 2006: 26-27).

Devlet bütçesinin icrası -İlgili yürütme makamları ve alt kuruluşları (bütçe kuruluşları) tarafından devlet bütçe gelirlerini sağlama ve harcamaların yapılması sürecini kapsamaktadır. Devlet bütçesi, ilgili devlet yürütme organları ve devlet hazinesi yoluyla kendilerine bağlı kuruluşlar tarafından yürütülür (www.e-qanun.az). Devlet tarafından finanse edilen kuruluşlar, yetkililere bağlı olan işletmelerin finansal işlemlere, harcama oranlarına ve ilgili finansal düzenlemelere uymasından sorumludur (Novruzov ve İbrahimov, 2012: 62). Fonların taşınması ve kullanımı hakkında bilgi vermeyenler veya bu fonların amacını değiştirmeyenler de dahil olmak üzere, bu kurallara uymayan bütçe kuruluşlarına karşı yasal işlemlerde bulunabilir. Devlet bütçe gelirlerinin uygulanmasından sorumlu olan organlar, oluşturulan formlara uygun olarak aylık, üç aylık ve yıl sonu özet sınıflandırma raporlarını ilgili yürütme otoritesine sunmaktadır. (Veliyev, 2006: 28).

Bütçe icrasıyla ilgili raporların onaylanması - Devlet bütçesinin yürütülmesine ilişkin rapor, raporlama ayını takip eden ayın 25'inden önce derlenir ve ilgili yürütme otoritesine sunulur. İşlevsel ve ekonomik sınıflandırmaya dayanan devlet bütçesinin uygulanması, yılın başından itibaren rapora yansıtılmaktadır. Devlet bütçesinin uygulanmasına ilişkin üç aylık rapor, ilk çeyreğinin sonuna kadar Azerbaycan Cumhuriyeti MM'ine ve ilgili yürütme makamlarına sunulur ve sonrasında basında yayınlanır (www.e-qanun.az). Göstergeler ile birlikte, üç aylık rapor, gelir ve gider performansının karşılaştırmalı bir analizini sunmaktadır. Maliye finansmanında fiili ve doğrulanmış rakamlar arasında bir fark olduğu durumlarda, rapor, farka bir genel bakış sunar. Devlet bütçesinin ve ilgili yasa tasarısının uygulanmasına ilişkin yıllık rapor Azerbaycan Cumhuriyeti MB tarafından hazırlanır ve gelecek yıl 25 Nisan'a kadar Bakanlar Kuruluna sunulur. Raporda, diğer şeylerin yanı sıra, tüm kamu borçları, yıl boyunca borçlar ve devlet teminatları, devlet tahvili ve Rezerv Fonunun yıl boyunca kullanımı hakkında bilgiler yer alıyor (Veliyev, 2006: 31).

Devlet ve belediye bütçelerinin oluşumu ve kullanımı sürecinde, belirli normları düzenleyen geniş bir ilişki sistemi vardır. Bu tür normların kombinasyonu özel bir mali hukuk bölümü oluşturur ki, bu da bütçe hukukudur. Temelde, bütçe hukuku, tüm devlet otoritelerinin bütçe ilişkileri, bütçe süreci, yani gelir tahsisi, gelirler ve giderlerin bütçe sistemi arasındaki dağılımı, taslak oluşturma kuralları, tartışma, onay ve bütçenin uygulanması alanındaki yasal güçtür. Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe hukukunun esasını Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve “Bütçe Sistemi” kanunu belirlemektedir. Bütçe hakkı ise mali kanunun ayrılmaz bir parçası olarak, devletin merkezi parasal fonlarının kurulması ve kullanılmasıyla ilgili çeşitli devlet organları arasında ortaya çıkan mali ve finansal ilişkileri düzenler (Novruzov ve İbrahimov, 2012: 71).

Azerbaycan bütçe sisteminde bütçe hakkının tarafları aşağıdakilerdir:

- Hükümet ve idari organlar - bütçe hakkının en önemli iştirakçileridir. Devlet iktidar ve yönetim dairesi, eyalet seviyesindeki yasama organlarını ve yürütme makamlarını içerir. Yürütme organları arasında hem genel, hem de yetkili organlar - bakanlıklar, devlet komiteleri, bölümler, idareler, finans ve kredi kurumları mevcuttur.
- Azerbaycan Cumhuriyeti subyektlерinin devlet yetkilileri.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti.
- Sivil toplum kurumları.

Bütçe ilişkilerinin kendine has özellikleri vardır. Temel özelliği, merkezileşmiş fonların yaratılması, dağıtılması ve kullanılması sürecinde ortaya çıkmalarıdır. Diğer bir özellik ise, bu ilişkilerin devlet ile örgütler arasında oluşmasıdır, yani taraflardan birinin devletin veya otoritenin gücünün sağladığı yerel yönetim organı olmasıdır (Novruzov ve İbrahimov, 2012: 72).

Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesinin gelirleri. Devlet bütçesi gelirleri ise yasaların öngördüğü şekilde devlet bütçesinde yer alan vergilerin ve diğer ödemelerin toplamıdır (“Bütçe Sistemi” kanunu, 2002). Bütçe sınıflandırmasına göre bütçe gelirleri Vergi gelirleri, Sosyal kesintiler, Hibeler ve Diğer gelirler olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır.

Vergilerden gelirler - vergi tabanına göre değişir. Bu durumda vergi tabanını toplam gelir, ücret, mal devir hacmi, mülkiyet ve ithal mallar teşkil etmektedir (Veliyev, 2006: 40).

- Gelir vergileri - bireylerin ve tüzel kişilerin gelirlerinden elde edilen vergilerdir.

- Bordro fonu ve işgücü vergileri - her bir çalışan için belirli bir maaş fonundan veya belirli bir faiz oranı işverenlerden veya sabit bir miktar şeklinde serbest çalışanlara uygulanan vergilerdir.

- Mülk üzerindeki emlak vergileri - söz konusu vergileri emlak sahipleri ve kullanıcıları ödüyorlar.

- Mal ve hizmet vergileri - malların, işlerin ve hizmetlerin üretimi, üretimi, satışı, devri ve kullanımı ile ilgili vergileri içerir.

- Dış ekonomik faaliyete ilişkin vergiler - Vergi Kanunu ve gümrük mevzuatına göre gruplandırılmış vergilerdir (Ataşov vd., 2014: 236).

Sosyal yardımlar ise devletin sosyal programlarına bağlı olarak sosyal güvenlik glierileri ve sosyal ihtiyaçlardan oluşmaktadır. Sosyal güvenlik tahsisleri zorunludur ve özel bir fonun oluşturulmasını öngörmektedir. Hibeler - hibeler, hükümet için hayati öneme sahip programların geliştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin mevzuat tarafından sağlanmaktadır. Bu anlamda uluslararası kuruluşların bağışçıları, yabancı hükümetler, yabancı tüzel kişiler ve bireyler bağışçı olarak sıralanabilir (Veliyev, 2006: 41).

Vergilerin sınıflandırılmasının prensipleri - Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu'na göre, vergiler ekonomik yapılarına ve özelliklerine göre sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırma, farklı kriterlere göre gruplama anlamına gelir. Ekonomik yapısına göre vergiler glier, servet ve harcama olmak üzere üç sınıfa bölünmektedir (Ataşov vd., 2014: 241).

Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki vergi sisteminin esasları şunlardır (Ataşov vd., 2014: 245):

1. Örgütsel İlkeler - tek vergi politikası, tek vergi sistemi ve vergilendirme alanında yetkilerin belirlenmesi,

2. Ekonomik ilkeler: vergilendirmenin genel prensipleri, vergilendirmenin ekonomik gerekçesi, vergi mükelleflerinin ayrımcılık yapılmaması ve vergi yükü ilkesi,

3. Yasal ilkeler: vergi mükelleflerinin netliği, vergi yasalarının ters etkilerinin reddedilmesi, vergi mevzuatı kuralı ve uluslararası normlar.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu'nun 4. maddesine göre, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki vergi sistemi devlet vergileri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin vergilerini ve yerel vergileri (belediye vergileri) içermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti vergi sisteminin sınıflandırılması aşağıdaki tabloda daha kapsamlı şekilde gösterilmektedir (Tablo 2):

Tablo 2: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Sisteminin Sınıflandırılması

Devlet vergileri	Özerk Cumhuriyeti'nin Vergileri	Yerel (belediye) vergileri
Bireylerin gelir vergisi	Bireylerin gelir vergisi	Bireylerin arazi vergisi
Tüzel kişiler için gelir vergisi (belediye işletmeleri ve kuruluşları hariç)	Tüzel kişiler için gelir vergisi (belediye işletmeleri ve kuruluşları hariç)	Bireylerin emlak vergisi
KDV	KDV	Yerel öneme sahip yapı malzemeleri üzerine madencilik vergisi
Tüketim vergisi	Tüketim vergisi	Belediyeler ve kuruluşlar için gelir vergisi
Tüzel kişilerin emlak vergisi	Tüzel kişilerin emlak vergisi	
Tüzel kişiliğin arazi vergisi	Tüzel kişiliğin arazi vergisi	
Yol vergisi	Yol vergisi	
Madencilik vergisi	Madencilik vergisi	

Kaynak: Ataşov, Novruzov ve İbrahimov, 2014: 244

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bütçe sistemi ve vergileme sistemi yukarıda kapsamlı şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Şimdi ise araştırmanın temel çıkış noktası olan bütçe hakkı algısı üzerine yapılan araştırmalarla ilgili kısa bir inceleme yapılabilir.

3.2. Literatür İncelemesi

Araştırmada bütçe hakkı algısı ile ilgili hem teorik, hem de ampirik çalışmalar yer almaktadır. Yapılan teorik çalışmalar arasında Selen ve Tarhan (2014), Demirbaş (2010), İpek (2017), Cilavdaroğlu ve Ekici (2013), Yılmaz ve Biçer (2010), Konukman (2015), Badem (2016)'in yaptıkları çalışmalar yer almaktadır. Diğer taraftan bütçe ve bütçe hakkının etkinliğini ölçmek için ülkeler boyutunda çalışmalar vardır. Lienert (2010), Wehner (2004), Polyak ve Remikhanov (2012) araştırmaları buna örnek teşkil etmektedir.

Selen ve Tarhan'ın (2014) çalışmasında, Türkiye kapsamında yasalarla düzenlenmiş bütçe hakkı kullanan tarafların; vatandaşlar, bürokratlar ve millet vekillerinin bütçe hakkını nasıl algıladığı ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırmada ilk bölümde bütçe ve bütçe hakkı kavramları açıklanmış, daha sonrasında ise bütçe hakkının tarihsel gelişimi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Vatandaşlar, parlamento ve bürokratların bütçeleme sürecindeki yerleri ve rollerinden, aynı zamanda bütçe hakkına etki gösteren temel ilkeler ve faktörlerden yola çıkarak anket uygulaması yapılmıştır. Araştırma sonuçlarında bütçe hakkı kavramının yeterli seviyede algılanmadığı ortaya çıkmıştır.

Demirbaş (2010) yaptığı çalışmada bütçenin fonksiyonlarını icra etmede yazılı kurallar kadar ve belki de daha fazla yazılı olmayan kuralların etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Çalışmada bütçenin kaynak tahsisinde ve kamu hizmetlerinin sunumunda etkinliğin artırılabilmesi için, bütçenin davranışsal boyutu olarak nitelenen, yazılı olmayan kuralların bütçe reform çalışmalarında dikkate alınması önerilmektedir.

İpek (2017) çalışmasında 1982 Anayasası ve 5018 sayılı KMYKK çerçevesinde TBMM'nin bütçe hakkını kullanabilme etkinliğini ve bütçe sürecinde TBMM'nin rolü değerlendirilmesi sonucunda bütçe komisyon yapısının yeniden tasarlanması, bağımsız bütçe biriminin oluşturulması, meclis iç tüzüğüne değiştirilmesi önerilerinde bulunmaktadır.

Cilavdaroğlu ve Ekici (2013) çalışmalarında yasama organının bütçe hakkının kapsamını anayasal yetki, hükümet şekli, kurumsal yapı, siyasal çevre, gelenekler, yasamanın anayasal yetkileri, bütçenin yasal usulleri ve ülkenin diğer kendine has özelliklerini gibi unsurlar tarafından belirlemişlerdir. Bu çalışmada TBMM'nin bütçe

üzerindeki yasal yetkileri ve gerçekte bunları ne oranda kullanabildiğini tespit eden göstergeler kullanılarak yasal durum ile uygulama arasındaki farklılıkların nedenleri incelenmektedir.

Yılmaz ve Biçer (2010) çalışmalarında bütçe hakkının gelişimini, asil-vekil ilişkisi ve parlamentonun bütçe sürecindeki rolünü değendirmişlerdir. Sonrasında parlamentonun yeni bütçe sistematğinde kamu politikalarının belirlenmesi ve öncelendirilmesindeki konumu ve etkinliği ele alınmış, Türkiye’de 5018 sayılı KMYKK ile oluşturulan yeni bütçe sisteminde parlamentonun konumu ve dünyada kamu mali yönetimi ve kontrol alanında yaşanan genel eğilimler perspektifinde parlamentonun etkinliği incelenmiştir. Parlamentonun bütçe hakkını kullanabilmesi için reformlarla değişen mali yönetim sisteminin getirdiği yeni araçları etkin kullanımına bağlı olduğu ve etkinliğin sağlanamadığı durumda reformun önemli bir ayağının eksik kalacağı sonucuna varılmıştır.

Konukman (2015) çalışmasında bütçe hakkının ilk olarak İngiltere daha sonra Fransa’da kabul edildikten sonra önce Batı sonrasında Batı dışındaki ülkelere yayılmış olduğu ve tüm dünyada evrensel bir değer haline geldiği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de bütçe hakkının gelişimi incelenmiş, bütçe hakkının etkin kullanılmadığı kanaatine varılmış ve bütçe hakkının daha etkin kullanılması konusunda çözüm önerileri sunulmuştur.

Badem (2016) yapmış olduğu çalışmasında bütçeleme faaliyetinin demokratik ve parlamenter sistemlerdeki gelişmelere paralel olarak geliştiiği gösterilmektedir. Bu çalışmada, bütçe kavramının Avrupa’da devlet bütçesi uygulamalarıyla geliştiiği ve ABD’de daha geç yerleştiiği ifade edilerek, ABD’de sanayicilerin kamu bütçesi uygulamalarından esinlenerek işletme bütçe uygulamalarının da gelişim gösterdiği vurgulanmaktadır.

3.3. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmada nicel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Azerbaycan halkının bütçe hakkı algısını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada doğrudan veri toplama imkanı sunan anket yönteminden yararlanılmıştır. Ölçek beşli likert olarak hazırlanmış ancak uygulamada yaşanan zorluklar nedeniyle “Evet” ve “Hayır” olmak üzere iki grulu forma dönüştürülerek uygulanmasına karar verilmiştir. Katılımcıların ölçekteki ifadelere

katılım düzeyleri “Evet” (1) ve “Hayır” (2) biçiminde tanımlanmıştır. Ölçeğin bu özelliği çalışmanın kısıtlarından birini oluşturmaktadır. Beşli likert kullanılmış olsaydı katılımcılarının algılarının daha hassas belirlenmesi mümkün olabilecekti. Beşli Likert ölçeği, ifadeler karşısında tarafsız veya kararsız olanların iradelerinin sonuçlara yansımaya imkan vermektedir. Ancak, teknik imkansızlıklar nedeniyle bu imkandan yararlanılamamıştır. Oysa iki gruplu ölçekte bu mümkün olsaydı katılımcıların bütçe hakkı algısının daha hassas belirlenmesi mümkün olabilecekti.

Toplam ankete 310 katılım göstermiş, lakin cevaplandırılan anketlerden 10 tanesi eksik bilgi içerdiği için araştırmaya dâhil edilmemiştir. Analizler 300 yanıt üzerinden yapılmıştır. Çalışmada bütçe hakkı algısıyla ilgili üç ifade bağımlı değişken olarak alınarak, demografik değişkenler üzerinden varyans analizine tabi tutulmuştur. Tüm bu analizler SPSS 23 paket programı yardımıyla yapılmıştır.

Azerbaycan’da halkının bütçe hakkı algısının hangi düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın evreni, yöntemi, amacı ve kısıtları aşağıda açıklanmıştır.

3.3.1. Araştırmanın Evreni ve Yöntemi

Araştırmalarda genelde iki tür evren vardır. Birincisi ana kütle/evren, diğeri ise örneklem kütle/çalışma evrenidir. Çalışma evreni araştırma kapsamında ulaşılabilen evrendir ve somut özellik taşımaktadır. Çalışma evreni araştırmacı tarafından ya önceden gözlemlenerek seçilmiş, ya da yapılan gözlemlerden yararlanmak suretiyle hakkında fikir sahibi olduğu evrendir. Bu yüzden de yapılan araştırmalarda sonuçlar sadece bu sınırlı evrene genellenmektedir (Karasar, 2012: 110). Bu doğrultuda araştırmanın evrenini Azerbaycan’ın Gence ilinde yaşayan halk oluşturmaktadır.

3.3.2. Araştırmanın Amacı ve Kısıtları

Genel ekonomide ister kazandığı gelirler açısından, isterse yaptığı harcamalar açısından en önemli aktör devlet yani kamu sektörüdür. Kamu birimleri elde ettikleri gelir ve harcamaları yasal süreçlerle bütçe uygulamalarıyla hayata geçirmektedirler. Kamu birimlerinin uygulamalarından toplumun haberdar olması, bu uygulamalar zamanı halkın süreçlere katılımı bütçe algısının geliştirilmesi sayesinde mümkün

olmaktadır. Bu yüzden de bu çalışmanın en temel amacı Azerbaycan halkının bütçe hakkı algısının hangi düzeyde olduğunu araştırmaktır.

Araştırmanın kısıtları ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Bu araştırmanın evreni Azerbaycan'ın Gence ilinde yaşayan halkla kısıtlıdır.
- Araştırma, katılımcıların şahsi bilgilerini koruma ilkesi doğrultusunda elde edilen bilgilerle kısıtlıdır.
- Araştırma, veri toplama tekniklerinden olan anket yöntemiyle sınırlıdır.

Ayrıca araştırmaya katılanların kendilerine yöneltilen soruları samimi ve doğru cevapladıkları kabul edilmiştir.

3.3.3 Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada üç ifade, 6 demografik değişken açısından incelenmiş ve hipotezler de bu bağlamda oluşturulmuştur. Her üç ifade özelinde 6 hipotez tanımlanmıştır. Buna göre ifadeler özelinde hipotezlerimiz aşağıdaki gibidir.

İfade 36: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir (Ort:1,33).

- H1: Çalışma durumu vergi sisteminin toplum tercihlerini yansıttığı algısını etkilemez.
- H2: Medeni hal vergi sisteminin toplum tercihlerini yansıttığı algısını etkilemez
- H3: Cinsiyet vergi sisteminin toplum tercihlerini yansıttığı algısını etkilemez
- H4: Eğitim düzeyi arttıkça vergi sisteminin toplum tercihlerini yansıttığı algısı farklılaşmaz.
- H5: Gelir düzeyi arttıkça vergi sisteminin toplum tercihlerini yansıttığı algısı farklılaşmaz.
- H6: Yaş gruplarının vergi sisteminin toplum tercihlerini yansıttığı algısı farklılaşmaz.

İfade 37: Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir (Ort:1,28).

- H1: Çalışma durumu kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığı algısını etkilemez
- H2: Medeni hal kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığı algısını

etkilemez

H3: Cinsiyet kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığı algısını etkilemez

H4: Eğitim düzeyi arttıkça kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığı algısı farklılaşmaktadır.

H5: Gelir düzeyi arttıkça kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığı algısı farklılaşmaktadır.

H6: Yaş gruplarının kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığı algısı farklılaşmaktadır.

İfade 38: Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır (Ort:1,35).

H1: Çalışma durumu bütçe hakkı algısını etkilemez

H2: Medeni hal bütçe hakkı algısını etkilemez

H3: Cinsiyet bütçe hakkı algısını etkilemez

H4: Eğitim düzeyi arttıkça bütçe hakkı algısı artmaktadır.

H5: Gelir düzeyi arttıkça bütçe hakkı algısı düzeyi de artmaktadır

H6: Yaş gruplarının bütçe hakkı algısında farklılık vardır.

3.4.1. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik analizi, araştırmada kullanılan veri setinin içsel tutarlılığa sahip olup olmadığını ve sonraki çalışmalarda kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin değerlendirme yapılmasına katkı sağlayan bir analizdir. Ankette kullanılan ifadelerin birbiriyle uyum içinde olması çıkan sonuçların daha sağlıklı yorumlanmasına imkan sağlayacaktır (Kayış, 2010: 403). Tüm bu gerekliliklerden hareketle ölçek güvenilirliğinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla bu çalışmada da güvenilirlik analizi yapılmıştır.

Güvenilirlik analizlerinde en çok kullanılan yöntem, Cronbach Alfa katsayısıdır. Cronbach Alfa katsayısı (α), 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa frekans aralıklarına bakılarak değerlendirilir. Buna göre Cronbach Alfa değeri;

0,00 ile 0,40 arasında ise ölçek güvenilirmez,

0,40 ile 0,60 arasında ise düşük güvenilir,

0,60 ile 0,80 arasında ise oldukça güvenilirdir,

0,80 ile 1,00 arasında ise oldukça yüksek güvenilirlidir

Araştırmada kullanılan ölçeğe ilişkin faktörlerin güvenilirliği Cronbach Alfa katsayısı ile test edilmiştir. Aşağıdaki Tablo 3'te araştırmada kullanılan faktörlere ilişkin Cronbach Alfa katsayı değerleri verilmiştir.

Tablo 3: Güvenlilik Analizi Sonuçları

Uygulama Sonuç Özeti				Güvenilirlik İstatistiği	
		N	%	Cronbach's Alpha	N of Items
Cases	Valid	300	100,0	,843	39
	Excluded ^a	0	,0		
	Total	300	100,0		

Ga. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Buna göre, ölçekte 31 ifadeden oluşan ölçeğin uygulanması sonrasında 300 kişiden elde edilen net veriler analize tabi tutulmuştur. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0,843 olarak bulunmuştur. Yukarıdaki referans değerlerle karşılaştırıldığında kullanılan ölçeğin oldukça yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir.

3.4 Analiz ve Bulgular

3.4.2. Normallik Analizi

Normallik analizi, çalışmada kullanılacak alt analizlerin niteliğini belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Analiz türünün belirlenmesi için ölçekten elde edilen verilerin normal dağılım gösterip, göstermediğinin araştırılması gerekmektedir.

Tablo 4: Normallik Analizi Test Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır	,418	300	,000	,603	300	,000
Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir	,430	300	,000	,591	300	,000
Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda	,452	300	,000	,564	300	,000

a. Lilliefors Significance Correction

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Normallik testi analizi sonuçlarının yer aldığı Tablo 4’e bakıldığında p değerinin (Sig.) 0,05’den küçük olduğu görülmektedir. Buradan hareketle verilerin normal dağılım göstermediğini söyleyebiliriz. Normallik analizlerinde serinin basıklık ve Çarpıklık dağılımlarına bakılması da gerekmektedir. Üç ifade için basıklık ve Çarpıklık dağılımlarına bakılmış ve sonuçlar tanımlayıcı istatistiklerin yer aldığı Tablo 5’de gösterilmiştir. Serinin Çarpıklık ve basıklık açısından normal dağılım gösterdiğini söyleyebilmek için p değerinin, referans değer olan 0,05 den küçük; Çarpıklık (Skewness) değerinin (-2) ve (+2) arasında ve basıklık (Kurtosis) değerlerinin (-1,96) ve (+1,96) arasında olması gerekir (Şeref Kayalıcı,2010:6). Tablo 5’e bakıldığında bu şartların sağlandığı görülmektedir. Ölçek genelinde ifadeler katılımlar ortalaması 1.28 – 1,99 arasında değişmektedir. Yani, “Kamu kurumlarının faaliyet raporları anlaşılır bir biçimde hazırlanmaktadır” ifadesi en az, “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir” ifadesi ise en yüksek katılım düzeyine sahiptir.

Tablo 5: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler		İstatistik	Standart Sapma	Değişkenler		İstatistik	Standart Sapma
Devletten ödediğim vergilerle orantılı hizmet alırım	Ortalama	1,81	,046	Bütçe hakkının korunmasında sivil toplum örgütlerinin önemli olduğunu düşünüyorum	Ortalama	1,39	,028
	Varyans	,623			Varyans	,238	
	St Sapma	,789			St.Sapma	,488	
	Çarpıklık	,351	,141		Çarpıklık	,468	,141
	Basıklık	-1,312	,281		Basıklık	-1,793	,281
Yeterli derecede kamu hizmeti almazsam vergi ödemek istemem	Ortalama	1,39	,028	Sivil toplum örgütleri siyasal tercihlerimin devlet yönetimine aktarılmasında etkilidir	Ortalama	1,36	,028
	Varyans	,238			Varyans	,232	
	St Sapma	,488			St Sapma	,482	
	Çarpıklık	,468	,141		Çarpıklık	,571	,141
	Basıklık	-1,793	,281		Basıklık	-1,685	,281
Siyasal tercihim tam bilgi ile yaparım	Ortalama	1,43	,029	Bilgi edinme kanunu vergilerin nerelere, hangi amaçla kullanıldığını sorgulanmasına imkan sağlar.	Ortalama	1,33	,027
	Varyans	,246			Varyans	,222	
	St Sapma	,496			St Sapma	,471	
	Çarpıklık	,284	,141		Çarpıklık	,727	,141
	Basıklık	-1,932	,281		Basıklık	-1,482	,281

Kamu yatırım harcamalarına ilişkin kararlarda bürokratların etkili olmasibütçe hakkını olumsuz etkilemektedir	Ortalama	1,97	,053	Vergi mükelleflerinin vergilerini tam olarak ödemediğini düşünüyorum	Ortalama	1,37	,028
	Varyans	,828			Varyans	,234	
	St Sapma	,910			St Sapma	,484	
	Çarpıklık	,066	,141		Çarpıklık	,541	,141
	Basıklık	,497	,281		Basıklık	-1,719	,281
Parti içi demokrasinin gelişmesi bütçe hakkının aktif kullanımına katkı sağlar	Ortalama	1,44	,029	Bir harcama yetkilisine bütçeden harcadığı paranın ödediğim vergi olduğunı söyleyebilirim	Ortalama	1,33	,027
	Varyans	,247			Varyans	,223	
	St Sapma	,497			St Sapma	,472	
	Çarpıklık	,257	,141		Çarpıklık	,711	,141
	Basıklık	-1,947	,281		Basıklık	-1,505	,281
Örtülü ödenekten harcama yapılmasının kamu yararına uygun olduğunu düşünüyorum	Ortalama	1,40	,028	Kamu yöneticileri, vergilerin kullanılmasında ması konusunda topluma hesap veriri	Ortalama	1,36	,028
	Varyans	,241			Varyans	,230	
	St Sapma	,491			St Sapma	,480	
	Çarpıklık	,410	,141		Çarpıklık	,601	,141
	Basıklık	-1,844	,281		Basıklık	-1,649	,281
Vergi oranlarının değiştirilmesi hükümet tarafından değil, AMBB tarafından gerçekleştirilmelidir	Ortalama	1,94	,050	Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir	Ortalama	1,33	,027
	Varyans	,746			Varyans	,221	
	St Sapma	,863			St Sapma	,470	
	Çarpıklık	,116	,141		Çarpıklık	,743	,141
	Basıklık	-1,652	,281		Basıklık	-1,458	,281
Kamu gelir ve harcamalarıyla ilgili bilgiye kolayca ulaşabiliyorum	Ortalama	1,95	,051	Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda yapılmaktadır.	Ortalama	1,28	,026
	Varyans	,777			Varyans	,204	
	St Sapma	,881			St Sapma	,451	
	Çarpıklık	,098	,141		Çarpıklık	,966	,141
	Basıklık	-1,710	,281		Basıklık	-1,073	,281
Kamu görevlileri mali açıdan olduğu kadar hizmet kalitesi açısından da hesap vermektir	Ortalama	1,99	,051	Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır	Ortalama	1,35	,028
	Varyans	,776			Varyans	,228	
	St Sapma	,881			St Sapma	,478	
	Çarpıklık	,013	,141		Çarpıklık	,632	,141
	Basıklık	-1,715	,281		Basıklık	-1,611	,281
Bütçe uygulama sonuçlarının AMBB'de açık ve etkin biçimde değerlendirildiğini düşünüyorum	Ortalama	1,37	,028	Bütçe faaliyetlerinin sonuçlarına ilişkin bilgiler teknik düzeyde kalmaktadır ve anlaşılabilir niteliktedir	Ortalama	1,36	,028
	Varyans	,233			Varyans	,231	
	St Sapma	,483			St Sapma	,481	
	Çarpıklık	,556	,141		Çarpıklık	,586	,141
	Basıklık	-1,702	,281		Basıklık	-1,667	,281

Devlet, bütçeleme sürecine aktif olarak katılımını destekliyor	Ortalama	1,96	,051	Bürokratlar kamu harcamaları konusunda keyfi davranır	Ortalama	1,64	,028
	Varyans	,791			Varyans	,230	
	St Sapma	,890			St Sapma	,480	
	Çarpıklık	,072	,141		Çarpıklık	-,601	,141
	Basıklık	-1,737	,281		Basıklık	-1,649	,281
Bütçelerin uygulanmasında görevli personelin mali mevzuata uygun hareket ettiğini düşünüyorum	Ortalama	1,94	,051	Devlet, bütçeleme sürecine aktif olarak katılımını desteklemektedir	Ortalama	1,62	,028
	Varyans	,783			Varyans	,236	
	St Sapma	,885			St Sapma	,485	
	Skewness	,111	,141		Çarpıklık	-,512	,141
	Kurtosis	-1,718	,281		Basıklık	-1,750	,281
Daha az vergi ödeyeceksem kamu harcamaları borçlanmayla finanse edilebilir	Ortalama	1,55	,029	Vergi yükünü artıran kanuna karşı toplumsal tepkiye katılıyorum	Ortalama	1,62	,028
	Varyans	,248			Varyans	,237	
	St Sapma	,498			St Sapma	,487	
	Çarpıklık	-,202	,141		Çarpıklık	-,482	,141
	Basıklık	-1,972	,281		Basıklık	-1,779	,281
Kamu borç büyüklüğü daha az kamu hizmeti almama neden olur	Ortalama	1,95	,047	Vergi yükünü artıran kanuna karşı toplumsal tepkiye katılıyorum	Ortalama	1,62	,028
	Varyans	,676			Varyans	,237	
	St Sapma	,822			St Sapma	,487	
	Çarpıklık	,093	,141		Çarpıklık	-,482	,141
	Basıklık	-1,516	,281		Basıklık	-1,779	,281
Kamu hizmetlerini ödediğim vergiyle orantılı sorgularım	Ortalama	1,35	,028	Kamu harcamaları konusunda politikacılar keyfi karar almaktadır	Ortalama	1,63	,028
	Varyans	,229			Varyans	,235	
	St Sapma	,479			St Sapma	,484	
	Çarpıklık	,617	,141		Çarpıklık	-,526	,141
	Basıklık	-1,631	,281		Basıklık	-1,735	,281
Ne kadar çok vergi ödersem, kamu hizmetlerinin kalitesini o kadar çok sorgularım	Ortalama	1,31	,027	Kamu yöneticileri vergilerin toplamasında keyfi davranmaktadır	Ortalama	1,63	,028
	Varyans	,213			Varyans	,233	
	St Sapma	,462			St Sapma	,483	
	Çarpıklık	,843	,141		Çarpıklık	-,556	,141
	Basıklık	-1,298	,281		Basıklık	-1,702	,281
Hükümetin izlediği maliye politikalarını yakından takip ediyorum	Ortalama	1,36	,028				
	Varyans	,232					
	St Sapma	,482					
	Çarpıklık	,571	,141				
	Basıklık	-1,685	,281				

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Buradan hareketle serinin normal dağılım göstermediğinin belirlenmesinden sonra uygulanacak analiz yöntemine karar vermek gerekecektir. Çalışmada parametrik hipotez testlerinin yapılmasına karar verilmiştir. Parametrik hipotez testlerinin yapılabilmesi için üç temel varsayımın sağlanması gerekir. Bunlar;

- 1) Veriler aralıklı ya da oransal olmalıdır.
- 2) Veriler normal dağılıma uygun olmalıdır. (Basıklık ve Çarpıklık değerleri -2 ve +2 arasında olmalıdır).
- 3) Grup varyansları eşit olmalıdır. (varyanslar birbirinin 4 katı kadar farklılık gösterebilir)

Tablo 6: BAĞIMLI DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER TABLOSU

İfade 36: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir		
	İstatistik	Standart Sapma
Ortalama	1,33	,027
Varyans	,221	
Standart Sapma	,470	
Çarpıklık	,743	,141
Basıklık	-1,458	,281
İfade 37: Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda yapılmaktadır.		
Ortalama	1,28	,026
Varyans	,204	
Standart Sapma	,451	
Çarpıklık	,966	,141
Basıklık	-1,073	,281
İfade 38: Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır		
Ortalama	1,35	,028
Varyans	,228	
Standart Sapma	,478	
Çarpıklık	,632	,141
Basıklık	-1,611	,281

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Ölçek içinde yer alan üç bağımlı değişken ifadesi demografik değişkenler açısından analize tabi tutulmuştur. Bu nedenle bu üç değişkene ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 6'da ayrıca gösterilmiştir. Tablo 6'dan da görülebileceği gibi ölçeğin Çarpıklık değeri (+2) - (-2) ve basıklık değeri de (+1,96) - (-1,96) aralığında yer almaktadır. Bu sonuçlar testler için aranan varsayımların ölçek tarafından sağlandığı

anlamına gelmektedir. Buradan hareketle iki gruplu bağımlı ve bağımsız değişkenler için t-testi, üç ve daha fazla gruplu bağımsız değişkenler için ANOVA testinin uygulanmasına karar verilmiştir (Kalaycı, 2010: 74). T- testleri ve Anova test sonuçlarına ve yorumlarına aşağıda yer verilmiştir.

3.4.3. Değişkenlere İlişkin Analizler

3.4.3.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Analizi

Ölçekte yer alan demografik değişkenlere ilişkin frekans analiz sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir. Buna göre ankete katılanların %56’sı erkek, %44’ü kadınlardan oluşmaktadır. Medeni haline göre katılımcıların %61’i bekâr, %39’ü ise evlidir. Katılımcıların %47’si lisans, %31’i yüksek lisans, %16’sı lise, %5’i doktora eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların %59’u çalışmakta, %41’i ise çalışmamaktadır. Katılımcıların %48’i 12-24 yaş grubuna, %31 25-34 yaş grubuna, %15’i 34-44, %6’si 45-54 yaş grubuna dâhildir. Katılımcıların %41’nin ortalama geliri 0-200 AZN, %28’nin geliri 201-400 AZN, %19’nun geliri 401-600 AZN, %12’nin geliri 601-800 AZN arasında değişmektedir.

Tablo 7: Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans Tablosu

Demografik Değişken	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde	Demografik Değişken	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde	
Cinsiyet	Erkek	168	56,0	Tahsil Durumu	Lise	49	16,3	
	Kadın	132	44,0		Lisans	141	47,0	
	Total	300	100,0		Yüksek Lisans	94	31,3	
Medni Hal	Evli	116	38,7	Doktora	16	5,3	100,0	
	Bekar	184	61,3	Total	300	100,0		
	Total	300	100,0	Aylık Ortalama Gelir	0-200 Mnt	124	41,3	
Tahsil Durumu	Lise	49	16,3		201-400 Mnt	83	27,7	69,0
	Lisans	141	47,0		401-600 Mnt	57	19,0	88,0
	Yüksek Lisans	94	31,3		601-800 Mnt	36	12,0	100,0
	Doktora	16	5,3		Total	300	100,0	
	Total	300	100,0	Yaş Grubu	17-24	144	48,0	
Çalışma Durumu	Evet	177	59,0		25-34	92	30,7	78,7
	Hayır	123	41,0		34-44	46	15,3	94,0
	Total	300	100,0		45-54	18	6,0	100,0
			Total		300	100,0		

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2. Bağımlı Değişkenlere İlişkin Varyans Analizleri

3.4.3.2.1. “Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır.” (İfade 38) İfadesine İlişkin T-Testi Sonuçları

“Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır.” ifadesine ilişkin grup istatistikleri Tablo 8’de gösterilmektedir. Buna göre çalışma durumu bağımsız değişkeninin analiz sonuçlarına göre 177 çalışan katılımcının 1,38 ortalamaya, 123 çalışmayan katılımcının ise 1,31 ortalamaya sahip oldukları gözlenmektedir. Buna göre, çalışanların ve çalışmayanların “Azerbaycan’da bütçe hakkının yeterince kullanılmaktadır.” ifadesine evet eğilimli olarak cevap verdikleri söylenebilir.

Tablo 8: Grup İstatistikleri

Bağımlı Değişken: Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır					
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Çalışma Durumunuz?	Evet	177	1,38	,486	,037
	Hayır	123	1,31	,464	,042
Medeni Hal	Evli	116	1,30	,461	,043
	Bekar	184	1,38	,487	,036
Cinsiyet Durumu	Erkek	168	1,34	,475	,037
	Kadın	132	1,36	,483	,042

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Demografik değişkenlerin ifadeye özel yaklaşımları arasındaki farklılık analiz sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir. Çalışanlar ve çalışmayanların bütçe hakkı algısında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Sig. Değerinin (0,11) 0,95 güven aralığında 0,05 den büyük çıkması ortalamalar arasında farkın olmadığı biçiminde yorumlanabilir. Ancak, çalışan ve çalışmayanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmamakla birlikte, çalışmayan katılımcıların (ort.1,31) ortalamayla, çalışanlara göre (ort. 1,38) Azerbaycan’da bütçe hakkının yeterince kullanılabildiğine inandıkları söylenebilir. Bu sonuç; çalışmayanların, çalışanlara oranla vergi yükünü daha az hissetmeleri ile açıklanabilir. Çalışanlar gelirleri üzerinden vergi ödedikleri için vergileme ve harcama konularına göre daha duyarlı bir yaklaşıma sahip olması beklenmektedir (Taşkın, 2010). Sonuçlar da bu beklentiyi destekler niteliktedir.

Medeni hal bağımsız değişkeninin analiz sonuçlarına göre 116 evli katılımcının 1,30 ortalamaya, 184 bekar katılımcının ise 1,38 ortalamaya sahip oldukları gözlenmektedir (Tablo 8). Buna göre, evli ve bekarların “Azerbaycan’da bütçe hakkının yeterince kullanılmaktadır.” ifadesine yaklaşımının olumlu olduğu söylenebilir. Evli ve bekarlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu gözlenmektedir. Sig. Değerinin (0,004) 0,95 güven aralığında 0,05’den küçük çıkması ortalamalar arasında farkın olduğunu göstermektedir. Evli, Azerbaycan vatandaşlarının (ort.1,30) bekar olanlara (ort. 1,38) oranla Azerbaycan’da bütçe hakkını yeterince kullanabildikleri algısına sahip olduğu gözlenmektedir (Tablo 9).

Tablo 9: Bağımsız T-Testi Sonuçları

İfade 38: Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Çalışma Durumu	Equal variances assumed	6,503	,011	1,242	298	,215	,070	,056	-,041	,180
	Equal variances not assumed			1,253	270,251	,211	,070	,056	-,040	,179
Medeni hal	Equal variances assumed	8,394	,004	1,392	298	,165	-,079	,057	-,190	,033
	Equal variances not assumed			1,409	254,493	,160	-,079	,056	-,189	,031
Cinsiyet	Equal variances assumed	,748	,388	-,438	298	,662	-,024	,056	-,134	,085
	Equal variances not assumed			-,437	279,249	,663	-,024	,056	-,134	,085

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Cinsiyet bağımsız değişkeninin analiz sonuçlarına göre 168 erkek katılımcının 1,34 ortalamaya, 123 kadın katılımcının ise 1,36 ortalamaya sahip oldukları gözlenmektedir (Tablo 8). Buna göre, kadın ve erkeklerin “Azerbaycan’da bütçe

hakkının yeterince kullanılmaktadır.” ifadesine yaklaşımının olumlu olduğu söylenebilir. Kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir. Test sonucunda, 0,95 güven aralığında, p değerinin (sig: 0,388) 0,05’den büyük çıkması ortalamalar arasında farkın olmadığını göstermektedir (Tablo 9). Ancak, kadın ve erkeklerin ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmamakla birlikte, erkek katılımcıların (ort.1,34); kadınlara (ort. 1,36) oranla daha olumlu bir algıya sahip olduğu söylenebilir (Tablo 8).

3.4.3.2.2. “Azerbaycan’da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır.” İfadesine İlişkin Tek Yönlü Anova Test Sonuçları

Tek yönlü anova testinin hangi yöntemle yapılacağını belirlemek önemlidir. Bu nedenle varyansların homojenliğine bakmak gerekecektir. Çalışmada varyansların homojenliğine bakılmış ve sonuçları Tablo 10’da gösterilmiştir. Tek yönlü anova testi sonuçlarının anlamlı olabilmesi için varyansların homojen dağılmış olması temel varsayımının sağlanmış olması gereklidir. P değerinin (Sig.) 0,05’den büyük olması halinde varyansların eşit dağıldığı kabul edilir. Varyansların eşit dağılması halinde Tukey testine başvurulur. Varyansların eşit dağılmadığı durumlarda ise, yani p değerinin (Sig.) 0,05’den küçük olması halinde, Games-Howell testinin uygulanması gerekir. Bu nedenle yaş değişkeninin p değeri 0,05’den büyük (0,067) çıktığı için Tukey testi kullanılmıştır (Tablo 10). Diğer taraftan “gelir” ve “eğitim” değişkenlerinin analizi için ise Games-Howell testi kullanılmıştır.

Tablo 10: Varyansların Homojenliği Testi

Bağımlı Değişken: Azerbaycan’da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Gelir Durumu	5,994	3	296	,001
Yaş Durumu	2,416	3	296	,067
Eğitim Durumu	15,399	3	296	,000

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.2.1. Eğitim Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

Katılımcıların eğitim seviyelerine göre bütçe hakkı algısının nasıl değiştiği çalışmada analiz edilmiştir. Hipotezimiz H_0 : “Eğitim düzeyi arttıkça bütçe hakkı algısı artmaktadır.” biçiminde tanımlanmıştır. Yani eğitim düzeyi arttıkça bütçe hakkı farkındalığı artmaktadır. Hipotezimizin kabul edilebilmesi için p değerinin (Sig.) 0,05’den büyük olması gerekmektedir. Analiz sonucunda 0,186 olarak belirlenen p değeri (Sig) 0,05’den büyük olduğu için hipotezimizin doğrulanmadığını söyleyebiliriz (Tablo 11).

Tablo 11: Varyans Analiz Tablosu

Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır						
		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
EĞİTİM DÜZEYİ	Between Groups	1,100	3	,367	1,616	,186
	Within Groups	67,150	296	,227		
	Total	68,250	299			
GELİR DÜZEYİ	Between Groups	2,090	3	,697	3,117	,026
	Within Groups	66,160	296	,224		
	Total	68,250	299			
YAŞ GRUPLARI	Between Groups	,663	3	,221	,967	,408
	Within Groups	67,587	296	,228		
	Total	68,250	299			

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Eğitim düzeyleri açısından algı farklılıklarını Çoklu Karşılaştırma Tablosundan (Tablo 12) görebiliriz. Tablo 12’de yer alan ortalama farkları incelendiğinde yüksek lisans ve doktora eğitim düzeyindeki katılımcıların bütçe hakkı algısının farklılaşmadığı gözlenmektedir.

Tablo 12: Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Dependent Variable: Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır						
Games-Howell						
(I) Tahsil Durumunuz?	(J) Tahsil Durumunuz?	Ortalama farkı (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Lise	Lisans	,007	,080	1,000	-,20	,22
	Yüksek Lisans	-,057	,085	,908	-,28	,17
	Doktora	,222	,110	,198	-,07	,52
Lisans	Lise	-,007	,080	1,000	-,22	,20
	Yüksek Lisans	-,064	,065	,758	-,23	,10
	Doktora	,215	,094	,132	-,05	,48
Yüksek Lisans	Lise	,057	,085	,908	-,17	,28
	Lisans	,064	,065	,758	-,10	,23
	Doktora	,279	,099	,043	,01	,55
Doktora	Lise	-,222	,110	,198	-,52	,07
	Lisans	-,215	,094	,132	-,48	,05
	Yüksek Lisans	-,279	,099	,043	-,55	-,01

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Eğitim düzeylerinin ortalama değerlerine bakıldığında 1,13 ortalamayla doktoralı katılımcıların btce hakkına ilişkin farkındalık düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 13). Diğer bir ifadeyle ‘‘Azerbaycan’da btce hakkı yeterince kullanılmaktadır’’ ifadesine evet yönünde bir katılıma sahip oldukları görülmektedir. Lise ve lisans düzeylerinin ifadeye katılım düzeyleri birbirine çok yakındır. Ortalamaları sırasıyla 1,35 ve 1,34’dr. Ortalamalar düzeyinde bakıldığında ‘‘Azerbaycan’da btce hakkı yeterince kullanılmaktadır’’ ifadesine en az katılımın 1,40 ortalamayla yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmektedir (Tablo 13). Bu sonuç aslında hipotezimizin geçerliliği ile ilgili tereddüt yaratmaktadır. Ancak, doktora düzeyinde en düşük ortalamanın çıkmış olması hipotezin geçerliliğini güçlendirdiği söylenbilir.

Tablo 13: TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER TABLOSU

Bağımlı Değişken: Azerbaycan'da btce hakkı yeterince kullanılmaktadır							
Bağımsız Grupları	Değişken	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean	
						Alt Sınır	st Sınır
Eğitim Düzeyi	Lise	49	1,35	,481	,069	1,21	1,49
	Lisans	141	1,34	,476	,040	1,26	1,42
	Yüksek Lisans	94	1,40	,493	,051	1,30	1,51
	Doktora	16	1,13	,342	,085	,94	1,31
	Toplam	300	1,35	,478	,028	1,30	1,40
Gelir Düzeyi	0-200 Manat Arası	124	1,28	,452	,041	1,20	1,36
	201-400 Manat	83	1,48	,503	,055	1,37	1,59
	401-600 Manat	57	1,32	,469	,062	1,19	1,44
	601-800 Manat	36	1,33	,478	,080	1,17	1,50
	Toplam	300	1,35	,478	,028	1,30	1,40
Yaş Gurupları	17-24	144	1,34	,475	,040	1,26	1,42
	25-34	92	1,37	,485	,051	1,27	1,47
	34-44	46	1,28	,455	,067	1,15	1,42
	45-54	18	1,50	,514	,121	1,24	1,76
	Toplam	300	1,35	,478	,028	1,30	1,40

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.2.2. Gelir Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

Gelir düzeyi ile ilişkin olarak araştırdığımız hipotezimiz H_0 : “Gelir düzeyi arttıkça bütçe hakkı algı düzeyi de artmaktadır” biçiminde tanımlanmıştır. Anova test sonuçlarına göre hipotezimiz desteklenmemektedir. Analizde gelir düzeyine ilişkin p değeri (Sig.) 0,026 olarak bulunmuş ve 0,05 referans değerinden küçük olduğu görülmüştür (Tablo 12). Bu durumda gelir düzeyi açısından bütçe hakkı algısı farklılık göstermektedir.

Gelir düzeyleri arasındaki farklılık analizi Games-Howell testi ile yapılmıştır. Gruplar arası karşılaştırma tablosuna bakıldığında en alt iki gelir grubunun bütçe hakkı algısının farklılaştığı söylenebilir (Tablo 14). En alt gelir grubundakiler (0-200 Manat) 1,28 ortalamayla, 1,48 ortalamaya sahip ikinci alt gelir grubuna (201-400 Manat) oranla “Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır.” ifadesine daha fazla katılım göstermektedir (Tablo 11). Bu sonuçlar; 0,05 anlamlılık düzeyinde geçerli, anlamlı bir farklılığa işaret etmektedir. Diğer gelir grupları arasında ise ifadeye ilişkin anlamlı bir farklılığın olduğu söylenemez.

Tablo 14: Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Dependent Variable: Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır Games-Howell							
(I) Aylık Ortalama Geliriniz?	(J) Aylık Ortalama Geliriniz?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
					Lower Bound	Upper Bound	
0-200 Manat Arası	201-400 Manat Arası	-,200	,068	,021	-,38	-,02	
	401-600 Manat Arası	-,034	,074	,969	-,23	,16	
	601-800 Manat Arası	-,051	,089	,940	-,29	,19	
201-400 Manat Arası	0-200 Manat Arası	,200	,068	,021	,02	,38	
	401-600 Manat Arası	,166	,083	,194	-,05	,38	
	601-800 Manat Arası	,149	,097	,424	-,11	,40	
401-600 Manat Arası	0-200 Manat Arası	,034	,074	,969	-,16	,23	
	201-400 Manat Arası	-,166	,083	,194	-,38	,05	
	601-800 Manat Arası	-,018	,101	,998	-,28	,25	
601-800 Manat Arası	0-200 Manat Arası	,051	,089	,940	-,19	,29	
	201-400 Manat Arası	-,149	,097	,424	-,40	,11	
	401-600 Manat Arası	,018	,101	,998	-,25	,28	

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.2.3. Yaş Grubuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

Tek yönlü anova testinin temel varsayımı varyansların homojen dağılmış olmasıdır. Yaş değişkenine ilişkin p değeri (Sig.) 0,067 olup, 0,05'den büyük olduğu

için varyansların homojen dağıldığı görülmektedir (Tablo 10). Dolayısıyla varyans analizinin temel varsayımını sağladığı için varyans analizinden elde edilen sonuçların analize uygun olduğu görülmüş ve yaş grupları arasındaki farklılıkların analizinde Tukey testinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Burada yaş gruplarının “Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır.” ifadesine yaklaşımında farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Burada H_0 Hipotezi: “Yaş gruplarının bütçe hakkı algısında farklılık vardır.” biçiminde tanımlanmıştır. Hipotezimizin geçerliliği Tabloda 12’de yer alan p değerine bakılarak değerlendirilebilir. Tabloda 12’de p değerinin (Sig.) 0,408 olduğu ve bunun da 0,05 referans değerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda hipotezimizin doğrulanmadığını söyleyebiliriz. Yani yaş gruplarının bütçe hakkı algıları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Çoklu karşılaştırma tablosu verileri de bu sonucu doğrulamaktadır (Tablo 15). Şöyle ki, Tablo 15’de tüm yaş gruplarına ilişkin p değerlerinin (sig.) 0,05’den büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Bağımlı değişken: Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır						
(I) Yaşınız?	(J) Yaşınız?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
17-24	25-34	-,029	,064	,968	-,19	,14
	34-44	,058	,081	,892	-,15	,27
	45-54	-,160	,119	,540	-,47	,15
25-34	17-24	,029	,064	,968	-,14	,19
	34-44	,087	,086	,745	-,14	,31
	45-54	-,130	,123	,715	-,45	,19
34-44	17-24	-,058	,081	,892	-,27	,15
	25-34	-,087	,086	,745	-,31	,14
	45-54	-,217	,133	,360	-,56	,13
45-54	17-24	,160	,119	,540	-,15	,47
	25-34e	,130	,123	,715	-,19	,45
	34-44	,217	,133	,360	-,13	,56

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.3. “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.” İfadesine İlişkin T Testi Sonuçları

Çalışma durumu bağımsız değişkeninin analiz sonuçlarına göre 177 çalışan katılımcının 1,32 ortalamaya, 123 çalışmayan katılımcının ise 1,23 ortalamaya sahip oldukları gözlenmektedir (Tablo 16). Buna göre, çalışan ve çalışmayanların “Kamu

harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.” ifadesine evet eğilimli olarak cevap verdikleri söylenebilir.

Genel eğilim bu yönde olmakla birlikte çalışanlar ve çalışmayanlar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmektedir. Aşağıdaki Tablo 17’ye bakıldığında p değerinin (Sig:0,000) 0,95 güven aralığında, 0,05’den küçük çıktığı görülmektedir. Bu da bize çalışanlar ve çalışmayanların kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığı yönündeki algılarının istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığına işaret etmektedir. Bu sonuca göre çalışmayanlar, çalışanlara oranla, kamu harcamalarının toplum tercihlerine daha duyarlı planlandığını düşünmektedir. Diğer bir ifadeyle katılımcılar kamu harcamalarının toplum tercihlerine duyarlı olduğuna inanmakla birlikte, bu inanç çalışanlarda, çalışmayanlara oranla daha zayıftır.

Tablo 16: Grup İstatistikleri

Bağımlı Değişken: Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.					
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Çalışma Durumunuz?	Evet	177	1,32	,469	,035
	Hayır	123	1,23	,421	0,38
Medeni Hal	Evli	116	1,30	,461	,043
	Bekar	184	1,27	,446	,033
Cinsiyet Durumu	Erkek	168	1,26	,441	,034
	Kadın	132	1,31	,465	,040

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Medeni hal bağımsız değişkeninin analiz sonuçlarına göre 116 evli katılımcının 1,30 ortalamaya; 184 bekar katılımcının ise 1,27 ortalamaya sahip oldukları gözlenmektedir (Tablo 16). Buna göre, evli ve bekarların “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.” ifadesine evet eğilimli olarak cevap verdikleri söylenebilir.

Bu ifadeye yaklaşım açısında evli ve bekarlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı gözlenmektedir. Sig. değerinin (0,272) 0,95 güven aralığında 0,05’den büyük olduğu için ortalamalar düzeyinde evli bekarların algı düzeylerinin farklılaşmadığını söyleyebiliriz (Tablo 17). Evli, Azerbaycan vatandaşlarının (ort. 1,30), bekar olanlara (ort.1,27) oranla *kamu harcamalarının toplumun tercihleri doğrultusunda belirlendiği* yönündeki algısının daha güçlü olduğu söylenebilir.

Cinsiyet bağımsız değişkeninin analiz sonuçlarına göre 168 erkek katılımcının 1,26 ortalamaya, 132 kadın katılımcının ise 1,31 ortalamaya sahip oldukları gözlenmektedir (Tablo 16). Buna göre, kadın ve erkeklerin “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.” ifadesine yaklaşımının olumlu olduğu söylenebilir.

Test sonucunda p değeri (sig) 0,068 olduğu ve bunun da 0,05’den büyük olduğu görülmüştür (Tablo 17). Bu sonuca göre kadın ve erkekler arasında algı düzeyinin anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir. Zaten bu sonuç grup ortalamalarına bakıldığında da gözlenmektedir. Ancak, kadın ve erkeklerin ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmamakla birlikte, erkek katılımcıların (ort.1,26); kadınlara (ort. 1,31) oranla daha olumlu bir algıya sahip olduğu söylenebilir.

TABLO 17 : Bağımsız T-Testi Sonuçları

İfade 37: Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Çalışma Durumu	Equal variances assumed	13,816	,000	1,788	298	,075	,094	,053	-,009	,198
	Equal variances not assumed			1,823	279,084	,069	,094	,052	-,008	,196
Medeni hal	Equal variances assumed	1,213	,272	,560	298	,576	,030	,054	-,075	,135
	Equal variances not assumed			,556	238,590	,579	,030	,054	-,076	,136
Cinsiyet	Equal variances assumed	3,344	,068	-,927	298	,354	-,049	,053	-,152	,055
	Equal variances not assumed			-,922	274,320	,358	-,049	,053	-,153	,055

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.4. “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.” İfadesine İlişkin Tek Yönlü Anova Test Sonuçları

Tek yönlü anova testi sonuçlarının anlamlı olabilmesi için aranan temel varsayımı varyansların homojen dağılmış olmasıdır. P değerinin (Sig.) varyansların eşit dağılması halinde, yani p değerinin (Sig.) 0,05’den büyük olması durumunda Tukey testine başvurulur. Varyansların eşit dağılmadığı durumlarda ise, yani p değerinin (Sig.) 0,05’den küçük olması halinde, Games-Howell testinin uygulanması gerekir. “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir.” ifadesine ilişkin varyans analiz sonuçları Tablo 18’de görülmektedir. Yaş değişkeninin p değeri (0,162) 0,05’den büyük çıktığı için analizlerde Tukey testi kullanılmıştır (Tablo 18). Diğer taraftan gelir ve eğitim değişkenlerinin analizlerinde ise Games-Howell testi kullanılmıştır. Test sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 18: Varyansların Homojenliği Testi (ANOVA)

Bağımlı Değişken: Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Gelir Durumu	12,960	3	296	,000
Yaş Durumu	1,727	3	296	,162
Eğitim Durumu	6,281	3	296	,000

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Aşağıdaki Tablo 19 “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir” ifadesine ilişkin eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve yaş grupları değişkenlerinin tanımlayıcı istatistiklerini göstermektedir. Lise ve lisans düzeyindeki katılımcıların ortalamaları sırasıyla 1,23 ve 1,24’dür. Yüksek lisans ve doktora eğitimine sahip katılımcıların ifadeye katılım ortalamaları 1,37 ve 1,31’dir. Bu lise ve lisans eğitimine sahip olanların “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir” ifadesine yüksek lisans ve doktora eğitimine sahip olanlara oranla daha olumlu katılımında bulduklarını göstermektedir.

Gelir düzeyine göre ifadeye katılım oranlarının gelir seviyesi arttıkça yükseldiği görülmektedir.

Tablo 19: TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER TABLOSU

Bağımlı Değişken: Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir							
Bağımsız Grupları	Değişken	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean	
						Alt Sınır	Üst Sınır
Eğitim Düzeyi	Lise	49	1,24	,434	,062	1,12	1,37
	Lisans	141	1,23	,425	,036	1,16	1,30
	Yüksek Lisans	94	1,37	,486	,050	1,27	1,47
	Doktora	16	1,31	,479	,120	1,06	1,57
	Toplam	300	1,28	,451	,026	1,23	1,33
Gelir Düzeyi	0-200 Manat Arası	124	1,19	,397	,036	1,12	1,26
	201-400 Manat Arası	83	1,33	,471	,052	1,22	1,43
	401-600 Manat Arası	57	1,37	,487	,064	1,24	1,50
	601-800 Manat Arası	36	1,36	,487	,081	1,20	1,53
	Toplam	300	1,28	,451	,026	1,23	1,33
Yaş Grupları	17-24	144	1,26	,442	,037	1,19	1,34
	25-34	92	1,27	,447	,047	1,18	1,36
	34-44	46	1,30	,465	,069	1,17	1,44
	45-54	18	1,44	,511	,121	1,19	1,70
	TOPLAM	300	1,28	,451	,026	1,23	1,33

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Yaş grubuna bakıldığında 17-24 ve 25-34 yaş gruplarının “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir” ifadesine olumlu katılımı 34-44 ve 45-54 yaş gruplarına dâhil katılımcılardan yüksektir. “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir” ifadesine katılım düzeyi aşağıdaki tablolarda daha detaylı incelenmiştir.

3.4.3.2.4.1. Eğitim Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

Katılımcıların “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenir.” algısının eğitim seviyesine göre nasıl değiştiği çalışmada analiz edilmiştir. Hipotezimiz H_0 : “Kamu harcamalarının toplumun tercihleri doğrultusunda belirlendiği algısı eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.” biçiminde tanımlanmıştır. Yani eğitim düzeyi

arttıkça kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığı algısı farklılık göstermektedir. Hipotezimizin kabul edilebilmesi için p değerinin (Sig.) 0,05’den büyük olması şartı aranmaktadır. Analiz sonucunda 0,124 olarak belirlenen p değerinin (Sig) 0,05’den büyük olduğu tespit edilmiş olup, buradan hareketle hipotezimizin doğrulandığını söyleyebiliriz (Tablo 20). Bu sonuca göre kamu harcamalarının toplumun tercihleri doğrultusunda belirlendiği inancının eğitim düzeyleri arasında farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz.

TABLO 20: Varyans Analiz Tablosu

Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir						
		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
EĞİTİM DÜZEYİ	Between Groups	1,173	3	,391	1,938	,124
	Within Groups	59,743	296	,202		
	Total	60,917	299			
GELİR DÜZEYİ	Between Groups	1,776	3	,592	2,963	,032
	Within Groups	59,140	296	,200		
	Total	60,917	299			
YAŞ GRUPLARI	Between Groups	,554	3	,185	,906	,438
	Within Groups	60,362	296	,204		
	Total	60,917	299			

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Eğitim düzeyleri açısından algı farklılıklarını Tablo 21’den da görebiliriz. Çoklu karşılaştırma tablosunda yer alan grupların ortalama farkları incelendiğinde yüksek lisans ve yüksek lisans eğitim düzeyindeki katılımcıların bütçe hakkı algısının uç değerlerde farklılaştığı gözlenmektedir (Tablo 21). Eğitim düzeylerinin grup ortalaması 1,28 olup, grup alt unsurları açısından bakıldığında 1,37 ortalamayla yüksek lisans eğitimi almış katılımcıların bütçe hakkına ilişkin farkındalık düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 21). Diğer bir ifadeyle bu grubun “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenir.” ifadesine diğer gruplara oranla evet yönünde daha zayıf bir katılıma sahip oldukları söylenebilir. Lise ve lisans düzeylerinin ifadeye katılım seviyesi birbirine çok yakın olup, ortalamaları sırasıyla 1,24 ve 1,23’tür.

Ortalamalar düzeyinde bakıldığında “Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenir.” ifadesine en az katılımın 1,23 ortalamayla lisans düzeyinde olduğu görülmektedir (Tablo 19). Benzer biçimde doktora ve yüksek lisans düzeylerinde de ortalamalar (1,31’e 1,37) birbirine yakındır. Ortalama farklılıkları açısından iki alt grubun oluştuğu da söylenebilir. Lisans altı ve lisans üstü düzeylerde

ortalamlar birbirine yakinken, lisans altı düzeyde de kendi içinde bir yakınlık gözlenmektedir. Bu tespitlerden hareketle tekrar etmek gerekirse, eğitim düzeyi arttıkça “*Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenir.*” ifadesine katılım seviyesinin azaldığı söylenebilir. Ancak gözlenen bu farklılığın istatistiksel olarak 0,05 anlamlılık düzeyinde geçerli olduğuna ilişkin net bir sonuç elde edilememiştir.

Tablo 21: EĞİTİM DÜZEYİ KARŞILAŞTIRMA TABLOSU

Dependent Variable: Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda Games-Howell						
(I) Tahsil Durumunuz?	(J) Tahsil Durumunuz?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Lise	Lisans	,011	,072	,999	-,18	,20
	Yüksek Lisans	-,127	,080	,384	-,34	,08
	Doktora	-,068	,135	,958	-,44	,30
Lisans	Lise	-,011	,072	,999	-,20	,18
	Yüksek Lisans	-,138	,062	,115	-,30	,02
	Doktora	-,078	,125	,922	-,43	,27
Yüksek Lisans	Lise	,127	,080	,384	-,08	,34
	Lisans	,138	,062	,115	-,02	,30
	Doktora	,060	,130	,967	-,30	,42
Doktora	Lise	,068	,135	,958	-,30	,44
	Lisans	,078	,125	,922	-,27	,43
	Yüksek Lisans	-,060	,130	,967	-,42	,30

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.4.2. Gelir Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

Gelir düzeyine göre varyans homejenliğine ilişkin p değeri (Sig:0,000) 0,05 referans değerinden küçük bulunduğu için gelir düzeyleri arasındaki farklılık analizi Games-Howell testi ile yapılmıştır (Tablo 18).

Gelir düzeyi ile ilişkin olarak araştırdığımız hipotezimiz H_0 : “*Gelir düzeyi arttıkça Kamu harcamalarının toplum tercihleri doğrultusunda belirlendiği algısı da artmaktadır.*” biçiminde tanımlanmıştır. Anova test sonuçlarına göre hipotezimiz desteklenmemektedir. Analizde gelir düzeyine ilişkin p değeri (Sig.) 0,032 olarak bulunmuş ve 0,05 referans değerinden küçük olduğu görülmüştür (Tablo 20). Bu durumda gelir düzeyi açısından, katılımcıların kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığına ilişkin algısında farklılık görülmemektedir.

Gruplar arası karşılaştırma tablosuna bakıldığında, en alt iki gelir grubunun kamu harcamalarının toplum tercihini yansıttığı algısının farklılaştığı söylenebilir (Tablo 22). Grup ortalaması 1,28 olup; ortalamalar gelir düzeyi sıralamasına göre 1,19;

1,33; 1,37 ve 1,36 biçiminde sıralanmaktadır. Buna göre 1,19 ortalamaya en alt gelir grubunun 1,37 ortalamaya sahip üçüncü en alt gelir grubuna oranla “*Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenir.*” ifadesine daha fazla katılım gösterdiği söylenebilir (Tablo 22). Ancak gözlenen bu farklılığın istatistiksel olarak 0,05 anlamlılık düzeyinde geçerli olduğuna ilişkin bir sonuç elde edilememiştir.

Tablo 22: Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Dependent Variable: Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenir. Games-Howell testi						
(I) Aylık Ortalama Geliriniz?	(J) Aylık Ortalama Geliriniz?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
0-200 Manat Arası	201-400 Manat Arası	-,132	,063	,158	-,29	,03
	401-600 Manat Arası	-,175	,074	,089	-,37	,02
	601-800 Manat Arası	-,168	,089	,246	-,40	,07
201-400 Manat Arası	0-200 Manat Arası	,132	,063	,158	-,03	,29
	401-600 Manat Arası	-,043	,083	,954	-,26	,17
	601-800 Manat Arası	-,036	,096	,982	-,29	,22
401-600 Manat Arası	0-200 Manat Arası	,175	,074	,089	-,02	,37
	201-400 Manat Arası	,043	,083	,954	-,17	,26
	601-800 Manat Arası	,007	,104	1,000	-,27	,28
601-800 Manat Arası	0-200 Manat Arası	,168	,089	,246	-,07	,40
	201-400 Manat Arası	,036	,096	,982	-,22	,29
	401-600 Manat Arası	-,007	,104	1,000	-,28	,27

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.4.3. Yaş Grubuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

Tek yönlü anova testinin temel varsayımı varyansların homojen dağılmış olmasıdır. Yukarıda yer alan Tablo 18’de p değeri (Sig. 0,162) olup, 0,05’den büyük olduğu için varyansların homojen dağıldığı ve varyans analizinin temel varsayımını sağladığı görülmektedir. Varyans analizinden elde edilen edilecek sonuçların analize uygun olduğu görülmüş ve yaş grupları arasındaki farklılıkların analizinde Tukey testinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Burada yaş gruplarının “*Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir*” ifadesine yaklaşımında farklılığın olup olmadığı araştırılmıştır. H_0 Hipotezi: “*Kamu harcamalarının toplumun tercihleri doğrultusunda belirlendiği yaklaşımına yaş grupları arasında farklılık vardır.*” biçiminde tanımlanmıştır. Hipotezimizin geçerliliği Tablo 20’de yer alan p değerine bakılarak test edilmiştir. Tabloda 20’de p değerinin (Sig.) 0,438 olduğu ve bunun da 0,05 referans değerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda hipotezimizin doğrulanmadığını söyleyebiliriz. Yani yaş gruplarının bütçe hakkı algıları arasında anlamlı farklılıklar

yoktur. Çoklu karşılaştırma tablosu verileri de bu sonucu doğrulamaktadır (Tablo 23). Şöyle ki, Tablo 23’de tüm yaş gruplarına ilişkin p değerlerinin (sig.) 0,05’den büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 23: Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Dependent Variable: Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda							
Tukey HSD							
(I) Yaşınız?	(J) Yaşınız?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
					Lower Bound	Upper Bound	
17-24	25-34	-,008	,060	,999	-,16	,15	
	34-44	-,040	,076	,952	-,24	,16	
	45-54	-,181	,113	,381	-,47	,11	
25-34	17-24	,008	,060	,999	-,15	,16	
	34-44	-,033	,082	,978	-,24	,18	
	45-54	-,173	,116	,449	-,47	,13	
34-44	17-24	,040	,076	,952	-,16	,24	
	25-34	,033	,082	,978	-,18	,24	
	45-54	-,140	,126	,680	-,46	,18	
45-54	17-24	,181	,113	,381	-,11	,47	
	25-34	,173	,116	,449	-,13	,47	
	34-44	,140	,126	,680	-,18	,46	

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.5. “Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.”

İfadesine İlişkin T Testi Sonuçları

Çalışma durumu bağımsız değişkeninin analiz sonuçlarına göre 177 çalışan katılımcının 1,33 ortalamaya, 123 çalışmayan katılımcının ise 1,32 ortalamaya sahip oldukları gözlenmektedir (Tablo 24). Buna göre, çalışan ve çalışmayanların “Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.” ifadesine evet eğilimli olarak cevap verdikleri söylenebilir.

Genel eğilim bu yönde olmakla birlikte çalışanlar ve çalışmayanlar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmektedir. Tablo 25’e bakıldığında p değerinin (Sig:0,553) 0,95 güven aralığında, 0,05’den büyük çıktığı görülmektedir. Bu da bize çalışanlar ve çalışmayanların vergi sistemine yönelik algılarının, ortalamalar düzeyinde, istatistiksel olarak, anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir. Tablo 25’den bakıldığında ortalama farkının 0,016 gibi çok küçük bir fark olduğu görülmektedir. Bu gösterge de

çalışanlar ve çalışmayanların devletin vergileme sürecinde toplum tercihlerini dikkate alındığı yönündeki düşüncelerinde farkın olmadığı sonucunu desteklemektedir.

Medeni hal bağımsız değişkeninin analiz sonuçlarına göre 116 evli katılımcının 1,34 ortalamaya; 184 bekar katılımcının ise 1,32 ortalamaya sahip oldukları gözlenmektedir (Tablo 24). Buna göre, evli ve bekarların “Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.” ifadesine katılım sağlama eğiliminde oldukları söylenebilir.

Bu ifadeye yaklaşım açısında evli ve bekarlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı gözlenmektedir. Sig. Değerinin (0,582) 0,95 güven aralığında 0,05’den büyük çıkmıştır (Tablo 25). Bu sonuca göre ortalamalar düzeyinde evli ve bekarların algı düzeylerinin farklılaşmadığını söyleyebiliriz. Bekar (ort. 1,34) Azerbaycan vatandaşlarının, evli olanlara (ort.1,32) oranla vergi sisteminin toplum isteklerine cevap verdiği algısının daha güçlü olduğu söylenebilir. Ancak, bu farklılık (0,016) ihmal edilebilecek düzeyde olup, 0,05 anlamlılık düzeyinde kabul edilebilen bir fark değildir (Tablo 25).

Tablo 24: Grup İstatistikleri

Bağımlı Değişken: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.					
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Çalışma Durumunuz?	Evet	177	1,33	,473	,036
	Hayır	123	1,32	,467	,042
Medeni Hal	Evli	116	1,34	,474	0,44
	Bekar	184	1,32	,486	,035
Cinsiyet Durumu	Erkek	168	1,30	,459	,035
	Kadın	132	1,36	,483	,042

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Cinsiyet bağımsız değişkeninin analiz sonuçlarına göre 168 erkek katılımcının 1,30 ortalamaya, 132 kadın katılımcının ise 1,36 ortalamaya sahip oldukları gözlenmektedir (Tablo 24). Buna göre, kadın ve erkeklerin “*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.*” ifadesine yaklaşımının olumlu olduğu söylenebilir.

Katılımcılar, vergi sisteminin toplum tercihlerine duyarlı olduğunu kabul etmekle birlikte, cinsiyet boyutuyla algı düzeylerinde anlamlı bir fark olup olmadığı varyans analizi (T-testi) yardımıyla araştırılmıştır. Test sonucunda p de

ğeri (sig) 0,020 ve bunun da 0,05’den küçük olduğu görülmüştür (Tablo 25). Bu sonuca göre kadın ve erkekler arasında vergi sisteminin toplum tercihlerine duyarlı olduğu algısının anlamlı bir farklılık gösterdiği söylenebilir. Tablo 25 ortalama farkının (Mean Difference) 0,066 düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten bu sonuç grup ortalamalarına bakıldığında da gözlenmektedir. Ancak, kadın ve erkeklerin ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmakla birlikte, erkek katılımcılar (ort.1,30); kadınlara (ort. 1,36) oranla vergi sisteminin toplum tercihlerine cevap verdiği fikrine daha çok sahip çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle kadınlar, erkeklere oran “*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.*” ifadesine daha çok “hayır” yönünde görüş bildirmiştir.

Tablo 25: Bağımsız T-Testi Sonuçları

İfade 36: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Çalışma Durumu	Equal variances assumed	,352	,553	,294	298	,769	,016	,055	-,092	,125
	Equal variances not assumed			,295	264,523	,768	,016	,055	-,092	,125
Medeni hal	Equal variances assumed	,304	,582	,279	298	,781	,016	,056	-,094	,125
	Equal variances not assumed			,278	242,104	,781	,016	,056	-,095	,126
Cinsiyet	Equal variances assumed	5,491	,020	1,209	298	,228	-,066	,055	-,173	,041
	Equal variances not assumed			1,202	274,367	,231	-,066	,055	-,174	,042

3.4.3.2.6. “Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.” İfadesine İlişkin Tek Yönlü Anova Test Sonuçları

“*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.*” ifadesine ilişkin tek yönlü anova test analizi yapılmıştır. Anova test sonuçlarının anlamlılığı verilerin varyansının homojen dağılım göstermesine bağlıdır. Tablo 26’da tüm değişkenlerin varyans analizi test sonuçlarının p değerlerinin (sig.) 0,05’den küçük oldukları görülmektedir. Bu sonuç verilerin varyansının eşit dağılmadığı anlamına gelir. Bu durumda varyans analiz sonuçlarının yorumlanabilmesi için, tüm demografik değişkenler için Games-Howell testinin uygulanması gerekir. “*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.*” ifadesine ilişkin varyans analiz sonuçları Tablo 29’dan görülebilir.

Tablo 26: Varyansların Homojenliği Testi

Bağımlı Değişken: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Gelir Durumu	7,696	3	296	,000
Yaş Durumu	5,574	3	296	,001
Eğitim Durumu	14,131	3	296	,000

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

“*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.*” ifadesine ilişkin eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve yaş grupları değişkenlerinin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 28’de gösterilmektedir. Lisans ve Doktora düzeyindeki katılımcıların ortalamaları sırasıyla 1,26 ve 1,25’dir. Lise ve yüksek lisans eğitim düzeyine sahip katılımcıların ifadeye katılım ortalamaları 1,35 ve 1,43’dür. Bu sonuç lisans ve doktora eğitim düzeyine sahip olanların “*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir*” ifadesine yüksek lise ve yüksek lisans eğitim düzeyine sahip olanlara oranla daha olumlu katılımda bulduklarını göstermektedir.

Gelir düzeyine göre ifadeye katılım oranları farklılık göstermektedir. Gelir düzeyi 0-200 manat arasında değişen katılımcılar ifadeye olumlu yanıt verirken, diğer gelir düzeyine sahip katılımcılar daha zayıf olumlu yanıt vermişler (Tablo 27).

Katılımcıların yaşı arttıkça “*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir*” ifadesine olumlu katılım düzeyi düşmektedir.

Tablo 27: Tanımlayıcı İstatistikler Tablosu

Bağımlı Değişken: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.							
Bağımsız Grupları	Değişken	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean	
						Alt Sınır	Üst Sınır
Eğitim Düzeyi	Lise	49	1,35	,481	,069	1,21	1,49
	Lisans	141	1,26	,442	,037	1,19	1,34
	Yüksek Lisans	94	1,43	,497	,051	1,32	1,53
	Doktora	16	1,25	,447	,112	1,01	1,49
	Toplam	300	1,33	,470	,027	1,27	1,38
Gelir Düzeyi	0-200 Manat Arası	124	1,23	,420	,038	1,15	1,30
	201-400 Manat Arası	83	1,42	,497	,055	1,31	1,33
	401-600 Manat Arası	54	1,33	,476	,063	1,21	1,46
	601-800 Manat Arası	36	1,44	,504	,084	1,27	1,61
	Toplam	300	1,33	,470	,027	1,27	1,38
Yaş Grupları	17-24	144	1,26	,438	,037	1,18	1,33
	25-34	92	1,34	,475	,050	1,24	1,44
	34-44	46	1,41	,498	,073	1,27	1,56
	45-54	18	1,61	,502	,118	1,36	1,86
	TOPLAM	300	1,33	,470	,027	1,27	1,38

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.6.1. Eğitim Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

Katılımcıların “*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.*” algısının eğitim seviyesine göre nasıl değiştiği çalışmada analiz edilmiştir. Hipotezimiz H_0 : “*Vergi sisteminin toplumun isteklerine cevap verebildiği algısı eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.*” biçiminde tanımlanmıştır. Yani eğitim düzeyleri arasında vergi sisteminin toplum tercihlerini dikkate aldığı algısı farklılık göstermektedir. Hipotezimizin kabul edilebilmesi için p değerinin (Sig.) 0,05’den büyük olması şartı aranmaktadır. Analiz sonucunda 0,062 olarak belirlenen p değerinin (Sig) 0,05’den

büyük olduğu görülmektedir (Tablo 28). Bu sonuca göre vergi sisteminin toplumun tercihlerine cevap verebildiği inancının eğitim düzeyleri arasında farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak, çoklu karşılaştırma analizi sonuçlarına bakıldığında, güçlü ve anlamlı bir farklılığın olduğunu söylemek mümkün değildir (Tablo 29).

Tablo 28: Varyans Analiz Tablosu ANOVA TESTİ

Bağımlı Değişken: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
EĞİTİM DÜZEYİ	Between Groups	1,615	3	,538	2,476	,062
	Within Groups	64,372	296	,217		
	Total	65,987	299			
GELİR DÜZEYİ	Between Groups	2,513	3	,838	3,906	,009
	Within Groups	63,474	296	,214		
	Total	65,987	299			
YAŞ GRUPLARI	Between Groups	2,509	3	,836	3,900	,009
	Within Groups	63,477	296	,214		
	Total	65,987	299			

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Eğitim düzeyleri açısından algı farklılıklarını Tablo 30'dan da görebiliriz. Grupların ortalama farkları incelendiğinde vergilerin toplum tercihlerine cevap verdiği algısının en çok lisans ve yüksek lisans düzeyinde farklılaştığını söyleyebiliriz (Tablo 29). İki guruba ilişkin p değeri 0,052 olup, neredeyse referans değere (0,050)'ye en yakın değerdir. Ancak 0,052 değeri 0,050 değerinden büyük olmasından hareketle, farklılığın 0,05 seviyesinde bir anlamlılık içerdiğini söylemek zordur. Lisans ve yüksek lisans düzeyinde farklılık sınır değerlerde olmakla birlikte, diğer eğitim düzeylerinin vergi sisteminin toplum tercihlerini yansıttığına ilişkin algılarının farklılık gösterdiğini söylemek mümkün görünmüyor.

Eğitim düzeylerinin grup ortalaması 1,33 olup, eğitim düzeyi ile vergi sisteminin toplumsal tercihlere cevap verebilirliği algısı arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığı görülmektedir (Tablo 28). Örneğin, ortalamalar düzeyinde doktora ve lise eğitime sahip olanların algısı “evet” daha yakınken, lisans ve yüksek Lisans düzeylerinde “evet”ten uzaklaşmaktadır. Ancak genel eğilimin vergi sisteminin toplum tercihlerine cevap verdiği algısının hakim olduğu söylenebilir. Aslında bu sonucun Azerbaycan'ın 2010-2018 yılları arası objektif vergi yükünün %13,5 ve toplam vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içindeki payının %31 olduğu göz önüne alındığında şaşırtıcı

olmadığı söylenebilir (İsmailov, 2019: 73 ve 77). Kapitalist bir ekonomik yapıda vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içindeki payının %90'lar düzeyinde olması beklenir. Bu referans değer açısından bakıldığında Azerbaycan'da vergi sisteminin toplum tercihlerine cevap verdiği sonucunun kendi içinde tutarlılık gösterdiğini söyleyebiliriz

TABLO 29: Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Dependent Variable: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir Games-Howell							
(I) Durumunuz?	Tahsil (J) Durumunuz?	Tahsil	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Lise	Lisans		,085	,078	,701	-,12	,29
	Yüksek Lisans		-,079	,086	,796	-,30	,15
	Doktora		,097	,131	,881	-,26	,46
Lisans	Lise		-,085	,078	,701	-,29	,12
	Yüksek Lisans		-,163	,063	,052	-,33	,00
	Doktora		,012	,118	1,000	-,32	,34
Yüksek Lisans	Lise		,079	,086	,796	-,15	,30
	Lisans		,163	,063	,052	,00	,33
	Doktora		,176	,123	,497	-,17	,52
Doktora	Lise		-,097	,131	,881	-,46	,26
	Lisans		-,012	,118	1,000	-,34	,32
	Yüksek Lisans		-,176	,123	,497	-,52	,17

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.6.2. Gelir Durumuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

“*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.*” ifadesine katılımcıların gelir düzeyine göre nasıl bir yaklaşım gösterdiği analiz edilmiştir. Gelir düzeyine göre varyans homejenliğine ilişkin p değeri (Sig.: 0,009) 0,05 referans değerinden küçük bulunmuş ve buradan hareketle gelir düzeyleri arasındaki farklılık analizi Games-Howell testi ile yapılmıştır (Tablo 28).

Bu analizde temel hipotezimiz H_0 : “*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.*” ifadesine yaklaşım gelir grupları açısından farklılık gösterir.” biçiminde tanımlanmıştır. Anova test sonuçlarına göre hipotezimiz desteklenmemektedir. Analizde gelir düzeyine ilişkin p değeri (Sig.) 0,009 olarak bulunmuş ve 0,05 referans değerinden küçük olduğu görülmüştür (Tablo 28).

Bu durumda gelir düzeyi açısından, katılımcıların vergi sisteminin toplumun isteklerine cevap verebilirliğine ilişkin algısında farklılık görülmemektedir. Gruplar

arası karşılaştırma tablosuna bakıldığında, en alt iki gelir grubu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Tablo 31’den görülebileceği gibi bu iki grup arasındaki ortalama farklılığına ilişkin p değeri (sig.) 0,019 olup, referans değer olan 0,05’den küçük olduğu görülmektedir.

Ayrıca Tablo 31’den bu iki grup arasındaki ortalama farklılığının 0,196 olduğu ve bunun da 0,05 düzeyinde anlamlılık içerdiği görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle, en alt iki gelir grubunun vergi sisteminin toplum tercihlerine cevap verebilirliğine ilişkin yaklaşımlarının farklılaştığını söyleyebiliriz.

Tablo 30: Çoklu Karşılaştırma Tablosu

Dependent Variable: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir Games-Howell							
(I) Aylık Ortalama Geliriniz?	(J) Aylık Ortalama Geliriniz?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
					Lower Bound	Upper Bound	
0-200 Manat Arası	201-400 Manat Arası	-,196	,066	,019	-,37	-,02	
	401-600 Manat Arası	-,108	,073	,463	-,30	,08	
	601-800 Manat Arası	-,219	,092	,095	-,46	,03	
201-400 Manat Arası	0-200 Manat Arası	,196	,066	,019	,02	,37	
	401-600 Manat Arası	,088	,083	,714	-,13	,31	
	601-800 Manat Arası	-,023	,100	,996	-,29	,24	
401-600 Manat Arası	0-200 Manat Arası	,108	,073	,463	-,08	,30	
	201-400 Manat Arası	-,088	,083	,714	-,31	,13	
	601-800 Manat Arası	-,111	,105	,716	-,39	,17	
601-800 Manat Arası	0-200 Manat Arası	,219	,092	,095	-,03	,46	
	201-400 Manat Arası	,023	,100	,996	-,24	,29	
	401-600 Manat Arası	,111	,105	,716	-,17	,39	

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

3.4.3.2.6.3. Yaş Grubuna İlişkin Farklılık Analizi Sonuçları

Çalışmada katılımcıların “*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.*” ifadesine ilişkin algılarının yaş grupları açısından nasıl değiştiği analiz edilmiştir. Hipotezimiz H_0 : “*Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilirliğine ilişkin toplumsal algısı yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.*” biçiminde tanımlanmıştır. Yani vergi sisteminin toplum tercihlerini dikkate aldığı algısı yaş grupları arasında farklılık gösterdiği düşünülmektedir. Hipotezimizin kabul edilebilmesi için p değerinin (Sig.) 0,05’den büyük olması gerekir. Analiz sonucunda 0,009 olarak belirlenen p değerinin (Sig) 0,05’den küçük olduğu görülmektedir (Tablo 28). Buradan hareketle hipotezimizin doğrulanmadığını söyleyebiliriz. Bu sonuca göre vergi

sisteminin toplumun tercihlerine cevap verebildiği inancının yaş grupları açısından farklılık göstermediğini söyleyebiliriz.

Ancak, katılımcıların yaşı ilerledikçe toplum tercihlerine duyarlı bir vergileme yapıldığı fikrinden uzaklaşıldığı söylenebilir (Tablo 31). Bu değerlendirmemiz grup alt bileşenlerinin ortalamaları tarafından da desteklenmektedir. Grup genel ortalaması ise 1,33 olup; 17-24 yaş grubunun ortalaması 1,26; 25-34 yaş grubunun ortalaması 1,34; 35-44 yaş grubunun ortalaması 1,41 ve 45 üstü yaş grubunun ortalaması ise 1,33 seviyesindedir (Tablo 27).

TABLO 31: YAŞ GRUBU ÇOKLU KARŞILAŞTIRMA TESTİ

Dependent Variable: Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir Games-Howell						
(I) Yaşınız?	(J) Yaşınız?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
17-24	25-34	-,080	,062	,564	-,24	,08
	34-44	-,156	,082	,236	-,37	,06
	45-54	-,354*	,124	,043	-,70	-,01
25-34	17-24	,080	,062	,564	-,08	,24
	34-44	-,076	,089	,826	-,31	,16
	45-54	-,274	,128	,171	-,63	,08
34-44	17-24	,156	,082	,236	-,06	,37
	25-34	,076	,089	,826	-,16	,31
	45-54	-,198	,139	,495	-,58	,18
45-54	17-24	,354*	,124	,043	,01	,70
	25-34	,274	,128	,171	-,08	,63
	34-44	,198	,139	,495	-,18	,58

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Kaynak: Çalışmada elde edilen verilerden hareketle SPSS 23 programında üretilmiştir.

Yaş gruplarının “Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.” İfadesine yaklaşımlarının farklılık içerip içermediği çoklu karşılaştırma yapılarak analiz edilmiştir. Çoklu karşılaştırma analiz sonuçları Tablo 31’de yer almaktadır. Tablo incelendiğinde en genç ve en yaşlı grup ortalamalarında; 0,05 anlamlılık düzeyinde kabul edilebilir bir farklılığın olduğu görülmektedir. En genç yaş grubunun vergi sisteminin toplum tercihlerine cevap verdiği algısı, 45 yaş üstü grubun algısından daha güçlüdür. En alt ve en üst yaş grubu arasındaki ortalama farkı 0,354 olup; 0,043 olarak belirlenen p değeri de 0,05’in altındadır (Tablo 31). Tüm sonuçlar yaş ilerledikçe toplum tercihlerine duyarlı bir vergileme yapıldığı inancı zayıflamaktadır.

SONUÇ

Demokratik ulusların en temel göstergelerinden biri bütçe hakkıdır. Bütçe hakkının doğru şekilde algılanmaması ve yahut benimsenmemesi ise kamusal hizmetlerde etkinsizlik, kaynak tahsisinde yolsuzluk gibi negatif olaylara sebebiyet verebilir. Bu yüzden çalışmada Azerbaycan halkının bütçe hakkı algılarının hangi düzeyde olduğunu ölçmek amaçlanmıştır. Araştırma anket tekniği kullanılarak Azerbaycan'ın Gence ilinde yapılmıştır.

Çalışmada bütçe hakkı algısıyla ilgili üç ifade bağımlı değişken olarak alınarak, demografik değişkenler üzerinden varyans analizine tabi tutulmuştur. Araştırmada üç ifade, 6 demografik değişken açısından incelenmiş ve hipotezler de bu bağlamda oluşturulmuştur. Her üç ifade için toplam 6 hipotez tanımlanmıştır.

“Azerbaycan'da bütçe hakkı yeterince kullanılmaktadır” ifadesine ilişkin t testi sonuçlarına göre çalışma durumu ve cinsiyet değişkenlerine göre bütçe hakkı algısı anlamlı farklılık göstermemiş, lakin medeni durum değişkeni anlamlı farklılık göstermiştir. Aynı ifadeye uygulanan Anova test sonuçları eğitim düzeyi için anlamlı farklılık gösterirken, gelir durumu ve yaş değişkenleri için anlamlı farklılık göstermemektedir. Yani, katılımcıların bütçe hakkı algısı eğitim düzeyi arttıkça artmaktadır.

“Kamu harcamaları toplumun tercihleri doğrultusunda belirlenmektedir” ifadesine ilişkin t testi sonuçlarına göre çalışma durumu göre bütçe hakkı algısı anlamlı farklılık göstermiş, lakin medeni durum ve cinsiyet değişkeni üzre anlamlı farklılık göstermemiştir. Aynı ifadeye uygun Anova test sonuçları eğitim düzeyi için anlamlı farklılık gösterirken, gelir durumu ve yaş değişkenleri için anlamlı farklılık göstermemektedir. Yani, katılımcıların gelir durumu ve yaşları kamu harcamalarının toplum tercihlerini yansıttığına ilişkin algısında farklılık görülmemektedir.

“Vergi sistemi toplumun isteklerine cevap verebilir niteliktedir.” ifadesine ilişkin t testi sonuçlarına göre cinsiyet değişkenine göre bütçe hakkı algısı anlamlı farklılık göstermiş, lakin medeni durum ve çalışma durumu değişkeni üzre anlamlı farklılık göstermemiştir. Aynı ifadeye uygun Anova test sonuçları eğitim düzeyi için anlamlı farklılık gösterirken, gelir durumu ve yaş değişkenleri için anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tüm bu analiz sonuçlarından hareketle Azerbaycan halkının bütçe hakkı algısının geliştirilmesine ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu çerçevede ülkenin demokratikleşme düzeyinin artırılması, bütçe hakkı kavramı ile ilgili toplumsal bilinci artıracak eğitimler düzenlenmelidir. Özellikle eğitim çağındaki genç bireylere, demokratik çerçevede, devletin topladığı kamu gelirleri ve yaptığı kamu harcamaları ile ilgili söz söyleme hakkının olduğu bilinci aşılanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKBEY Ferhat, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bütçe Hakkı ve Kanunu”, *International Journal of Public Finance Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2020, ss. 1-26.
- ANDERSON Barry, The Changing Role of Parliament in the Budget Process. *OECD Journal on Budgeting*, 2009.
- ALTUĞ Figen, *Kamu bütçesi*, Baskı. 2, Bursa: Livane Matbaası, 2004.
- ATAŞOV Beyalı, Nurpaşa NOVRUZOV ve Elşen İBRAHİMOV, *Maliye Nezeriyesi*, Bakü, 2014.
- Azerbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi, “Büdcə Sistemi” Qanunu 1 Dekabr 1992.
- Azerbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi, “Büdcə Sistemi” Qanunu 2 İyun, 2002.
- BADEM A. Cemkut, “The Origin Of Term Budget For Business Enterprises: The Development Of Business Budgeting From Beginning To The 1940s”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:24, 2016, ss. 1-28.
- BAĞLI Mehmet Selim , “Parlamentoların Bütçe Sürecindeki Rolünü Değiştiren Dinamikler”, *Maliye Dergisi*: sayı 163. 2012a, ss. 505-538.
- BAĞLI Mehmet Selim, “Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı”, *Yasama Dergisi*, sayı 20, 2012b, ss. 39-77.
- BAĞLI Mehmet Selim, *TBMM'nin Bütçe Hakkı Kullanım Durumu: 5018 Sayılı Kanun Sonrası Bütçe Hakkı Kullanımında Etkinlik Düzeyinin Ölçümü*, (Doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Ekonomisi, 2014.
- BEDELOV Şakir, Ramiz MEHERREMOV ve Firsend GURBANOV, *Bütçe Sistemi*, Bakü. 2003.
- BUYRUKOĞLU Selçuk ve D. BUZKIRAN, “Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 7, 2016, ss. 2077-2091.
- CANSIZ Harun, “Defterdarlık Çalışanlarının Vergileme İlkelerine Bakışı”, *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 2, 2014, ss. 33-43.

- ÇİLAVDAROĞLU Ahmet ve Birol EKİCİ, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Bütçe Hakkını Kullanabilme Kapasitesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:46, Sayı:3, 2013, ss. 59-88.
- ÇATALOLUK Cuma, “Batı Toplumlarda Toplumsal Yapı Değişimleri ve Bütçe Hakkının Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 2008, ss. 72-94.
- ÇETİNKAYA Özhan, *Kamu İhale Kanunu ve Yolsuzluk Riskleri*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2014.
- DEMİRBAŞ Tolga, “Kamu Bütçeleme Sürecinde Yazılı Olmayan Kuralların Önemi ve Bütçe Reformlarına Etkisi (The Importance of the Non-Formal Rules in Public Budgeting Process and their Effects on Budget Reforms)”, *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı: 33, 2010, ss. 3-23.
- DÜLGER Cumbur, Tayfun MOĞOL, Tufan ÇAKIR, Ahmet Burçin YERELİ, ÇETİNKAYA Özhan, *Devlet Bütçesi*, Eskişehir, 2012.
- EKER Aytac ve Hayal Ayça ŞİMŞEK, “Küreselleşme Sürecinde Kamu Maliyesinde Yaşanan Dönüşüm”, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, 2009.
- GÖZLER Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2012.
- GÜNAYDIN İhsan “Vergi Harcama Tartışması: Türkiye Örneği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, 2004, ss. 163-181.
- HEPAKSAZ Engin, “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform”, *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar*, Cilt:44, Sayı:514, 2007, ss. 89- 109.
- http://www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/1/f_1126.htm (erişim tarihi: 05.10.2019).
- İPEK Elif A.Ş, “Bütçe Hakkının Kullanılması Bakımından TBMM’nin Bütçe Sürecindeki Rolünün Değerlendirilmesi”, *Maliye Finans Yazıları*, 2017, ss.69-108.

- İSMAİLOV Orkhan, *Bağımsız devletler topluluğu ülkelerinde vergi yükü analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- KALAYCI Şeref, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın, 2010
- KARASAR Niyazi, *Bilimsel araştırma yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın, 2012.
- KARAŞ Ebru, *Refah İktisadı Bağlamında Optimal Vergi Arayışı*, Bursa Ekin Basım, Yayın, Dağıtım, 2020.
- KAYIŞ Aliye, “Güvenilirlik Analizi”, ed. Şeref Kalaycı, *Ankara: Asil Yayın Dağıtım*, 5.b., 2010, s. 403-419.
- KIZILBOĞA Ruveyda, “Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:2, 2012, ss. 91-109.
- KONUKMAN Aziz, “Türkiye’de Bütçe Hakkının Kullanımı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, 2015, ss. 23-65.
- KÖSE Ömer, “Yüksek Denetimde Çağdaş Gelişmeler ve Sayıştayın Konumu”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:65, 2007, ss. 111-150.
- LİENERT Ian, *Yasama Organının Bütçe Sürecindeki Rolü*, Washington, ABD, 2010.
- MEMMEDOVA Elnure. *Maliye*, Bakü, 2018.
- NOVRUZOV Nurpaşa. ve Elşen İBRAHİMOV, *Bütçe Sistemi*, Bakü, 2012.
- ÖNER Cihat, “Bütçe Dışı Hükümler”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt:67, Sayı:4, 2009, ss. 66-74.
- POLAT Necip, “Saydamlık, Hesap Verme Sorumluluğu ve Denetim Etkinliği”, *Sayıştay Dergisi*, Cilt:49, 2003, ss. 65-80.
- POLYAK Georgy ve Djamilya REMİKHANOV, *Budjetnoe Pravo*, Moskova: UNITY Published, 2012.

- POSNER Pauland C. K. Park, “Role of the Legislature in the Budget Process: Recent Trends and Innovations”, *OECD Journal on Budgeting*. Vol.7, No. 3, 2007, ss. 1-26.
- RAZMAKHOVA A.V., “Değerinin bir faktörü olarak işletmenin vergi sistemi kavramı”, *Sat. Bilim. Sanat. SZAGS*, 2011, ss. 205-217.
- SEFEROV Settar. *On Yıllık Bağımsızlığımız ve Ekonomimiz*, Bakü, 2001.
- SCHİCK Allen, “Can National Legislatures Regain an Effective Voice in Budget Policy”, *Budget: Towards a New Role for the Legislature*, OECD, 2002, ss. 15-42.
- SELEN Ufuk ve Bora TARHAN, *Türkiye’de Bütçe Hakkı Algısı*. Uşak: Uşak Üniversitesi Yayını, 2014.
- SELEN Ufuk ve M. TAYTAK, “Türkiye’de Bütçenin Yasama Organı Tarafından Denetimi ve Sayıştay’ın Konumu”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, 2017, ss. 193-223.
- SHIM Jae K. ve Joel G. SIEGEL, *Budgeting Basics and Beyond*, Canada, 2008.
- SÖYLER İlhami, “Kamu Mali Yönetim Sisteminin Bütçe İlkeleri Aşısından Değerlendirilmesi (Eleştirel ve Normatif Bir Yaklaşım)”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:1, 2006, ss. 187-208.
- STROM Kaare, “Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies”, *European Journal of Political Research*, Cilt:37, 2000, ss. 261-289.
- TAŞKIN Yasemin, “Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Sayı: 54, 2010, ss. 68-90.
- TEKBAŞ, Abdullah. “Vergi Kanunlarının Tabi Olduğu Anayasal İlkeler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 12, 2010, 123-191.
- URUŞ Fuat, *Optimal Vergileme İlkeleri İle Vergilere Karşı Gösterilen Tepkiler Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2017.
- VELİYEV Zaur. *Devlet Bütçesi*, Bakü. 2006.

- WEHNER Joachim ve W.Byanyima, “Parliament, The Budget and Gender, Handbook for Parliamentarians”, *IPU, UNDP, WBI and UNIFEM*, 2004. ss. 1-101.
- WEHNER Joachim, “Back from the Sidelines? Redefining the Contribution of Legislatures to the Budget Cycle”, *World Bank Institute Working Paper Series on Contemporary Issues in Parliamentary Development*, 2004, ss. 1-21.
- YILDIZ Fazlı ve Fatma ALKAN, “Katılımcı Bütçeleme Perspektifinden Yükseköğretim Öğrencilerinin Bütçe Algısı Araştırması: Dumlupınar Üniversitesi Örneği”, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2017, ss. 129-145.
- YILMAZ Hakan ve Mustafa BİÇER, “Parlamentonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 158, 2010a, ss.201-225..
- YILMAZ Hakan ve Mustafa BİÇER, “Parlamentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 13, 2010b, s.45-84.
- YÜKSEL Cihan, Kamu Bütçesi Özet Ders Notları. http://www.cihanyuksel.org/mly309_ders_notu.pdf. (erişim tarihi: 10.09.2019) 2019.